

**T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE'DE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE
SOSYAL POLİTİKA ANLAYIŞI (1950-1960)**

MERVE UÇAK

TEMMUZ – 2021

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE'DE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE
SOSYAL POLİTİKA ANLAYIŞI (1950-1960)**

MERVE UÇAK

TEZ DANIŞMANI:
Dr. Öğr. Üyesi Oğuz KAAN

TEMMUZ – 2021

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Merve UÇAK

29/07/2021

ÖZ

TÜRKİYE’DE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SOSYAL POLİTİKA ANLAYIŞI (1950-1960)

Uçak, Merve

Yüksek Lisans, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Oğuz Kaan

Temmuz 2021

Türkiye Cumhuriyeti Devleti sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda Osmanlı İmparatorluğu’nun mirası üzerine kurulmuştur. Söz konusu alanlarda çok büyük kırılmalar yaşanmamış, yumuşak bir geçiş gerçekleşmiştir. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu’nun sosyal politika uygulamalarının Türkiye Cumhuriyeti’ndeki sosyal politika uygulamalarına yansıyan yönleri olduğu kabul edilmektedir. Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında Atatürk yönetiminde pek çok alanda atılım gerçekleşmiş, bu atılımlar sosyal politikalar konusunda da etkisini hissettirmiştir. Çok partili hayata geçiş ile birlikte değişen toplumsal yargılar, sosyal politikaların yönünü de belli oranda etkilemiştir. Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti’nde sosyal politikaların Demokrat Parti dönemindeki yönelimi üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda Cumhuriyetin ilk yıllarındaki sosyal politikalar ile çok partili hayata geçiş sonrasındaki sosyal politikalar karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması açısından da Demokrat Parti’nin kuruluş ve iktidara gelişi arasındaki süreç detaylı biçimde incelenerek sosyal politikaların tarihsel gelişimini ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Çok Partili Hayata Geçiş, Demokrat Parti

ABSTRACT

UNDERSTANDING OF SOCIAL POLICY DURING THE DEMOCRATIC PARTY PERIOD IN TURKEY (1950-1960)

Uçak, Merve

Master Degree, Labor Economy and Industrial Relations

Supervisor: Assistant Professor Oğuz Kaan

July 2021

The Republic of Turkey was founded on the legacy of the Ottoman Empire in social, economic and cultural fields. There were no major breaks in these areas, and a smooth transition occurred. Therefore, it is accepted that there are aspects of the social policy practices of the Ottoman Empire that are reflected in the social policy practices of the Republic of Turkey. In the early years of the founding of the Republic, breakthroughs took place in many areas under Atatürk, and these breakthroughs also had an impact on social policies. With the transition to multiparty life, changing social judgments have also affected the direction of social policies to a certain extent. In this study, the orientation of social policies in the Republic of Turkey during the Democratic Party period was emphasized. In this context, the social policies in the first years of the Republic and the social policies after the transition to multi-party life have been handled comparatively. In terms of better understanding of the subject, the process between the establishment of the Democratic Party and its coming to power has been examined in detail and the historical development of social policies has been tried to be revealed.

Keywords: Social Policy, Transition to Multi-Party Life, Democratic Party.

ÖNSÖZ

1950 yılında Demokrat Parti, 27 yıl süren tek parti iktidarını seçimle sona erdirmiş ve iktidara gelmiştir. DP iktidarı döneminde siyasetin, halk tabanına yayıldığı görülmüştür. Böylece Türk siyasi hayatı bu durumdan pozitif anlamda etkilenmiş, o dönemde baskıcı olarak görülen devletçi anlayıştan milli, liberal bir sosyo-ekonomik yapı doğmuştur. Tarımsal reformlar, dış ticarete liberal siyasetin izlenmesi, yatırım harcamalarında ortaya çıkan yükseliş, sanayileşme konusunda özel sektöre öncülük verilmesi, işçilere yönelik sosyal politika yasalarının çıkarılması bu dönemin en belirgin özellikleri arasındadır. Bu çerçevede ülke genelinde katı siyasal yapının son bulunduğu ve ülke tarihinin en önemli değişimlerinden birine şahit olunduğu bir dönem yaşanmıştır. Çalışmada DP dönemindeki sosyal politikalar incelenmiştir. Bu incelemenin gerçekleştirilmesi aşamasında DP'nin devraldığı sosyal politika mirasına da yer verilmiş, tek parti iktidarı sürecinden çok partili hayata geçiş sürecine kadar olan uygulamalar detaylı biçimde ele alınmıştır. Teorik bir çalışma olması nedeniyle zaman zaman durum tespitlerine yer verilmiş ve literatürde konuya ilişkin olarak başvurulacak temel kaynakla etraflıca incelenmiştir. Bu bağlamda DP iktidarının ilk dönemlerinin sosyal politika uygulamaları bakımından hareketli geçtiği, daha sonraki süreçte ise belli oranda sosyal politika uygulamalarının yavaşladığı görülmüştür. Çalışmanın literatüre katkı sağlaması çalışmayı hazırlarken temel hedeflerimizin başında gelmektedir.

Merve Uçak
Temmuz, 2021
Kırklareli

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
TABLolar	x
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI VE TÜRKİYE'DEKİ TARİHSEL GELİŞİMİ..... 3

1.1. Sosyal Politika Kavramı.....	3
1.1.1. Sosyal Politikanın Tanımı	3
1.1.2. Sosyal Politikanın Kapsamı	5
1.1.3 Sosyal Politikanın Boyutları	8
1.1.3.1. Dar Anlamda Sosyal Politika	8
1.1.3.2. Geniş Anlamda Sosyal Politika.....	9
1.1.4 Sosyal Yardım.....	10
1.1.5. Sosyal Hizmetler	11
1.1.6. Sosyal Güvenlik	12
1.2. Sosyal Politikanın Gelişimi.....	12
1.3. Türkiye'de Sosyal Politika	14
1.3.1 Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Sosyal Politikanın Gelişimi	14
1.3.2. Cumhuriyet Döneminde Sosyal Politikanın Gelişimi	16
1.3.2.1. 1923-1938 Dönemi	16
1.3.2.2. 1938-1950 Dönemi	22

2. BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ VE DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞU ..... 27 |

2.1. Çok Partili Hayata Geçiş Süreci.....	27
---	----

2.1.1. Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan Etkenler	28
2.1.1.1. Dış Etkenler.....	28
2.1.1.2. İç Etkenler	29
2.2. Demokrat Partinin Kuruluşu	31
2.2.1. Demokrat Partinin Teşkilatlanma Süreci	33
2.2.2. Demokrat Parti'nin Muhalefet Yılları.....	36
2.2.3. Demokrat Partinin Tüzük ve Programı	40
2.2.3. 1946 Seçimleri ve Demokrat Partinin Seçim Propagandaları....	45
2.2.5. Demokrat Partinin Ana Muhalefet Yıllarındaki Kongreleri (1947-1949) ve Meclis Çalışmaları.....	51
2.3. Demokrat Partinin İktidar Oluşu.....	56

3. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SOSYAL POLİTİKA ANLAYIŞI

..... **61**

3.1. Demokrat Parti Programında Sosyal Politika	61
3.2. Demokrat Parti Hükümet Programlarında Sosyal Politika	67
3.2.1. I. Menderes Hükümeti (22 Mayıs 1950 – 8 Mart 1951)	68
3.2.2. II. Menderes Hükümeti (2 Nisan 1951 – 26 Mayıs 1954)	72
3.2.3. III. Menderes Hükümeti (26 Mayıs 1954 – 29 Kasım1955).....	73
3.2.4. IV: Menderes Hükümeti (9 Aralık 1955-25 Kasım 1957).....	75
3.2.5. V. Menderes Hükümeti (4 Aralık 1957 – 27 Mayıs 1960)	75
3.3. 1950-1960 Döneminin Belli Başlı Sosyal Politika Yasaları.....	76
3.4. Demokrat Parti Döneminin Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi.....	80

SONUÇ..... 93

KAYNAKÇA 97

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İGR	: İnsan Gelişim Raporu
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
MP	: Millet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
No.	: Numara
S	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

TABLÖLAR

Tablo 1: 1950-1960 Döneminde Türkiye’de Tarımsal Üretim Göstergeleri	82
Tablo 2: 1950-1960 Canlı Hayvan Sayısı ve Süt Üretimi.....	84
Tablo 3: Milli gelir içinde tarım, sanayi ve hizmetler.....	84
Tablo 4: Ekonomik ve sosyal gelişmelerle ilgili bazı göstergeler	86
Tablo 5: 1950-1960 Yılları Arası Bütçe Göstergeleri.....	88

GİRİŞ

Tarihsel araştırmalarda ortaya konulan vakaların sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik bakımdan incelenerek çok yönlü biçimde ele alınması önemlidir. Sosyal politikalar tarihinin incelenmesi bakımından da söz konusu esaslara dikkat edilmesi gerekmektedir. Zira sosyal politikaların tarihsel arka planına bakıldığında yalnızca sosyolojik gelişmelerin etkili olmadığı, ülkelerin sosyal politikalarının uygulanmasında ekonomilerinin ve demokrasi anlayışlarının da önemli bir yerinin olduğu ileri sürülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihsel olarak 1950 - 1960 yılları arasındaki dönemi Demokrat Parti iktidarının dönemi olarak bilinmektedir. Söz konusu dönemdeki sosyal politika uygulamaları, tek parti döneminin sosyal politikalarından belli noktalarda farklılıklar içermektedir. Öncelikle Demokrat Parti'nin kuruluş programından yer verdiği liberal ekonomi düzeninin sosyal politika uygulamaları üzerinde büyük etkisinin olduğu görülmektedir. Bu dönemde devletçi ekonomi politikalarından liberal ekonomi politikalarına geçilmeye çalışılmış, bu bağlamda tarım, sanayi ve ticaret alanlarında özel sektörün desteklenmesi amaçlanmıştır.

1945 sonrasındaki çok partili hayata geçişle birlikte toplumun genelinde bir heyecan yaşandığı görülmüştür. Bu dönemde demokrasi, geniş halk kitleleri tarafından değerlendirilmeye ve sahiplenilmeye başlanmıştır. Bu durumun ekonomik sonuçları olduğu kadar sosyal ve siyasal sonuçlarının da olduğu ifade edilmektedir. Geniş bir halk kitlesinin demokratik haklarla birlikte sosyal ve ekonomik hakların da kendisine verilmesi için devletten belli ölçüde taleplerde bulunduğu bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde halk, sendikal haklar, örgütlenme hakkı, grev hakkı ve hayat standartlarının yükseltilmesi gibi taleplerle DP iktidarını desteklemiş ve söz konusu haklarını elde etmek için siyasal alana daha fazla katılmaya başlamıştır.

DP döneminin ilk yıllarında hızlı bir ekonomik büyümeye gidildiği görülmektedir. Bu kapsamda tarımsal kesimin temel ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra işçi sınıfının da çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve hayat standartlarının artırılması amaçları, sosyal politikalara yön vermiştir. Bunun yanı sıra 1950–1960 döneminin özellikle ikinci yarısında

ortaya çıkan gelişmeler, sosyal politika uygulamaları açısından birtakım olumsuzlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren tek parti iktidarı dönemindeki sosyal politika uygulamaları üzerinde durulmuştur. Bu bakımdan öncelikle sosyal politika kavramının teorik açıdan incelemesi yapılmış ve bu kavramın tarihsel süreci açıklanmıştır. Daha sonra Atatürk Döneminde uygulanan sosyal politikalar ele alınmış ve son olarak da Atatürk sonrası CHP iktidarı dönemindeki sosyal politikalara yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde çok partili hayata geçiş sürecinin tarihsel incelemesine yer verilmiştir. Bu bağlamda öncelikle çok partili hayata geçişin sebepleri ve bu geçiş süreci ele alınmıştır. Daha sonra Demokrat Partinin kuruluş ve iktidara gelişi arasında geçen süreç detaylı olarak incelenmiştir. Demokrat Parti'nin iktidar yürüyüşünde karşılaştığı zorluklar, muhalefet yılları ve 1946 seçimlerinde ortaya çıkan antidemokratik uygulamalar araştırılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde genel olarak Demokrat Parti iktidarının sosyal politika uygulamalarına yer verilmiştir. Bu bağlamda DP'nin parti ve hükümet programlarında yer alan sosyal politika uygulamalarına ilişkin hükümler detaylı olarak ele alınmış ve bu dönemde sosyal politikalara ilişkin olarak çıkarılan yasalar incelenmiştir.

1. BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI VE TÜRKİYE’DEKİ TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Sosyal Politika Kavramı

1.1.1. Sosyal Politikanın Tanımı

Devlet; sınırları belirli olan toprak parçasının üzerinde hâkimiyet kurmuş, belli insan topluluğu tarafından oluşturulmuş düzen olarak tanımlanmaktadır (Doğu: 2020:83). Devlet, hâkimiyeti altındaki vatandaşlarının huzur ve refahını sağlamak ve onları ileriye taşımakla görevlidir. Bu anlamda yasalarla düzenleme yapma ve idareyi üstlenme yetkisi de salt olarak devletin elindedir. Devletler hâkimiyetleri altındaki vatandaşlarının huzur ve refah içerisinde yaşaması için çeşitli yollara başvurmaktadırlar. Bu anlamda devletler, varlıklarını muhafaza altına almak için gerekli tedbirleri de almaktadırlar. İnsanlık tarihinin ilk çağlarında devletler, söz konusu tedbirler çerçevesinde savaflara girmekte ve kendilerini savunmaktaydı. Günümüzde ise devletler, daha çok sulh yoluyla güvenliklerini sağlama ve varlıklarını devam ettirme yolunu tercih ettirmektedirler. Bu durum insanlık tarihi açısından önemli bir ilerlemenin göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Zira savaşın yıkıcı etkilerinin insanoğlunun maddi ve manevi gelişiminin önündeki en büyük engellerden biri olduğu ifade edilmektedir (Kotan, 2016: 14-15).

Sosyal politika kavramsal olarak Latince’den gelen ‘socius’ ve ‘poiteia’ kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Sosyal politika kavramına ilişkin olarak birden fazla tanım yapıldığı ve dolayısıyla bu kavrama yönelik kesin bir tanım bulunmadığı ifade edilmektedir (Koray, 2007: 27). Ancak tarihsel açıdan bakıldığında sosyal politika kavramı ilk kez Alman profesör Wilhelm Heinrich Riehl tarafından 19. Yüzyılın ikinci yarısında kullanılmıştır (Güven, 1997: 55).

Söz konusu kavrama ilişkin tanımlamalara bakıldığında genel itibariyle mağduriyet yaşayan gruplar, sosyolojik problemler ve mağdur grupların

korunmasına ilişkin politikalardan bahsedildiği görülmektedir. Bazı durumlarda da sınıfsal çatışmalar ve kapitalist sistemlerin özelliklerinden söz edilmekte; sosyal bütünleşmenin ve sosyal adaletin gerçekleşmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Koray, 2007: 27). Sosyal adalet ve sosyal bütünleşme kavramlarının subjektif birer kavram olması, kanımızca bu görüşün eksik yönü olarak değerlendirilmektedir. Zira söz konusu soyut kavramlara dayanarak politika üretilmesi, farklı toplumsal sınıfların bazı haklarını kaybetmesi anlamına gelecektir. Bu bağlamda sosyal yaşamda sosyal adalet kavramından ziyade “dağıtıcı adalet” kavramının uygulanması ve hak edene hak ettiği şeyin verilmesi daha doğrudur.

“Sosyal” ve “politika” sözcükleri bir araya gelmek suretiyle toplumun ekonomik ve sosyal problemlerinin hukuki ve siyasi açılardan değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Esasen sosyal politika öncelikle sanayileşme ve daha sonrasında liberal kapitalizmin toplumsal yapıya zarar vermesini önlemeyi ve bunu gerçekleştirirken de kapitalizmin korunmasını amaçlamaktadır (Tokol ve Alper, 2014: 1-2). Bu kapsamda sosyal politika ve kapitalizme dayalı ekonomik sistemin birlikte değerlendirilmesi gerektiği ve söz konusu sistemlerin arasında mevcut olan ilişkilerin karşılaştırmalı biçimde ele alınması gerektiği görüşü ileri sürülmektedir.

Sosyal politika kavramını zengin bir içeriğe sahip olması sebebiyle tek bir tanım içerisinde ele almanın zor olacağı savunulmaktadır. Bu anlamda sosyal politika kavramı; devletin farklı sosyal kurum ve kuruluşlarının hâlihazırdaki düzen içerisinde mevcut olan bütün grupların sosyal refah ve sosyal barış içerisinde yaşamalarını sağlayacak ve finansal dengesizliklerin giderilmesine yardımcı olmak amacıyla uyguladıkları tedbirler ve politikaların tamamı olarak ele alınmaktadır (Genç ve Seyyar, 2010: 47). Yani söz konusu kavram, toplumsal grupların barış ve refah içerisinde yaşamaları amacıyla devlet tarafından ortaya konan politikaları ifade etmektedir.

Bir diğer görüşe göre ise sosyal politika, 19. Yüzyılda Batı Avrupa’daki Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkardığı zenginlikten işçi sınıfının gerekli payı alamaması ve zamanla gelir adaletsizliğinin derinleşmesi sebebiyle meydana

gelen yoksulluk ve toplumsal dengesizliğin karşısında sürdürülebilir hayatın oluşturulması çabası olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda sosyal politika kavramının çıkış noktasının Sanayi Devrimi ve bunun neticesinde ortaya çıkan sosyal adaletsizlik durumu olduğu ileri sürülmektedir (Serdar, 2014: 1).

Sanayi Devrimi'nin başlangıcına ilişkin olarak öğretide uzlaşmaya varılmadığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra Sanayi Devrimi'nin 1768'de İngiliz mühendis James Watt tarafından buhar makinasını geliştirmesiyle başladığı savunulmaktadır (Külcü, 2016: 33). Sanayi Devrimi insanlık tarihi açısından yeni bir döneme geçişin göstergesi olmasının yanı sıra insanlık tarihinde baş döndürücü bir sürecin başlangıcı olarak da kabul edilmektedir. Bu baş döndürücü sürecin insanlık tarihi açısından gelişimin ve dönüşümün en önemli kırılma noktalarının başında geldiği ifade edilmektedir (Şenkal, 2017: 12).

1.1.2. Sosyal Politikanın Kapsamı

İlk olarak İngiltere'de ortaya çıkan Sanayi Devrimi, hükümet tarafından desteklenmemesi ve kendiliğinden ortaya çıkması yönüyle de ilginç bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Sanayi Devrimi ile beraber makinelerin üretimi hızlanmış, insan gücünün yerini makinelerin gücü almıştır. Telgrafın icat edilmesi, ulaşım imkânlarının çoğalması, haberleşme olanaklarının çeşitlenmesi gibi faktörler sayesinde sosyal yaşamda pek çok değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Sanayi Devrimi ile beraber başlamış olan baş döndürücü finansal gelişmeler, toplumda yeni sınıfların ve oluşumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan söz konusu sınıfların başında proletarya yani işçi sınıfı gelmektedir. İşçi sınıfının ortaya çıkması ile birlikte toplumsal yaşamda hak arama faaliyetleri de yoğunlaşmış ve bu durum, devletlerin sosyal politikalarına yön vermeye başlamıştır (Şenkal, 2017: 13-14).

Hegel, her devletin kendi mevcudiyetini koruma ve devam ettirme amacıyla gerekli olan önlemleri almakla yükümlü olduğunu savunmaktadır. Devletlerin gerekli önlemleri alması, onların temel haklarının başında gelmektedir. Yani devlet, belirli sınırlar içerisinde kendini korumak için

gerekli gördüğü her türlü etkinliği yerine getirme konusunda egemenlik hakkına sahiptir (Uyanık, 2020:4-5) Bunun yanı sıra söz konusu bu hakkın aynı zamanda bir yükümlülük olduğu da ifade edilmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere devletler, ilk çağlarda kendilerini savunmak için savaşma yoluna gitmekte ve askeri güçlerine önem vermekteydiler. Sanayi Devrimi sonrasında ise devletler, yalnızca dış tehditler karşısında değil; aynı zamanda kendi sınırlarının içerisindeki tehditlerle de mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Nitekim vatandaşlar arasında farklı sınıflardan ötürü ortaya çıkan çatışma ve çekişmeler dolayısıyla Avrupa, uzun bir süre toplumsal kargaşa ile karşı karşıya kalmıştır. Avrupa’da yaşanan bu kargaşa durumu, ülkelerin varlığını tehdit altına düşürmüş ve devletlerin sosyal problemlere müdahale etmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde devletler, sosyal problemlere daha fazla eğilmişlerdir. Dolayısıyla da sosyal politikalar, devletler açısından öncelikli konuların başında gelmeye ve devletlerin politikalarına belli ölçüde yön vermeye başlamıştır (Şenkal, 2017: 21).

Kapitalist ekonomi sistemi ile sosyal politikaların arasındaki ilişkinin tesadüfe dayanan bir ilişki olmadığı öne sürülmektedir. Söz konusu mevcut ilişkinin temelinde ekonomik ilişkilerin ticarileşmesi, piyasaların güdümünde devam etmesi ve buna bağlı olarak da mevcut sosyal yapıların çözülmesi ve bireylerin geçimlerini belirleyici niteliğe sahip olan unsurların kaygan bir zemin üzerinde şekillenmesi yatmaktadır. Bu sürecin sonuçlarının arasında kabul edilen güvensizlik, belirsizlik, yoksulluk ve bunların sosyal yaşam üzerindeki etkilerinin de sosyal politikaların konusunu biçimlendirdiği ileri sürülmektedir. Biçimlendirme temeline dayanan görüşler, öğretilerde çeşitli yönlerden kritiğe tabi tutulmaktadır (Buğra ve Keyder, 2010: 10).

Sosyal politikaya ilişkin olarak devletler, sermaye ve küreselleşmenin karşısında özlerini koruma eğilimine gitmektedirler. Bunun yanı sıra devletler, yalnızca kendi vatandaşları açısından değil azınlıklar ve göçmenler açısından da sosyal politikalar oluşturmak durumundadırlar. Zira günümüzde, özellikle gelişmiş devletlerin sınırları içerisinde yalnızca o ülke vatandaşları yaşamamaktadır. Azınlık ya da göçmen statüsü ile ülke içerisinde hayatlarını devam ettiren kişilere karşı da devletlerin bir takım yükümlülükleri mevcuttur

(Buğra ve Keyder, 2010: 7). Azınlık veya göçmenlere karşı devletlerin yükümlülükleri tartışmalı bir konudur. Günümüzde zaman zaman bu konunun devletler tarafından suiistimal ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda özellikle göçmen politikalarına ilişkin uluslararası işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Zira göçmen konusunun ulusal bir konu olmadığı ve bütün insanlığı ilgilendiren bir konu olduğu açıktır.

Devletleri meydana getirmekte olan bireyler arasında her zaman uğraşı verilen iş itibariyle veya toplumdaki mevki itibariyle farklılıklar olagelmıştır. Ancak devletleri meydana getirmekte olan bireylerin arasındaki farklılıklar tarihin her döneminde var olmakla birlikte nitelikleri farklılık göstermiştir. Sosyal politikalar Sanayi Devrimi ile beraber ortaya çıkmış olan işçi sınıfını ve emek-sermaye ilişkilerini konu almaktadır. Bunun yanı sıra sosyal politikalar bağlamında bireylerin arasında mevcut olan farklılıklar ve çatışmalar, köken itibariyle insanlık tarihine eş tutulmaktadır. Bireylerin arasında mevcut olan farklılık ve çatışmaların ortaya çıkardığı sosyal sorunlar, devletlerin bu konudaki sosyal politikalarının kaynağını oluşturmaktadır. Yani devletlerin sosyal politikalarının oluşmasında toplumsal problemlerin önemli bir yeri olduğu ifade edilmektedir (Şenkal, 2017: 21).

Sosyal politikalar, toplumsal ihtiyaçlarda ortaya çıkan değişiklikler sebebiyle zamanla değişim göstermektedir. Zira değişmekte olan gereksinimler sosyal politika kavramının kapsam ve boyutunda değişikliklerin yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden sosyal politikaların toplum yaşantısını etkilemekte olan ve onu tehdit eden tüm sorunlarla mücadele eden bir kimliğe bürünmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bunun yanı sıra batı toplumlarındaki kişi ve grup ihtiyaçları ile bunlara ait sorunların değişmesinin de sosyal politikaların kapsamını ve alanı genişlettiği ifade edilmektedir. Söz konusu genişlemenin sosyal politika anlayışını da etkilemesi kaçınılmaz bir sonuç olarak görülmektedir (Serdar, 2014: 6).

1.1.3 Sosyal Politikanın Boyutları

Öğretide genel itibariyle sosyal politikalar; dar anlamda sosyal politikalar ve geniş anlamda sosyal politikalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.1.3.1. Dar Anlamda Sosyal Politika

Sosyal politika kavramının geniş ve dar anlamları, içinde bulunulan dönemdeki sınıfsal ilişkiler, toplumsal yapı ve mevcut finansal sistemlerle birlikte değerlendirilmelidir. Sosyal politikalar, ilk olarak ortaya çıktıkları ve henüz olgunlaşmadıkları şekliyle, söz konusu politikaların dar anlamına ilişkin bizlere ipuçları vermektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan sosyal politika kavramı, Sanayi Devrimi'yle beraber Batı Avrupa içerisinde şekillenmeye başlamıştır. Buna göre Sanayi Devrimi'nin neticesinde ortaya çıkan sosyal politikalara ilişkin anlayış kapsamında bu dönemde asıl önemsenen şey, yoksulluk içerisinde hayatlarını sürdüren işçi sınıfının muhafaza edilmesi gözetilmesidir. Zira Sanayi Devrimi'yle birlikte sermaye sahiplerinin karşısında işçilerin ezileceği ağır sonuçlar ortaya çıkmıştır. Çalışma saatlerinin ve verilmekte olan emeğin parasal karşılığı, kişi hak ve özgürlükleri açısından değerlendirildiğinde insan onurunun incitilmesi ve insanoğlunun adeta sınıfta bırakılması söz konusudur. Bu noktada sosyal politika kavramı devreye girmekte ve insan onurunun korunması bakımından söz konusu kavram, önemli bir açığı kapatmaktadır (Talas, 1990: 31).

Dar anlamda sosyal politikalar, genel itibariyle ekonomik açıdan güçsüz ve dışa bağımlı olan bireyleri sermaye karşısında muhafaza etmek ve onların sömürülmesini engellemek amacıyla devletin müdahalesi doğrultusunda sınıflar arasındaki denge ve uyumun sağlanması için alınan tedbirleri kapsamaktadır. Dar anlamda sosyal politikalar bağlamında sömürü düzeninin doğrudan doğruya devlet müdahalesiyle engellenmesi ve toplumda mevcut olan sınıfların arasındaki dengenin sürdürülmesi için verilmiş olan hak ve özgürlükler, devlet tarafından ihlal edilmemeli ve başkalarına karşı korunmalıdır (Talas, 1990: 32).

Dar anlamda sosyal politika kavramının merkezindeki işçi sınıfı ve onun çevresine bakılacak olursa; Sanayi Devrimi'yle beraber ortaya çıkmış olan

sosyal sorunların çözüme kavuşturulması ve sosyal sorunların minimal düzeye indirilmesi esastır. Dar anlamdaki sosyal politika anlayışının merkezinde yer alan işçi sınıfının konut sorunları, sosyal güvenliğe ilişkin problemleri, göç kaynaklı sorunlar, cinsiyetçi yaklaşımdan kaynaklanan sorunlar terör olayları ve şehir planlamasından kaynaklanan sorunların öncelikli olarak çözülmeye çalışıldığı görülmektedir. Sayılan bu problemlerin çözülmesi ile devletlerin üzerine düşen görevleri yerine getirdikleri ileri sürülmüş ve sosyal politika bakımından söz konusu düzenlemelerle yetinilmiştir. Ancak zamanla sosyal politikanın kapsamının genişlemesi, bireylerin devletten daha fazla hak talep etmesi sonucunu doğurmuş ve devletlerin sosyal politika uygulamaları geniş biçimde ele alınmaya başlanmıştır (Yüksel, 2014: 22).

Günümüzde emek ve sermaye sahiplerini kapsamakta olan dar anlamdaki sosyal politika anlayışı ile yola devam edilmesi bazı aksaklıklara neden olacaktır. Bu nedenle ortaya konan sosyal politikaların toplumdaki belirli kesimleri değil bütün kesimleri ilgilendiren ve problemleri çözmeye yönelik olan politikalar olması önem arz etmektedir. Ayrıca toplumdaki dezavantajlı bireylerin, yaşlıların, kadınların, çocukların da sosyal politikalar içerisinde kendilerine yer bulması gerekmektedir (Ören, 2013: 30-31).

1.1.3.2. Geniş Anlamda Sosyal Politika

Geniş anlamda sosyal politika anlayışının çıkış noktası İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkeler tarafından alınmış olan kararlara dayanmaktadır. Bu kararlar kapsamında toplumun bütün kesimlerini ilgilendirmekte olan politikalar üretilmesi gerektiği kanaati baskın olmaya başlamıştır. Zira İkinci Dünya Savaşı'nın sonlanmasıyla birlikte yalnızca sosyal güvenlik konusu ön plana çıkmamıştır. Bunun yanı sıra sosyal devlet kavramı ve geniş anlamda sosyal politika anlayışı da önem kazanmaya başlamıştır. Pek çok Avrupa ülkesine bakıldığında işçilerin tarafında politika takip eden siyasi partilerin iktidara geldiği görülmüştür. Dolayısıyla söz konusu siyasi partiler, sosyal sorunların çözülmesi bağlamında işçileri merkeze almışlar ve sosyal devlet anlayışını savunmuşlardır. Bunun neticesinde 1945 ile 1975 yılları arasında

sosyal devlet anlayışı gelişerek yaygınlaşmıştır. Sosyal devlet anlayışının dünya genelinde kabul gören bir anlayış olmasında st üste yaşanan dünya savaşlarının yıkıcı etkilerinin ortadan kaldırılması amacı yatmaktadır (Koray, 2005: 26).

Geniş anlamda sosyal politika kuramına göre sosyal politikalar başlangıçta emek ve sermaye sahiplerinin arasındaki sorunları çözüme kavuşturmak amacıyla gün yüzüne çıkmıştır. Ancak zaman içerisinde toplumun çeşitli kesimlerine ve meydana gelen sosyal problemlere doğru yönelmiş, sosyal düzen ve bütünlüğü ilgilendirmekte olan daha geniş bir kapsama yayılmıştır. Söz konusu yayılma, geniş anlamda sosyal politikaların kaynağını oluşturmuştur (Serdar, 2014: 5).

Geniş anlamda sosyal politika anlayışı, toplumu bir bütün olarak ele almakta ve toplumdaki sınıf farklarını gözetmeksizin bütün sınıfları ilgilendiren hususlarda çalışmakta olan bir bilim dalıdır. Bu açıdan geniş anlamda sosyal politika anlayışının kapsamının da alabildiğine geniş olduğu ileri sürülmektedir (Talas, 1990: 53).

Toplumsal yaşamın hemen her sahasında kendisini göstermekte olan ve insanı merkeze alan problemlerin çözümünü sağlamayı hedefleyen sosyal politika kavramı, sosyal yardım, sosyal hizmet ve sosyal güvenlik olarak üçe ayrılır.

1.1.4 Sosyal Yardım

Sosyal politikaların en temel uygulama alanının sosyal yardımlar olduğu ileri sürülmektedir. Sosyal yardımlar, gelir dağılımında mevcut olan eşitizliğe karşı yapılan mücadelede ücret ve iş gücü piyasaları kadar etkili olabilir. Zira sosyal yardımlar, devlet tarafından ihtiyaç sahibi kişilere sağlanan yardımları da kapsamaktadır. Dolayısıyla bu yardımlardan faydalanan kişilerin sosyal devlete olan inancının en st seviyede kendini göstermesi kaçınılmazdır (akar ve Yılmaz, 2009: 29). Sosyal yardımlara ilişkin ilk yasal düzenlemelerin 1300'l yıllarda İngiltere'de yapıldığı görülmektedir. Yoksulluk Yasası olarak bilinen bu düzenlemenin temel

amacı, toplum içerisinde yardıma muhtaç görünen kişilerin devlet tarafından desteklenmesinin sağlanmasıdır. (Ersöz, 2004: 10)

1.1.5. Sosyal Hizmetler

Sosyal veya ekonomik açıdan yardıma muhtaç durumdaki birey ve aileleri destekleme ve onların insan onuruna yakışır biçimde yaşamlarını sürdürmelerini sağlama maksadıyla verilmekte olan hizmetlerin tamamıdır. Çağdaş yaşam kapsamında sosyal hizmetler, birey, topluluk ve grupların hayat standartlarından kaynaklanan veya onların kontrolü dışında meydana gelen ruhsal, fiziksel ve zihinsel eksiklikleri, yoksulluğu, eşitsizliği azaltma veya giderme, sosyal değişim koşullarından kaynaklanan toplumsal sorunları ortadan kaldırma, hayat standartlarından kaynaklanan sorunları çözme, hayat standartlarını daha ileriye taşıma ve iyileştirme, bireylerin toplum ve birbirleri ile olan uyumlarını kolaylaştırma amacıyla insan onur ve şerefine yakışmakta olan eğitim, psiko-sosyal iyileştirme, tıbbi rehabilitasyon, bakım ve danışmanlık sahalarında gönüllü olan özel kuruluşlar ile devletin işbirliği çerçevesinde sistemli olarak sunulan hizmet programlarının tamamını içermektedir. Sosyal hizmetler, birey ve ailelerin kendilerinden veya çevresel koşullardan kaynaklanmakta olan sosyal, ekonomik ve manevi yoksunluklarının giderilmesi, sosyal sorunların önüne geçilmesi ve hayat standartlarının iyileştirilmesini amaçlayan sistemli hizmetleri içerisinde barındırmaktadır¹. Günümüzde sosyal hizmetler, bir taraftan bilim dalı bir taraftan da bu alanda faaliyetlerde bulunan uzmanlar için çalışma sahası şeklinde de tanımlanmaktadır. Çalışma sahası anlamıyla ayrıca mesleği işaret eden kavramın aynı zamanda bilim anlamıyla farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Sosyal hizmetler kapsamında söz konusu finansman desteği, sosyal yardımlarda olduğu gibi devlet bütçesinden aktarılabilmektedir. Aktarılmakta olan bütçeler toplumun kalkındırılması ve hizmet sunumlarına yöneliktir (Seyyar, 2002: 519).

---

¹ 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu m.3/a. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf>, (Erişim Tarihi:03.08.2020).

1.1.6. Sosyal Güvenlik

Söz konusu kavram, uluslararası alanda bireylerin yaşlanma, işsiz kalma, malul duruma düşme, doğum yapma gibi tüm riskler karşısında muhafaza edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra vatandaşlar açısından hak, devletler açısından görev olarak tanımlanmakta olan sosyal güvenlik, vatandaşların her dönem sosyal, kültürel ve mali ihtiyaçlarını giderecek biçimde yaşamlarının devlet tarafından sağlanmasıdır. Sosyal güvenlik kavramı, ülkedeki ekonomik koşulların değerlendirilmesi suretiyle yoksulların menfaatine yeniden dağıtılması ilkesini takip etmektedir (Aldemir, 2000: 2). Diğer bir tanım kapsamında sosyal güvenlik kavramı, gelir ve kazanç farkı ayırt edilmeksizin, toplumda yaşayan tüm bireylerin talebi dışında meydana gelen ve yine bireylerin işgücü, mal varlıkları ve gelirlerinde yaşanması muhtemel bazı sosyal risklerden kaynaklanacak neticelerin azaltılması ya da ortadan kaldırılması için alınan önlemleri ifade eder (Kocaoğlu, 1997: 226). Bu kapsamda vatandaşların tamamının bugünü ve geleceği teminat altına alınmaya çalışılır. Ayrıca sosyal güvenliğin meydana çıkmasının sebebi yoksul düşen bireylere asgari düzeyde güvence sağlanmasıdır. Bu sisteme göre ülkedeki refah seviyesinde artış yaşanması da amaçlanmaktadır. Dolayısıyla sosyal güvenlik, sosyal politikaların araçları arasında kabul edilmektedir (Kocabaş, 2010: 25).

1.2. Sosyal Politikanın Gelişimi

Daha önce de belirtildiği üzere sosyal politikaların çıkış noktasının Sanayi Devrimi olarak görüldüğü bilinmektedir. Bunun yanı sıra yoksulluk ve toplumsal eşitsizliğin de sosyal politikaların ortaya çıkmasında etkili olduğu ifade edilmektedir. Esasen yoksulluk, sebepleri toplumdan topluma değişse de hemen hemen bütün toplumlarda benzer neticelere yol açan ve toplum genelindeki adil düzen anlayışının sorgulanmasını sağlayan sosyal bir problemdir. 1997'den bu yana Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nda (UNDP) hazırlanan İnsani Gelişim Raporu (İGR) ile analitik ve bilimsel seviyede tartışma konularını kapsamakta olan yoksulluğun net bir tanımı

yapılamamaktadır. Bu durum, yoksulluk kavramının zaman ve mekân açısından göreceli olmasının bir sonucudur (Zengingönül, 2007: 125).

Temel olarak yoksulluk, tarihi dönemlerin her birinde ve her toplumda görülen sosyal bir olgu olarak dikkat çekmektedir. Günümüzde ise yoksulluk, 16. Yüzyıldan itibaren Avrupa’da görülen kapitalist ekonomik sistemin ortaya çıkardığı sosyal bir sorun olarak görülmektedir. Buna paralel olarak her ne kadar öğretilerde sosyal politika kavramının Sanayi Devrimi ile ortaya çıktığı savunulsa da; söz konusu kavrama ilişkin uygulamaların Sanayi Devrimi’nin öncesinde (16. Yüzyılda) gündeme gelmeye başladığı da ileri sürülmektedir. Tarımsal arazilerini terk ederek şehirlere göç eden insanlar, şehirlerde düzenli bir yaşama kavuşma arzusuyla siyasi iradeye baskı yapmaya başlamışlardır. İstihdamdan kaynaklanan sorunlar zamanla köyden şehre göç eden insanların yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla sosyal politikalar, Sanayi Devrimi öncesinde sınırlı da olsa gündeme gelmeye başlamıştır (Buğra, 2013: 24-25).

19. Yüzyıla gelindiğinde ise sosyal politika kavramının yoksulluk ve toplumsal eşitsizlik konularını aşarak hemen hemen her konuda önemli bir kavram haline geldiği görülmektedir. 1870 ve 1891 yıllarında ilköğretimin ücretsiz olması ve 1906’dan itibaren “Okulda Yemek Yasası” sosyal politika kuramının İngiltere’deki somut adımları arasında yer almıştır. Söz konusu uygulamaların tamamı ile adeta sosyal devlet anlayışının ayak sesleri duyulmaya başlanmıştır (Buğra, 2013: 61-62). Bu dönem içerisinde yalnızca yoksul bireylere yapılan yardımlar değil, günümüzdeki uygulamalara benzer pek çok sosyal politika uygulamaları ortaya konulmuştur. 1840’da İsviçre’de, 1842’de ise Fransa’da iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin yasalar çıkarılmıştır. Söz konusu yasalar sosyal politikaların tarihsel gelişimi açısından son derece önemli bir yere sahiptirler (Çiçek ve Öçal, 2016: 116).

Almanya’nın sosyal politika kuramı bağlamında öncü ülkelerden birisi olduğu öne sürülmektedir. İlk olarak sistemli sosyal politika yaklaşımının Bismarck Almanya’sında 1880’li yıllarda gerçekleştiği ileri sürülmektedir. Bismarck’ın bu anlamda önemli bir idareci olduğu savunulmakta ve günümüzdeki sosyal sigorta hizmetlerinin temellerini attığı ifade

edilmektedir. 1883 yılında Bismarck, Hastalık Sigortası Kanunu'nun çıkarılmasını sağlamıştır. Daha sonra 1884 yılında Kaza Sigortası Kanunu ve 1889 yılında Yaşlılık ve Maluliyet Sigortası Kanunları yürürlüğe girmiştir (Özmen, 2017: 602-603). Bu bağlamda Bismarck, çalışanlara güvence oluşturmuş, onların sağlık ihtiyaçlarını ve emeklilik hizmetlerini kurumsal olarak karşılamıştır. Daha sonraki yıllarda başlatılmış olan söz konusu uygulamaların dönüşüme uğrayarak yalnızca işçilere tanınan bir hak olmaktan çıkması ve bütün halkı kapsayacak biçimde tıpkı bir sosyal güvenlik hizmeti gibi hizmetler verilmesi sağlanmıştır (Bitmez, 2018: 19).

1.3.Türkiye’de Sosyal Politika

1.3.1 Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Sosyal Politikanın Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu’nda Sanayi Devrimi ile birlikte Avrupa’da gerçekleşmiş olan ekonomik gelişimler tam olarak yakalanamamış ve bu yüzden İmparatorluk içerisinde dikkat çeken bir işçi kitlesi oluşmamıştı. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nda sosyal politikalara önem verilmemiştir. Mevcut işçilerin haklarının korunmasına ilişkin sosyal içerikli yasalar da çıkarılamamıştı. İmparatorluk içerisinde işçiler ve işverenler arasındaki ilişkiler, 19. Yüzyılın ikinci yarısında o dönemki “Borçlar Kanunu” olarak adlandırılan 1860 tarihli “Mecelle” ile düzenlenmekteydi. Mecelle kendi zamanının şartları dikkate alındığında, hukuk düzeni bağlamında pozitif hukukun kurulması açısından önemli bir hukuki belge olarak kabul edilmektedir. Zira uygulandığı dönem itibariyle İslam Hukuku’na ait hükümlerin yanı sıra çağa ayak uydurulması adına önemli yenilikler getirdiği ileri sürülmektedir (Karatepe, 2015: 277-278). Ancak söz konusu belgenin işçi ve işverenler arasındaki ilişkiler konusunda yeterli düzenlemelerden uzak olduğu da ifade edilmektedir. Esasen Mecelle, liberal ve bireyci nitelik taşımakta olan bir belge olarak görülmektedir. Mecellede işçiler ile işverenler arasındaki ilişkiler "icare-i ademi" yani insanın kiraya verilmesi başlığı altında ele alınmıştır. Mecelle kapsamında işçiler, Roma Hukuku düzenlemelerinde olduğu gibi, nefsinin kiraya veren insanlar olarak tanımlanmışlardır. Bu bağlamda İslam Hukuku’nun içeriklerinin belli

noktalarda farklı hukuk disiplinlerinden yararlanılması suretiyle genişletildiği ileri sürülmektedir (Dilik, 1985: 93).

Birinci Dünya Savaşı'nın devam etmekte olduğu 1915 senesinde Osmanlı İmparatorluğu, Çanakkale Savaşı'nı kazanmıştır. Bu savaşta büyük başarılar gösteren Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1919 tarihinde başlatılmış olan Kurtuluş Savaşı'nın neticesinde ise Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Kurulan bu yeni devlet, Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye kalan tarım toplumunu ve bu toplumsal yapı ile çağdaş endüstriyi yakalamayı kendisine hedef seçmiştir. Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde kalkınmanın sanayileşmeye bağlı olduğu inancı kabul görmüş ve bu amaçla ulusal sanayinin kurulmasına ve geliştirilmesine önem verilmiştir. Ulusal sanayinin kurulması amacına ne derece ulaşıldığı ise tartışmalı bir konudur. Zira Cumhuriyetin kuruluşunun ilk zamanlarında izlenen sanayi politikalarının günümüze kadar farklı nedenlerden ötürü devam ettirilemediği ya da iktidarlara gelen yöneticilerin farklı politikalara yöneldikleri görülmektedir (Altan, 2007: 70).

Kurtuluş Savaşı sonrasında içinde bulunulan kötü koşullar, yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde hemen kendini göstermeye başlamıştır. Buna paralel olarak istikrarlı bir ekonomik politika yürütülmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na ait ekonomik sistemin uygulanması mümkün görülmemiş ve yeni bir sistem kurulmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan maddi yükümlülükler de yeni kurulan devletin ilk yıllarındaki politikaları açısından etkili olmuştur. Ayrıca uzun süren savaşın getirdiği ekonomik yıkımın da telafi edilmesi amacıyla yeni kurulan devlet, çok büyük bir sorumluluğu üzerine almıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, karşısına çıkan bütün olumsuzluklara rağmen Lozan Antlaşması ile elde ettiği siyasi ve ekonomik bağımsızlığını kaybetmemek amacıyla önemli adımlar atmaya gayret etmiştir. Söz konusu gayretler, Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında topyekûn kalkınma hamleleri ile birlikte kendisini sosyal yaşamda hissettirmiştir (Karadaş, 2019: 56).

1.3.2.Cumhuriyet Döneminde Sosyal Politikanın Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından başlayarak çok partili yaşama geçiş anlamında bazı girişimler olmuştur. Ancak çok partili yaşama geçiş anlamında istenilen sonuca varılmaması sebebiyle 1923-1946 arası dönemde CHP egemenliği söz konusu olmuştur (Şahin ve Tunç, 2019: 35).

1.3.2.1. 1923-1938 Dönemi

Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında endüstrileşme çabalarının yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak farklı sebeplerden dolayı söz konusu çabalardan istenilen başarı elde edilememiştir. Endüstriyel açıdan zaruri olan vasıflı iş gücü ile sermayeden yoksun olunması, altyapı yetersizlikleri, 1925 yılında Aşar vergisinin kaldırılmasının genel bütçe üzerinde olumsuz etkiler bırakması, yerli sanayinin korunması amacıyla gümrük tedbirlerinin Lozan Antlaşması'nda dikte edilen koşullar neticesinde alınamaması başlıca nedenler arasında görülmektedir.² Bunun yanı sıra mevcut zorlukların üstesinden gelinmesi ve finansal kalkınmanın gerçekleştirilmesi, Cumhuriyetin en temel hedefleri arasında görülmüştür. Henüz Cumhuriyetin ilan edilmediği 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de İktisat Kongresi'nin toplanmasının bu görüşü desteklediği savunulmaktadır. Ülkedeki sanayileşme hususunda izlenecek olan politikaların tespit edilmesi maksadıyla düzenlenmiş olan ve ilk sosyal uzlaşma arayışı olarak nitelenen Kongre'ye her ilçeden bir sanatkâr, bir tüccar, bir banka, bir şirket, bir işçi ve üç çiftçi temsilcisi olmak üzere sekiz kişinin katılımı sağlanmıştır. 1135 delegenin katılımı ile toplanan Kongre'deki delegelerin yaklaşık yüzde onunun işçi temsilcilerinden oluştuğu görülmektedir. İşçi temsilcilerinin Kongre'de yer almaları, o dönemin şartları değerlendirildiğinde büyük bir

---

² Md. 99/2 Gümrük tarifelerinin yayımlanmasına ve gümrük tariflerinin yayımlanması için uluslararası bir Birlik kurulmasına ilişkin 5 Temmuz 1890 günü Sözleşme.

Md. 107 Geldiği ya da gittiği yer Türkiye ya da Yunanistan olup Yunan-Bulgar sınırı ile, Kuleliburgaz yakınına düşen Yunan-Türk sınırı arasındaki Doğu Demiryollarının üç kesiminden transit olarak yararlanan yolcular ve ticaret eşyasından işbu transit nedeniyle hiç bir resim ya da harç alınmayacak ve hiç bir pasaport ya da gümrük kontrolü işlemi yapılmayacaktır.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf (Erişim Tarihi: 08.05.2021).

yenilik olarak dikkat çekmekte ve olumlu bir hadise olarak değerlendirilmektedir (Görmüş, 2007: 120; Tokol, 2005:22).

İzmir’de düzenlenen İktisat Kongresi’nde delege seçiminde belli bir ölçüt veya kuralın gözetilmediği ileri sürülmüştür. Ayrıca işçi grubunu oluşturmakta olan temsilcilerin de işçilikle ilgili olmadıkları saptaması yapılmıştır (Şişman, 2017: 7). Ancak kongrede işçilerin taleplerinin de dinlenmesi ve dikkate alınması, söz konusu eleştirileri boşa çıkarmıştır. İşçi grubu tarafından kongrede ortaya konulan talepler genel itibariyle şunlardır (Atılğan, 2012: 330):

- Amele olarak adlandırılan emek erbabının bu tarihten itibaren işçi olarak adlandırılması,
- Çalışma koşullarında mevcut olan olumsuzlukların giderilmesi ve işçilerin daha uygun koşullarda çalışmalarının sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması,
- İşçilere örgütlenme ve örgütlü hareket etme hakkının verilmesi ve bu hakların devlet tarafından yasal düzenlemeler ile güvence altına alınması,
- İşçilerin günlük çalışma sürelerinin sekiz saat ile kısıtlanması ve bu sürelerin işçiler açısından koruyucu hak niteliğinde değerlendirilmesi,
- İşçi ücretlerinin asgari seviyesinin ülkedeki geçim durumu ile orantılı olacak biçimde her üç ayda bir kez belediye meclisleri tarafından tespit edilmesi,
- En küçük çalışma yaşının sanayi kesiminde on iki, madencilik kesiminde ise on sekiz olarak düzenlenmesi,
- Ara dinlenmeleri, izin günleri ve sosyal güvenliğe yönelik diğer talepler işçiler tarafından Kongrede dile getirilmiş ve bu haklar Kongre’ye katılan diğer gruplardan ısrarla talep edilmiştir.

Söz konusu talepler kapsamında Kongreye katılan diğer gruplar, kendilerine maddi yük getirmeyen işçi taleplerini kabul ederken, maddi yük getiren talepleri ise reddetmişlerdir. Bu kapsamda kendi dönemi açısından son derece ilerici kabul edilebilecek işçi talepleri söz konusu Kongre’de

sınırlı bir şekilde de olsa kabul edilmiş ve işçiler daha önce kendilerine tanınmayan birtakım hakları elde etme imkânına kavuşmuşlardır (Şişman, 2017: 7).

Kongre kapsamında ülke geneline yayılan yabancı sermayenin yerine ulusal sanayinin kurulması ve bunun geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Daha sonraki süreçte bu amaca yönelik olarak 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu ile 1929 yılında Gümrük Tarife Kanunu çıkarılmıştır. Buna karşın söz konusu kanuni düzenlemeler ile diğer kredi ve finansman tedbirleri, özel sermayenin hareketlenmesi açısından yeterli görülmemiştir. Özel girişimlere dayanan sanayileşme çabaları, 1930'lara kadar bu şekilde devam etmiş; 1930'lardan itibaren ise yerini devletçiliğe dayanan karma ekonomik sisteme bırakmıştır. Atatürk Döneminde izlenen ekonomi politikalarının sosyal politikaların uygulanmasında etkili olduğu ifade edilmektedir (Koray, 2005: 167).

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden önce 23 Nisan 1920 tarihinde açılmış olan Büyük Millet Meclisi'nde çeşitli kanunların çıkarıldığı görülmektedir. Çıkarılmış olan kanunlarda genel itibariyle maden sektörünün olduğu bölgelere öncelik verildiği bilinmektedir. 1921'de çıkarılmış olan "Zonguldak ve Ereğli Havza-i Fahmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafi-i Umumiyesine Olarak Füsühtune Dair Kanun" kapsamında Zonguldak ve Ereğli bölgelerinde maden işletilmesi esnasında çıkarılan kömür tozlarının satılması suretiyle maden ocağındaki işçilerin menfaatlerinin korunması sağlanmıştır. Bu Kanun, Atatürk döneminde sosyal politika uygulamaları bakımından son derece önemlidir (Dilik, 1985: 94).

Atatürk 1 Mart 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisinin Üçüncü Toplanma Yılı açılış konuşmasında:

"Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. Buna göre herkesten daha çok refaha, mutluluğa ve servete hak kazanmış olan ve layık olan köylüdür. Millet in çiftçilikte ortaya koyduğu emeği, çağdaş ekonomik tedbirler ile en yüksek düzeye çıkarmalıyız. Köylünün çalışması neticesinde elde edeceği emek karşılığını, kendi yararına yükseltmek, ekonomi politikamızın esas ruhunu oluşturmaktadır. Bu yüzden bir taraftan çiftçinin çalışmasını

geliştirecek, daha yararlı hale getirecek bilgiyi verip, onun teknik araçları kullanmasını sağlayarak makinanın yaygınlaşmasına çalışırken; diğer taraftan emeğinin sonuçlarından yüksek seviyede yararlanması için gerekli ekonomik tedbirlerin alınması zorunludur. Şu ana değin yapılmış olan yolsuzluklar, modern teknik araçların olmayışı, pazarlama biçiminin çiftçiden yana olmaması ve Hükümetin yasalarla çiftçiyi koruyamaması gibi engellerin tamamıyla ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir.”

diyerek köylülere yönelik uygulanması amaçlanan sosyal politikaları ortaya koymuştur (Dilik, 1985: 100-101). Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, sanayinin geliştirilebilmesi için tarım kesiminden başlayan sanayileşme politikalarının uygulanması hedeflenmiştir (Kalkışım, 2015: 40). Bu sebeple 1924 yılından sonra bir taraftan tarımın çağdaş bir duruma getirilmesine ve tarımsal ürünlerin artırılmasına çalışılmış; diğer taraftan yasal düzenlemelerle tarım alanında çalışan vatandaşların durumlarının düzeltilmesine gayret edilmiştir (Dilik, 1985: 100-101).

1921’de çıkarılmış olan “Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun” kapsamında işçi ve işverenlerin ilişkileri düzenlenmiş, zorunlu çalıştırılma yasaklanmış, günlük çalışma süresi 8 saat olarak belirlenmiş, işçilerin asgari yaşları, eğitimleri, fazla çalıştırılmadan dolayı kazanacakları ücretler, asgari ücret ve maden işçilerinin sağlık ve yardımlaşma sandıkları düzenlenmiştir (Altan, 2007: 70).

Söz konusu Kanun kapsamında getirilmiş olan pek çok yeniliğin yanı sıra sosyal güvenliğe ilişkin hükümler, sosyal politikalar bakımından çok önemli kabul edilmişlerdir. Bu kanun ile birlikte getirilen sosyal güvenliğe ilişkin düzenlemelerin bazıları şu şekilde sıralanabilir (Dilik, 1985: 95):

- İşverenlerin hastalanmış olan ve kazaya uğramış olan işçileri ücretsiz biçimde tedavi ettirme yükümlülüğü mevcuttur. Bu bağlamda işverenler, bu yükümlülüğü yerine getirmek için madenin yakınında hastane açma ve doktor bulundurma mecburiyeti altındadırlar. Sağlık kurumu ve personel sayısı, nerelerde kurulacağı, ortak kurumların giderlerinin madenciler arasında nasıl bölüneceği konuları bir tüzükle tespit edilmiştir. Tüzüğün hazırlanmasında işçi

temsilcilerinin de konuya ilişkin görüşlerinin alınması gerektiği ifade edilmiştir.

- İşverenler, iş kazalarının yaşanması durumunda işçilere veya kazanın ölümle sonuçlanması durumunda işçilerin ailelerine, bedeli yargı organları tarafından tespit edilecek bir tazminat ödemek zorundadır. Kaza işverenin kusurundan kaynaklanıyorsa, Kanun ayrıca işverenden para cezası alınmasını hükme bağlamıştır. İşçi ya da işçi yakınlarına ödenecek tazminat konusunda ise işverenin kusurlu olmasının gerekmediği ifade edilmektedir. Yani iş kazaları kapsamında işverenlerin kusuru bulunmasa da işçi ya da işçi yakınlarına tazminat ödeme yükümlülükleri mevcuttur.
- Kanun ile birlikte getirilen en önemli tedbirlerden birisi de, maden işçileri için "ihtiyat ve teavün sandıkları" kurulması ve bu amaç doğrultusunda bir yönetmelik çıkarılmasının öngörülmesidir. Bu yönetmelik ile birlikte işçilerin gelecekte iş gücünden yoksun kalmaları durumunda ya da yaşlanarak işi bırakmak zorunda kalmaları durumunda maddi açıdan yaşamlarını sürdürmeleri amaçlanmaktadır.

Cumhuriyetin ilanı sonrasında uluslararası alanda birliğin sağlanması amacıyla işçilere ilişkin 1925'te Hafta Tatili Kanunu çıkarılmıştır. 1926'da Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu ile iş hayatına yönelik yeni düzenlemeler getirilmiştir. 1930'da ülke ve halk sağlığının muhafazası ile kadın ve çocuk işçilerin çalışma koşullarının düzenlenmesi amacıyla 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu kabul edilmiştir (Koray, 2005: 158-159). Tüm bu yasalar ile birlikte iş hayatının ve dolayısıyla toplumsal hayatın düzenlenmeye çalışıldığı görülmektedir.

Atatürk döneminde 1932'de Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) girilmiştir. ILO'ya üye olunmasına karşın o dönemde hâlihazırda iş kanununun olmaması dolayısıyla bazı aksaklıklar yaşanmıştır. Bu aksaklıkların giderilmesi amacıyla 3008 sayılı İş Kanunu hazırlanmış ve bu Kanun 1937'da yürürlüğe sokulmuştur. Söz konusu yasanın amacı işçilerin

haklarını koruma ve iş sağlığı ile çalışma şartlarının düzenlenmesidir (Dilik, 1985: 99).

Yürürlüğe girmiş olan ilk geniş kapsamlı İş Kanunu olarak nitelendirilen 3008 sayılı Kanun; tek partili düzen içerisinde planlı ve devletçi ekonomi politikaları ile paternalizmin izlerini üzerinde taşımaktadır. 3008 sayılı İş Yasası 1937-1967 yılları arasında otuz yıl süresince bazı maddeleri değiştirilmesine karşın yürürlükte kalmıştır (Altan, 2007: 73).

Diğer yandan Atatürk döneminde gönüllü kuruluşların daha etkin hale gelmesi amaçlanmıştır. Örneğin 1868'de Osmanlı Mecruhini Askeriye İane Cemiyeti olarak kurulmuş olan cemiyet, 1935'te Türkiye Kızılay Cemiyeti'ne dönüştürülmüştür. Kurumun görev tanımında asker ihtiyaçlarının karşılanması ve savaş hallerinde faaliyet gösterilmesi yer almaktadır. Buna karşın, yoksulluk ve doğal afetlerde gerekli olan yardımlar konusunda da kuruma yetki ve sorumluluklar tanınmıştır (Buğra ve Keyder, 2013: 184).

1930'lu yıllarda, Amerika Birleşik Devletleri'nde başlamış olan ve bütün dünyayı etkisi altına alan 1929 Ekonomik Bunalımı, Türkiye Cumhuriyeti'nin de ekonomik yaşama müdahalesini gerekli kılmıştır. Zira yaşanan ekonomik kriz, uluslararası para piyasalarını ve borsaları derinden etkileyerek ülkeleri çıkmaza sürüklemiştir. Dolayısıyla ülkeler, söz konusu krizin etkilerini en aza indirmek için çeşitli önlemler alma ihtiyacı duymuşlardır (Koray, 2005: 102).

Kriz döneminde Türkiye Cumhuriyeti devleti de çeşitli tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda devlet, işveren sıfatıyla çimento, dokuma, cam, kâğıt, şeker, maden gibi sanayi alanlarında fabrikalar kurmuş ve devletçi bir ekonomi modelini takip etmeye başlamıştır. Etibank ve Sümerbank gibi önemli kurumların sayesinde kamu kesimindeki işçilerin sayısı hızla artmıştır. Öte yandan bu dönemde endüstri kuruluşları tarafından ihtiyaç duyulan nitelikli ve sürekli işgücü temininde sıkıntılar yaşandığı görülmüş ve bu sıkıntıların çözülmesi için çeşitli tedbirler alınmıştır. Çocuk ve kadın işçilerin çalışma koşullarına yönelik düzenlemeler ile geniş kapsamlı sosyal politika tedbirlerini içermekte olan Umumî Hıfzıssıhha Kanunu da bu anlamda önemli bir kanun olarak nitelendirilmektedir (Bedir, 2012: 49).

Atatürk dönemindeki sosyal politika uygulamaları genel olarak değerlendirilecek olursa, iş hayatına yönelik mevzuatın büyük bölümünün dolaylı bir nitelik taşıdığı görülecektir. Söz konusu düzenlemelerin genel itibariyle belli alanlara yönelik sınırlı birer içeriğe sahip olduğu ileri sürülmektedir. Türkiye’de iş hayatını genel hatlarıyla düzenleyecek bir kanunun çıkarılması gerektiği fikri kademeli olarak ortaya çıkmıştır. Zira söz konusu amaçlar doğrultusunda iki kez (1927 ve 1932 yıllarında) İş Kanunu tasarısı hazırlanarak Meclisin gündemine getirilmiştir. Ancak, söz konusu tasarılar, Cumhuriyetin kötü bir ekonomik miras devralması sebebiyle ekonomik anlamda güçlenmenin önünde engel olarak görülmesi, işverenlerin gözünün korkutulmaması ve teşvik edilmesi amacıyla kanunlaştırılmamıştır. Bunun yanı sıra işyerlerinde artan işçi sayıları, daha fazla gecikmenin mümkün olmadığı sonucunu doğurmuş ve 1937 yılında ilk İş Kanunu yürürlüğe girmiştir. Yani Cumhuriyetin ilk yıllarında çıkarılan İş Yasası’nın devletin planlı bir politikası sonucunda değil; zorunluluktan ötürü yürürlüğe girdiği görülmektedir (Güven, 1975: 31).

Atatürk döneminde alınmış olan ve yukarıda açıklanan sosyal politikalara ilişkin tedbirler ve bu dönemde kurulmuş olan kurumların çoğu varlıklarını aynen ya da değişik biçimde günümüze kadar sürdürmüştür. Söz konusu kurumların bir kısmı ise zamanla gelişerek günümüz düzenlemelerinin temellerini oluşturmuşlardır. Bu durum söz konusu politikaların ileri görüşlü ve gerçekçi bir bakış açısıyla sürdürüldüğünü göstermektedir. Ayrıca savaştan yeni çıkmış ve eski devletin ekonomik yükümlülüklerini üstlenmiş genç bir demokrasinin kısa sürede gerçekleştirdiği reformlar, bölge halkları açısından da önemli bir örnek niteliği taşımıştır.

1.3.2.2. 1938-1950 Dönemi

Cumhuriyetin kuruluşunun ilk zamanlarında başlayan sanayileşme çabaları ve bu doğrultuda ortaya konan teşvikler emek talebini arttırmıştır. Devletçi politikaların takip edildiği 1930 sonrası dönemde, sanayi alanında ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak nitelikli işgücü ihtiyacı da artış göstermiştir. Buna göre mesleki eğitimin yanı sıra nitelikli emek arzının

devamlılığına da önem verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) üye olması ve iş ilişkilerinde uluslararası standartların yakalanması gerekliliği de, iş hayatının bütüncül bir şekilde ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda 1937 yılında yürürlüğe giren İş Kanunu, Atatürk sonrası dönem açısından sosyal politikalar alanında önemli bir yasal metin olarak görülmektedir. Söz konusu düzenleme, Türkiye Cumhuriyeti'nin endüstriyel ilişkiler sistemi ve iş hayatı bakımından Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldığı en keskin aşama olarak değerlendirilmektedir. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nda bu ve buna benzer yasal düzenlemelerin mevcut olmadığı ve sosyal politikalar konusunda Osmanlı İmparatorluğu'nun yeterli düzeyde etkinlik göstermekten uzak olduğu savunulmaktadır (Ekin, 1987: 33).

Atatürk sonrası tek parti döneminde siyasal yönden halkçılık ideolojisinin takip edildiği bilinmektedir. Halkçılık toplumsal sınıfların mevcudiyetini, bu sınıfların arasında yaşanan çıkar çatışmaları ve mücadelecilik anlayışı reddetmektedir. Halkçılık ideolojisinde toplum, farklı meslek gruplarından oluşan organik bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda, Batıda olduğu gibi çeşitli sosyal sınıfların menfaatlerini temsil edecek farklı partilerin kurulmasının gerekmediği ve Cumhuriyet Halk Partisi bütün toplumu temsil etme konusunda yeterli görüldüğü savunulmaktadır (Makal, 2006: 380).

1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşına Türkiye Cumhuriyeti katılmamıştır. Ancak savaş için ülke genelinde pek çok tedbir alınmıştır. Alınmış olan tedbirler arasında yer alan 1940 tarihli "Milli Korunma Kanunu" önemli bir yasal düzenleme olarak kabul edilmektedir. Söz konusu düzenlemenin 1960 yılına kadar yürürlükte kaldığı bilinmektedir. Yürürlükte kaldığı süre içerisinde bu Kanuna ilişkin çeşitli eleştiriler ortaya atıldığı görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye Cumhuriyeti'nin savaşa katılmamasına karşın ekonomik olarak savaştan etkilendiği görülmektedir. Sosyal hayat ve ekonomik yaşamda savaşın etkilerini hisseden Türkiye Cumhuriyeti'nde söz konusu dönemde reel ücretler savaş öncesine göre %54

seviyelerine gerilemiş ve gelir dağılımında ciddi bozulmalar saptanmıştır (Makal, 2006: 123). Bunun yanı sıra o dönemde çıkarılan Milli Korunma Kanunu, İş Kanunu'nda yer alan düzenlemelerin bir kısmını yürürlükten kaldırmış ve hükümete çalışma şartlarını düzenleme hususunda olağanüstü yetkiler tanımıştır (Şişman, 2017: 10).

1940 yılında kurulmuş olan Köy Endüstrileri, söz konusu döneme damga vurmuştur. Köy Endüstrileri köy okulları için öğretmenlerin yetiştirilmesinin yanı sıra kırsal bölgelerin sosyal problemleri ve ihtiyaçları açısından da çaba gösterme, eğitimin eşit olarak dağıtılması, sosyo-ekonomik eşitsizliklerin ortadan kaldırılması gibi amaçlarla kurulmuştur (Babahan, 2009: 195).

Türkiye Cumhuriyeti İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletlere girmek için talepte bulunmuş ve 1932 yılında üye olduğu ILO'da tam temsil yetkisi elde edilmek amacıyla bazı adımlar atmak durumunda kalmıştır. Bu kapsamda 1946 yılında işçilerin örgütlenmesine izin verilmesi amacıyla Cemiyetler Kanunu, 1947 yılında ise Sendika Kanunu çıkarılmış ve Türkiye'de sendikacılığa ilişkin faaliyetler resmen başlamıştır (Altan, 2007: 74).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan uluslararası konjonktür, Türkiye Cumhuriyeti'nin devletçi sanayileşmeden liberal politikalara doğru yönelmesine neden olmuştur. Bu anlamda kamunun yanı sıra özel sektör de hızla gelişmeye başlamış ve "karma ekonomi" modeline geçilmiştir. Takip edilen sosyal politikalarda canlanma ve hareketlilik yaşanmış, bu alanda önemli sayılabilecek adımlar atılmıştır. Devletin üstlendiği rolün giderek arttığı söz konusu dönemde eğitim, sağlık ve çalışma hayatına yönelik önemli gelişmeler yaşanmıştır (Koray, 2005: 143).

1945 yılında kurulmuş olan Çalışma Bakanlığı ve bu tarihte yürürlüğe konulan İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Hakkında Kanun ile birlikte sosyal haklar ve çalışma ilişkilerine ilişkin yasal ve kurumsal altyapının kurulması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra 1949 yılında kurulan Emekli Sandığı ile bütün devlet kurumlarındaki memurlar tek çatı altında toplanmıştır. Aynı yıl malullük sigortası uygulamasına başlanmış ve İşçi Sigortaları Kurumu kurulmuştur (Koray, 2005: 130).

Çalışma Bakanlığı ile birlikte bu dönemde kurulmuş olan İş ve İşçi Bulma Kurumu, sosyal politikalar açısından önemli görevler üstlenmiştir. 6215 Sayılı İş ve İşçi Bulma Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 1. maddesine göre Kurum, 3008 sayılı İş Kanununun 63, 64, 69. maddelerinin hükümlerine göre, iş ve işçi bulma faaliyetlerini ve bunlara ilişkin diğer görevleri yerine getirmek üzere kurulmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri tarafından 1947'de ilan edilen Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın uygulamaya sokulmasıyla yaşanan sürecin de Türkiye'deki sosyal hayata ve sosyal politika uygulamalarına büyük etkileri olmuştur. Bu kapsamda ekonominin belli ölçüde canlandığı, ekonomik yaşama devlet müdahalesini sınırlı kaldığı bir sürece girilmiştir (Ertem, 2009: 393).

Bu dönemde siyasi ve ekonomik açıdan, sanayileşmiş Batı ülkelerine yönelen Türkiye Cumhuriyeti, bu ülkeler ile beraber uluslararası kuruluşlarda yer almak ve bu yolla uluslararası bir konum ve saygınlık kazanmak istemiştir. Daha önce belirtildiği üzere aynı dönemde sendikaların kurulmasının hukuken meşru hale gelmesiyle Türkiye Cumhuriyeti, ILO içerisindeki konumunu kuvvetlendirmiştir. Bu çerçevede 1936'da sembolik olarak başlayan üyelik, tam bir üyeliğe dönüşmüştür. Dolayısıyla söz konusu Örgütün sözleşme ve tavsiye kararlarının, ülkemiz sosyal politikaları açısından önemli bir kaynak olmaya başladığı görülmüştür (Altan, 2011: 80-81).

2. BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ VE DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞU

2.1. Çok Partili Hayata Geçiş Süreci

Türk siyasal yaşamında 19. ve 20. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan meşrutiyete dayalı yönetim deneyimleri, gelecekte kurulacak olan cumhuriyet rejiminin habercisi olarak kabul edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve Anadolu'da başlatılan Kurtuluş mücadelesinin kazanılması sonrasında kurucu irade, saltanat sistemini ortadan kaldırmış ve yönetim biçimi olarak halk egemenliğine dayanan cumhuriyet rejimini kurmuştur. Bunun yanı sıra halifelik makamının bir müddet daha mevcudiyetini koruduğu görülmektedir. Cumhuriyetin ilanına karşı yöneltmekte olan eleştirilerin giderek halifelik kurumunun yeri ve halifenin yetki ve görevleri üzerinde yoğunlaştığı saptanmıştır. Bunun üzerine halifelik makamının bulunmasının Türkiye Cumhuriyeti'ni iç ve dış siyasette iki başlılığa ittiği ifade edilmektedir. 3 Mart 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan Kanun ile de Halifelik makamı kaldırılmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun hanedan üyeleri sınır dışına gönderilmiştir. Söz konusu yasal düzenlemelerin yeni kurulmuş olan devletin siyasi düzenini oluşturduğu ileri sürülmüştür (Akşin, 1997: 51).

Türk milletinin medeni toplumlara ayak uydurması ve çağdaşlaşması adına gelişimi engelleyen müesseseler ortadan kaldırılmış ve Türkiye Cumhuriyeti, çağdaş bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmıştır. Söz konusu hedeflere ulaşılabilmesi öncelikle yasal düzenlemelere ağırlık verilmiş ve otoritenin merkezde toplanmasına çabalanmıştır. 1924 Anayasası'nın söz konusu düşüncelerden hareketle yürürlüğe konulduğu savunulmaktadır. Söz konusu Anayasanın en önemli yönü, kuvvetler birliği ilkesini benimsemesi ve bütün kanun yapma ve yürütme yetkilerini Büyük Millet Meclisi'ne vermesidir. 37 yıl yürürlükte kalan 1924 Anayasası, hazırlık safhasında ciddi bir muhalefet kritiğinden geçmeden yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda hükümetin içinde muhalefete yer verilmemesi ve Anayasa çalışmalarında

muhafif kişilerin g6r6şlerinin alınmaması, o d6nemde İstanbul basınında eleştirilerin yoğunlaşmasına neden olmuştur (Ertunç, 2008: 87). S6z konusu durum, 1924 yılında millî m6cadele liderlerinden bazılarının partiden ayrılarak yeni bir parti kurmalarına yol ağmıştır. Ancak yeni kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, daha sonra ortaya çıkan siyasi kargaşaların merkezi olarak g6r6lm6ř ve 1925 yılında kapatılmıştır. İlerleyen tarihlerde kurulmuş olan diğer siyasi partiler de çeşitli saiklerle başarılı olamamış ve çok partili hayata geçişi sağlayamamıştır (Bilmez, 2013: 40).

2.1.1. Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan Etkenler

2.1.1.1. Dış Etkenler

T6rkiye Cumhuriyeti, İkinci D6nya Savaşına fiilen girmemiş olmasına karşın savaşın koşullarından olumsuz anlamda etkilenen 6lkelerin başında gelmektedir. Dışardan kaynaklanan olumsuz koşulların yanı sıra 6lkenin savaşa girme ihtimali çerçevesinde hazırlıklar yapması da ekonomi 6zerinde sarsıcı etkilere neden olmuştur. Savaş Şartları, olumsuz etkilerini en fazla ekonomi 6zerinde g6stermiştir. H6k6metin b6tede mevcut harcamaları savaş koşullarından 6t6r6 arttırmak zorunda kaldığı g6r6lmektedir. Bu durum, ekonominin dengesinin bozulmasına ve enflasyonun kontrol6n6n kaybedilmesine neden olmuştur (Tezel, 2000: 179-180).

İkinci D6nya Savaşı, T6rkiye Cumhuriyeti'nin m6ttefikleri olan h6r devletlerce kazanılmıştır. M6ttefik devletler savaş sonrasında ortaya çıkan olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve yeni d6nya d6zenini h6rriyet esasları 6zerine kurmak için San Francisco Őehrinde bir araya gelmişler ve "Birleşmiş Milletler Teşkilatı" kurmaya çalışmışlardır. S6z konusu teşkilatın oluşturulması amacıyla toplanan Konferansa T6rkiye Cumhuriyeti de 5 Mart 1945'te resmi kanallardan davet edilmiştir. Konferansa katılan T6rkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurucu 6yeleri arasında yer almaktadır. Konferansa g6nderilen heyette yer alan Feridun Cemal Erkin, İsmet Paşa'nın, Amerikalıların sorması durumunda, en yakın zamanda demokrasiye geçileceğinin garantisinin verilmesi talimatını verdiğini ifade etmektedir (Karatepe, 1993: 202).

İkinci Dünya Savaşının demokrasi cephesi tarafından kazanılması, tüm dünyada demokrasinin yayılmasını sağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti de dünyayı etkileyen bu demokratikleşme akımına ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Söz konusu dış faktörlerin demokrasiye geçiş çalışmalarını hızlandırdığı ifade edilmektedir (Karpat, 1967: 123). İkinci Dünya Savaşı sonrasında diktatörlüğe dayanmakta olan tek parti yönetimleri gözden düşmüş, demokratik uygulamalar ise güçlenmeye başlamıştır (Karatepe, 1993: 202).

Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında demokratik ülkelerle aynı siyasî yelpazede kalmasında Sovyetler Birliği'nin galip devletlerin arasında yer alması önemli rol oynamaktadır. Zira Sovyetler Birliği Türkiye Cumhuriyeti'nden toprak talebinde bulunmuş ve Mart 1945'te vermiş olduğu bir notayla 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını uzatmayacağını açıklamıştır. Sovyetler Birliği, ortaya çıkan yeni koşullara uyum sağlanması açısından Montrö Anlaşması ile oluşan durumun değiştirilmesini istemiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin doğu sınırlarından toprak talebinde bulunmuştur. Bu durum, Türk-Sovyet ilişkilerini kopma noktasına getirmiş ve iki ülke arasında savaş ihtimali ortaya çıkmıştır. Sovyet tehlikesiyle karşı karşıya kalan Türkiye Cumhuriyeti, batılı müttefiklerin desteğine başvurmuştur. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik cepheye yakınlaşmasında Sovyetler Birliği'nin söz konusu politikası etkili olduğu ileri sürülmüştür (Koçak, 1986: 386).

Türkiye'de çok partili siyasî hayata geçişe ilişkin dış etkenlerin önemli bir yeri olduğu kabul edilmektedir. Ancak söz konusu dış etkenler, ülkeyi çok partili siyasi hayata geçiş konusunda zorlayıcı ve baskıcı bir biçimde ortaya çıkmamıştır. Çok partili siyasi hayata geçiş konusunda iç etkenlerin dış etkenlere göre daha fazla etkili olduğu savunulmaktadır (Köseoğlu, 1962: 232).

2.1.1.2. İç Etkenler

Çok partili hayata geçişe ilişkin olarak iç etkenlere bakıldığında öncelikle ekonomik sebeplerin söz konusu geçişte etkili olduğu görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dünya Savaşına fiili olarak girmemesine karşın

savaşın getirdiği olumsuz ekonomik yapıdan çok fazla etkilendiği ifade edilmektedir (Akıncı ve Usta, 2016: 282). Savaş süresince yapılan askeri harcamaların ülkenin ekonomisini sarstığı ve buna bağlı olarak pahalılık, yoksulluk ve çeşitli ekonomik çalkantılar ile karşılaştığı bilinmektedir. Savaşa katılmamış olan ülkede, savaşa katılan ülkelere dahi görülmeyen hayat pahalılığı, ihtikâr ve spekülasyonlar, tek partili dönemde iktidara karşı olan memnuniyetsizliği arttırmıştır. Yerel yönetimlerde ortaya çıkan usulsüzlükler halk tarafından katlanılması zor bir hale bürünmüştür. Ayrıca 18 Ocak 1940 tarihinde Millî Korunma Kanunu'nun çıkarılması ve 1942 yılında Varlık vergisinin uygulamasına geçilmesi, tek parti iktidarının iyice gözden düşmesine ve itibarının sarsılmasına neden olmuştur (Boratav, 1982: 246).

Tek parti iktidarına karşı ekonomik olarak halk içerisinde ortaya çıkan hoşnutsuzluğun diğer bir sebebi de tarımdaki uygulamalardır. Savaş sürecinde tarladaki mahsule ilişkin yapılan tahminlerin suistimal edilmesi ve kıtlık zamanında vatandaşın zor durumda bırakılması, tek parti iktidarına karşı biriken muhalif enerjiyi en üst seviyeye çıkarmıştır. Bütün bu ekonomik uygulamalar neticesinde yeni bir yönetim arayışı ortaya çıkmış ve halkın içerisinde çok partili hayata geçilmesi hususunda büyük bir beklenti doğmuştur. Tek parti iktidarının devletçi ekonomi modelini sürdürmesi ve ekonomik istikrarı kaybetmesi, çok partili hayata geçişte tetikleyici bir unsur olarak görülmektedir. Zira halk içerisinde Tek Parti iktidarına karşı biriken muhalif enerji, yeni siyasi partilerin kurulmasına ve iktidarın el değiştirmesine yol açmıştır (Tunaya, 1962: 189).

Çok partili hayata geçişe ilişkin iç etkenlerin bir diğeri de o dönemde yaşanan sosyal sorunlardır. Söz konusu sorunlardan en fazla etkilenen kesim, o dönem toplumun çoğunluğunu oluşturmakta olan köylü kesimidir. 1945 yılında ülke nüfusunun %83'ünün köylerde yaşadığı bilinmektedir. Tek parti iktidarı tarafından jandarma vasıtasıyla köylüler üzerinde büyük bir baskı kurduğu ve köylülerin bu durumdan rahatsız oldukları savunulmaktadır. İlgili dönemde milletin efendisi olarak adlandırılan köylüler; jandarma ve tahsildar baskısı ile ağır vergilerden yakınmaktadırlar (Burçak, 1979: 27).

Köylü üzerinde kurulan baskının şehirlerde işçi ve işverenler üzerinde de mevcut olduğu savunulmaktadır. İşçilerin çalışma koşullarında ve ücretlerinde yapılan düzenlemelerin yetersiz görülmesi, söz konusu sınıfın tek parti iktidarına olan bakışını olumsuz etkilemiştir. Aynı şekilde 1942 yılında çıkarılan Varlık vergisi, işverenlerin de tek parti iktidarına karşı tutumunu olumsuz etkilemiştir. Sosyal açıdan ülke içerisinde yaşayan hemen hemen bütün toplumsal sınıfların biriken sorunları, çok partili hayata geçiş süreci üzerinde etkili olmuştur. Dolayısıyla çok partili yaşama geçişin toplumun bütün kesimlerinin katılımıyla gerçekleştiği ileri sürülmektedir (Koçak, 1986: 388; Burçak, 1979: 34-35).

Çok partili hayata geçişte siyasi etkenlerin de yadsınamaz bir yeri olduğu ifade edilmektedir. Tek parti iktidarının içerisinde parti yönetimiyle farklı fikirlere sahip olan kişilerin söz konusu fikirlerini ifade etmeleri ve bu fikirleri çerçevesinde hareket etmeleri pek mümkün görülmemiştir. Bu anlamda parti içi muhalefetin etkinliği söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla parti dışında gerçek bir muhalefete olan ihtiyaç, kendisini iyiden iyiye hissettirmiştir. Demokratik yönetimin işlevselliği açısından 1945 yılı itibariyle Adnan Menderes, Celâl Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından verilen “Dörtlü Takrir” önemli bir yere sahiptir. Söz konusu takrir ile çok partili hayata geçişi engelleyen yasal düzenlemelerin kaldırılması talep edilmiştir. Büyük tartışmaların yaşanmasına neden olan Dörtlü Takrir, meclis tarafından reddedilmiş ve takriri sunan kişilerden Menderes ve Köprülü’nün partiden atılmalarına neden olmuştur. Söz konusu olayla birlikte takriri sunan milletvekillerinin CHP’ye karşı yeni bir parti kurmaları söz konusu olmuştur (Erdoğan, 1976: 254). Böylece bu olayla birlikte çok partili hayata geçişin kapıları açılmıştır.

2.2. Demokrat Partinin Kuruluşu

Türkiye Cumhuriyeti’nde 1930’lu yıllardaki muhalefet teşebbüslerinin ardından on beş yıl boyunca tek partili Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı hüküm sürmüştür. Daha önce de belirtildiği üzere Türkiye’de çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti’nin kuruluşunda iç ve dış faktörler etkili olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni dünya düzeni ve

demokrasilerin güçlenmesi, çok partili hayata geçiş sürecini hızlandırmıştır. Müttefik Devletler Yalta Konferansı (3-11 Şubat 1945) ve Potsdam Konferansı'nda (17 Temmuz - 2 Ağustos 1945) "demokratikleşmeyi" dünyanın geneline yayma hedeflerini ortaya koymuşlardır (Yetkin, 1983: 225-227).

CHP'nin içinde bulunduğu parti içinde oluşan muhalefetin 1945 yılının ortalarında iyice belirgin hale gelmesi DP'nin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak 21 Mayıs 1945'te başlayan bütçe görüşmelerinde hükümeti sert bir dille eleştirmişlerdir. Tek parti hükümetine karşı yapılan eleştiriler, devlet borçları, dar gelirliilerin yaşadıkları sıkıntılar, hayat pahalılığı, karaborsa, vergide adaletsizlik gibi konularda yoğunlaşmıştır (Şahin ve Tunç, 2019:36-37).

CHP içindeki muhaliflerden Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan yapılan 29 Mayıs 1945'te bütçe oylamasında aleyhte oy kullanmıştır. Bu durum, yirmi senedir mecliste uyum içinde çaba gösteren CHP milletvekilleri arasında muhalefetin ortaya çıktığını göstermesi bakımından önemli bir gelişmedir (Şahin ve Tunç, 2019: 37).

7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan meclisteki gruplarına bir takrir sunmuşlardır. Dört kişinin takriri vermesinden dolayı 'Dörtlü Takrir' olarak adlandırılan teklifin sahipleri savaşın sona ermesinden dolayı demokratik özgürlüklerin yerine getirilmesi gerektiğini ve mecliste yürütme üzerindeki anayasal haklarının kullanılmasını talep etmişlerdir. Mecliste saatlerce tartışılan önerge takriri veren dört kişi dışında herkes tarafından reddedilmiştir (Şahin ve Tunç, 2019:39-40).

Dörtlü Takrir sonrasında parti içi demokrasi talebinin ön plana çıktığı görülmektedir. İsmet İnönü ise yeni bir parti kurulması amacının taşındığını belirtmektedir. Ancak Celal Bayar, yeni bir parti kurma düşüncesinin Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nden ihraç edilmesinden sonra ortaya çıktığını ifade etmektedir (Bayar, 1986: 37).

Söz konusu gelişmeler neticesinde oluşumunu tamamlayan ve 7 Ocak 1946'da Dâhiliye Vekâleti 'ne kuruluş dilekçesini sunan Demokrat Parti'nin kuruluşu tamamlanmıştır. Partinin ileri gelenleri arasında olan Celal Bayar, parti kuruluşuna öncülük yapması sebebiyle parti genel başkanlığına

seçilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nden memnun olmayanların toplanma alanı haline gelen Demokrat Parti, kuruluş sürecinde yoğun bir ilgiyle karşı karşıya kalmıştır. Ülkede demokratikleşmeyi sağlamak amacıyla kurulduğunu ifade eden Demokrat Parti, "Demir Kırat" olarak anılmaya başlanmıştır (Aydemir, 1998: 127).

Demokrat Parti beyannamesinde Cumhuriyet Halk Partisi tarafından savunulan altı ilkede bazı değişikliklere gidilmiştir. Buna göre Demokrat Parti'yi kuranlar, ülkede demokrasinin gelişmesini amaçladıklarını ifade etmişlerdir. Demokrat Parti, bilhassa hükümetin nüfuzu ve davranışlarını kontrol edeceğini vaat etmiş ve halk egemenliğini üstün tutacağını belirtmiştir. Yani yeni kurulan bu parti, yapmış olduğu çalışma ve programıyla, Cumhuriyet Halk Partisi'nin etkisi altındaki bürokrasinin nüfuzunu kırma hususunda kararlı bir şekilde hareket edeceğini ilk günlerden itibaren belli etmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra Demokrat Parti, ekonomiyle alakalı olarak Cumhuriyet Halk Partisi tarafından uygulanan devletçilik politikasının yanında yeni bir ekonomi politikasının izleneceğini de kuruluş programında ifade etmiştir (Şahin ve Tunç, 2015: 42).

2.2.1. Demokrat Partinin Teşkilatlanma Süreci

Demokrat Parti teşkilatlanma sürecinde Celal Bayar, öncelikle Büyük Millet Meclisine talepte bulunarak kendilerine mecliste bir yer ayarlanmasını istemiştir. Söz konusu talep 16 Ocak'ta yerine getirilmiş ve Demokrat Parti, ülke genelinde teşkilatlanma çalışmalarına başlamıştır. Bununla birlikte Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminden ötürü parti teşkilatlanması kolay olmamıştır. Zira Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşunun ardından giriştiği hızlı teşkilatlanma süreci iktidarın dikkatini çekmiş ve engellenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Demokrat Parti teşkilatlanma çalışmaları sırasında dikkatli olmak zorunda kalmıştır. Ancak söz konusu tereddütler, Demokrat Parti'nin teşkilatlanma sürecindeki hızın önüne geçememiştir. Partinin kurucu liderlerinin söz konusu teşkilatlanma sürecine doğrudan katılım göstermeleri de bunda etkili olmuştur (Koçak, 1986: 102).

Demokrat Parti, kuruluş sonrasında riskli bir ortam olmasına karşın hızla teşkilatlanma sürecine girmiş ve öncelikle İstanbul ve Ankara'da

teşkilatlanmıştır. Daha sonra da diğer yerlerde teşkilatlanmaya devam etmiştir. Ankara ve İstanbul dışında parti teşkilatı kurulan ilk illerden birisi Samsun olmuştur. Aydın teşkilatını Adnan Menderes'in yakın arkadaşı Ethem Menderes oluşturmuştur. İstanbul teşkilatlanmasına ise Kemal Öner öncülük etmiştir. Anadolu'nun pek çok yerinde Demokrat Parti'nin il başkanlıkları açılmış ve teşkilatlar kurulmuştur. Demokrat Parti kurucularından Refik Koraltan da Adana, Trabzon ve Konya'da çeşitli mitingler tertip etmiş ve etkinlikler düzenlemiştir (Şahin ve Tunç, 2015: 42).

Bu tarihlerde Fuat Köprülü'nün de Ege Bölgesi kapsamında çalışmalar yaptığı ve partinin vilayet teşkilatlarının açılışlarını yaptığı görülmektedir. Partinin temsilcileri, teşkilatların kurulmasına Ege ve Marmara Bölgelerinin ardından Doğu Anadolu'da devam etmişlerdir. Erzurum'da yapılan etkinliklere yine Refik Koraltan'ın da iştirak ettiği bilinmektedir. Adnan Menderes, Aydın ve çevresinde teşkilatlanma çalışmalarını devam ettirirken, Celal Bayar ise Samsun civarındaki çalışmalarını yürütmüştür. Bu kapsamda 27 yıllık tek parti iktidarından çok partili hayata geçiş sürecinde yeni bir parti resmen kurulmuş ve ülke genelinde hızlı bir şekilde teşkilatlanmasını tamamlamıştır (Şahin ve Tunç, 2015: 43).

15 Şubat 1946'da meclis çalışmalarına ara verilmesi, Demokrat Parti'nin yurt içi teşkilatlanma sürecinde etkili olmuştur. Zira Demokrat Parti, söz konusu arada ortaya çıkan fırsatı iyi değerlendirmiş ve ulaşabildiği kadar yerde teşkilatlanmaya gitmiştir. Demokrat Parti tarafından girişilen bu hızlı teşkilatlanma sürecinde, partinin kurulmasından hoşnut olmayan bazı CHP'liler tarafından "muvazaa" iddiaları ortaya atılmıştır. İzmir İl Teşkilatı Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ, yapmış olduğu basın açıklamasında söz konusu iddiaların doğru olmadığını savunmuştur. "Danışıklı dövüş/muvazaa" iddialarını ısrarlı biçimde reddeden Üstündağ, Anayasada yer alan altı ilke sebebiyle partilerin birbirine benzediğini ifade etmiş, ancak Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi'nden tamamen ayrı ve bağımsız bir siyasi parti olduğunu ileri sürmüştür (Goloğlu, 2013: 40).

Demokrat Parti'nin hızlı teşkilatlanma sürecinde etkili olan en temel faktörün halkın yeni partinin gerçek bir muhalefet gücü olduğuna inanması olduğu savunulmaktadır. Bunun yanı sıra hızlı teşkilatlanma süreci, iktidar

partisi tarafından engellenmeye de çalışılmıştır. Özellikle taşra teşkilatının kurulması sürecinde Demokrat Parti'nin çeşitli güçlüklerle karşılaştığı ifade edilmektedir. Zira Celal Bayar, yerel idareciler tarafından takınılan olumsuz tutumlardan rahatsızlığını dile getirmiş ve bunları “hürriyet düşmanı” olarak nitelendirmiştir. Özellikle valiler tarafından taşra teşkilatlanmasının engellenmeye çalışıldığını ileri sürmüş ve bazı valilerin “*ben burada bulunduğum müddetçe burada Demokrat Parti kurulamaz, ben Cumhuriyet Halk Parti'sinin valisiyim nasıl tarafsız kalabilirim?*” dediklerini beyan etmiştir. Adnan Menderes de iktidar partisinin teşkilatlanma çalışmalarını engellemeye çalıştıklarını savunmuştur. Bu kapsamda 31 Mart 1946'da İzmir'de yapmış olduğu konuşmada,

“bazı idare amirleri ve devlet memurlarının taşıdıkları memuriyet sıfatının kendilerine yüklediği kayıtlara hiç ehemmiyet vermeyerek ve tıpkı partiliymiş gibi, bu gayret ve faaliyetlere bütün hizmetleriyle katıldıklarını ve kendilerini kaptırdıklarını görmekle teessür duymaktayım”

demiştir (Çolak, 2012: 4). Hükümet sözcüsü olarak konuşan İçişleri Bakanı Hilmi Uran ise muhalefet tarafından ortaya atılan iddiaların asılsız olduğunu savunmuştur. Ona göre Demokrat Parti, kendine halk içerisinde taraftar bulamadığı için çeşitli bahaneler uydurmakta ve yenilgisine kılıf hazırlamaya çalışmaktadır (Albayrak, 2004: 77).

Cumhuriyet Halk Partisi taraftarlarının halkın Demokrat Parti'ye üye olmasını engellemek amacıyla çalıştıkları iddia edilmiştir. Buna göre Cumhuriyet Halk Partililer, Demokrat Parti'ye üye olmak isteyen kişileri Serbest Cumhuriyet Fırkasının maruz kaldığı baskı ve bu partinin yaşadığı sonuçla korkutarak bu yönde kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi yanlıları Demokrat Parti'ye üyeliği engelleme maksadıyla bu partiye üye olmayı neredeyse “vatan hainliği” ile eşdeğer görmüşlerdir. İzmir'de bulunan Adnan Menderes de idari amirlerin taraflı tutumlarını eleştirmiştir. Hızlı bir şekilde teşkilatlanmış olan Demokrat Parti, Haziran 1946'ya kadar Türkiye genelinde altmış bir ilin kırkında, iki yüzü aşkın ilçe ve pek çok köy, kasaba ile bucakta teşkilatlanmasını tamamlamıştır. Söz konusu hızlı teşkilatlanma süreci, iktidarın da tüm dikkatinin bu parti

üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Demokrat Parti ise söz konusu dikkatlerin başka yönlere çekilmesi için farklı gündem konularını ortaya atmış ve üzerindeki kamuoyu baskısını azaltmaya çalışmıştır. Bu kapsamda Demokrat Parti, devlet başkanlığı ve parti başkanlığının ayrılmasının gerektiğini ve halk evlerinin bağımsız hale getirilmesi gerektiğini ileri sürerek suni gündemler oluşturmuştur (Goloğlu, 2013: 41).

Teşkilatlanma süreci genel olarak değerlendirildiğinde, tek parti iktidarının etkilerinin hüküm sürdüğü böyle bir dönemde, DP'ye Anadolu'nun her tarafında büyük bir ilginin olduğunu söylemek mümkündür. Demokrat Parti, kuruluşundan bir buçuk ay gibi kısa bir süre sonrasında yirmi altı vilayet ve yetmiş beş ilçede parti teşkilatlarını tamamlamıştır. Zira Celal Bayar, kuruluşun ardından bir ay sonra Demokrat Parti'nin bir milyondan fazla üyesinin olduğunu öne sürmüştür. Demokrat Parti'nin kuruluşunun ardından bazı yerleşim yerlerinde bulunan Cumhuriyet Halk Partisi ilçe ve köy teşkilatları üyeleri, partilerinden istifa etmişler ve Demokrat Parti'ye katılmışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa edenlerin sayısı bazı bölgelerde haddinden fazla olmuş ve o bölgede istifa eden idare heyetlerinin yerinin doldurulmasında zorluklar yaşanmıştır. Bazı yerleşim yerlerinde ise Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatlarının tamamen kapatıldığı görülmüştür. Bu durum, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından uzun süre elde tutulan iktidarın kaybedileceği şeklinde yorumlanmıştır (Karpaz, 1967: 324).

2.2.2. Demokrat Parti'nin Muhalefet Yılları

Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi tarihi incelendiğinde kuruluştan itibaren muhtelif zamanlarda çok partili hayata geçiş denemelerinin yapıldığı görülecektir. Ancak siyasi konjonktür, savaş koşulları ve cumhuriyetin yeni kurulması gibi sebeplerle çok partili yaşama geçiş süreci gecikmiştir. Bu anlamda çeşitli siyasi parti kuruluşu denemelerinden bağımsız olarak Türk siyasi tarihinde çok partili yaşama geçiş sürecinin esasen 1946 ve 1950 yıllarındaki seçim süreçleri bağlamında değerlendirildiği görülmektedir. 1946 seçimlerinde ortaya konulan demokratik yaşamla bağdaşmayacak düzeydeki uygulamalar, 1950 seçimlerinin sonuçlarını belirleyici olmuştur. Yani tek parti iktidarına karşı halkta biriken muhalif enerji, 1946

Seçimlerinde ortaya konulan anti-demokratik uygulamalarla birlikte zirveye ulaşmış ve ilerleyen süreçlerde çok partili siyasi hayat kaçınılmaz bir hale gelmiştir.

Birinci Meşrutiyet'ten beri uygulanmakta olan iki dereceli ve çoğunluk esasına dayanan seçim sisteminin 1946 yılında değiştirildiği ve yerini "millet iradesini" doğrudan yansıtan tek dereceli seçim sisteminin getirildiği görülmektedir. Demokrasi tarihimiz açısından ilk kez tek dereceli seçimler 1946'da uygulanmıştır. Söz konusu seçim, bir erken seçim olma özelliği de taşımaktadır. İktidardaki parti, seçim tarihini erkene çekerek hâlihazırdaki siyasal gelişmelerin karşısında kendisini sağlama almayı istemiştir. Zira 1946 yılında kurulmuş olan Demokrat Parti, kısa zaman dilimi içerisinde belirli sayıda teşkilata ulaşmış ve iktidar partisinin iktidarı kaybetmesi adına bir risk doğurmuştur. Demokrat Parti mensuplarınca söz konusu teşkilatlanma sürecinin neticesinde 1947 yılında yapılacak seçimlerde iktidara gelineceği görüşü ileri sürülmüştür. Dolayısıyla iktidar partisi erken seçim kararı alarak muhalefet partilerini hazırlıksız yakalamak ve siyasi iktidarını sürdürmek istemiştir (Duman, 2015: 276).

Demokrat Parti lideri Celal Bayar tarafından 22 Nisan 1946 Tasvir gazetesinde verilen beyanatta, iktidarın seçim kanunlarını daha adil bir şekilde düzenlemesi durumunda Demokrat Partinin yapılması öngörülen erken seçimlere hazır olduğu ifade edilmiştir. Yapılan yasal düzenlemelere karşın Demokrat Parti, belediye seçimlerine katılmama kararı almıştır. Bu karar, Tek Parti iktidarının uygulamalarına karşı bir protesto niteliği taşımasının yanı sıra Demokrat Parti'ye bir sonraki seçimlerde halk önünde büyük bir propaganda imkânı tanıyan etkili bir araç olmuştur. Neticede de başarıya ulaşmış bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Yeşil, 1988: 61-62).

1946 seçimlerine Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Milli Kalkınma Partisi ve Yalnız Vatan İçin Partisi olmak üzere 6 parti katılmıştır. Ancak genel itibarıyla Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasında geçen bir seçim olarak kamuoyuna yansımıştır. Söz konusu seçim sürecinde kullanılmakta olan propaganda araçlarının en önemlisi mitingler olmuştur. Bu mitingler

Demokrat Parti tarafından başlatılmış ve yurt genelinde etkin bir şekilde sürdürülmüştür. Kalabalık kitlelerin katılımıyla gerçekleştirilen mitingler, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından eleştirilmiş ve toplum içerisinde isyan çıkarılmaya çalışıldığı şeklinde değerlendirilmiştir. Bu nedenle muhalefet üzerindeki baskı arttırılmaya çalışılmıştır (Yeşil, 1988: 70).

Hareketli geçen seçim öncesi çalışma sürecinin sonunda yapılan 1946 seçimleri, açık oy, gizli tasnif sistemine göre gerçekleştirilmiştir. Seçim sonucu ilk hesaplamalara göre Cumhuriyet Halk Partisi 395, Demokrat Parti 66 ve Bağımsızlar da 7 milletvekilliğini kazanmışlardır. Ancak bazı Demokrat Partili milletvekilleri ile bağımsız adayların birden fazla ilde seçilmesi dolayısıyla sonuçlar değişmiştir. Resmi sonuçlara göre toplamda 462 üyeden Cumhuriyet Halk Partisi 397, Demokrat Parti 62, Bağımsızlar da 3 üyelik kazanmışlardır. Seçimlere katılım oranı yüzde yetmiş beş olarak saptanmıştır. Seçim sonuçlarının hileli olduğu ve seçimlere baskı karıştırıldığı gerekçesiyle 1946 genel seçimleri Türk siyasi tarihinde çokça eleştirilere maruz kalmıştır (Koçak, 1986: 515-516).

Demokrat Parti tarafından 1946 seçimlerindeki uygulamalar sürekli olarak eleştirilmiş ve seçim sisteminin değiştirilmesi için iktidar üzerinde baskı kurulmaya çalışılmıştır. Bunun üzerine 7 Şubat 1950'de Mecliste görüşülmeye başlanan seçim tasarısı 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilmiştir. Esasen seçim kanuna ilişkin çalışmalar 1949'da başlamıştır. Hükümet tarafından seçim kanunuyla ilgili çalışmalar sürdürülürken Demokrat Parti, yürürlükteki seçim kanunuyla hiçbir seçime katılmayacağını açıklamıştır. Bu kapsamda 16 Ekim 1949 tarihinde yapılan ara seçimlere de katılmama kararı almıştır. Demokrat Parti'nin söz konusu boykot kararının neticesinde yeni bir seçim kanunu tasarısı gündeme getirilmiştir (Benhür, 2007: 62).

Yurtdışındaki pek çok seçim sistemi uygulamalarının incelenmesi neticesinde yeni seçim kanunu 16 Şubat 1950'de 12 ret oyuna karşılık 342 oyla kabul edilmiş ve 21 Şubat 1950'de Resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun, seçimlerin tek dereceli, gizli oy açık sayım ve çoğunluk ilkesine göre yapılmasını öngörmektedir. Seçim sisteminde pek çok yenilik getiren Kanun kapsamında yapılan düzenlemeler,

bir sonraki seçimden itibaren uygulanmaya konulacak ve Türk siyasi tarihinde yeni bir sayfanın açılmasına neden olacaktır (Duman, 2015: 270).

Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklikler neticesinde 24 Mart 1950 tarihinde seçimlerin yenilenmesine ilişkin meclis çalışmaları başlamış ve seçim sürecine girilmiştir. Seçim kararının alınması ile birlikte partilerin seçim çalışmaları da büyük bir hızla başlamıştır. İnönü Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı sıfatı ile ilk seçim konuşmasını 23 Mart'ta Polatlı'da yapmıştır. İnönü tarafından partisi adına yapılan bu konuşmayla birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim kampanyası da resmen başlamıştır. Çeşitli tarihlerde çeşitli illerde yapılan mitinglerle birlikte iktidar partisinin seçim çalışmaları devam etmiştir. Bunun yanı sıra Cumhuriyet Halk Partisi, radyo konuşmaları ve Ulus gazetesini etkin bir propaganda aracı olarak kullanmıştır (Güngör, 2010: 196-197). Cumhuriyet Halk Partisi bu seçimlerde 1946 seçimlerine göre daha etkili olmaya çalışmış ve geçmiş seçim kampanyalarına göre daha ılımlı bir tavır sergilemeye gayret etmiştir. Diğer muhalif partiler gibi halkla bütünleşmeye amaçlamış, halkın ayağını gitmiş ve seçmenin görüşlerini dinlemiştir (Yeşil, 1988: 129).

Demokrat Parti, 486 kişilik milletvekili aday listesini 24 Nisan 1950'de kamuoyuna açıklamış ve seçim beyannamesi 8 Mayıs 1950'de yayınlamıştır. Bu beyanname kapsamında Cumhuriyet Halk Partisi'nin uygulamaları eleştirilmiş, ekonomi politikalarının halka yüklediği yük üzerinde durulmuştur. Köylünün çektiği sıkıntılar dile getirilmiş, vergi sisteminin düzensizliği üzerinde durulmuştur. İktidara geldiği takdirde söz konusu problemlerin çözüleceğine ilişkin vaatlerde bulunulmuştur (Benhür, 2007: 64-67).

Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi kadar şanslı görülmeyen Millet Partisi de seçim beyannamesi yayınlamıştır. Millet Partisi tarafından yayınlanan beyannamede Demokrat Parti için "muvazaa" iddiaları ileri sürülmüştür. Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasında gizli bir iş birliği olduğu ifade edilmiştir. Beyannamede Millet Partisi'nin halk yararına bir idare kuracağı vaat edilmektedir. Millet Partisi seçim öncesinde bazı sarsıntılara uğramış ve güç kaybetmiştir. Seçim öncesinde Parti ileri gelenlerinin bazıları ölmüş veya seçim faaliyetlerinden uzak kalmıştır.

Yalnızca 22 ilde 205 adayla seçime hazırlanmış olan Millet Partisi, seçimler çalışmalarında bütün ağırlığını İstanbul'a yöneltmiştir (Dereköylü, 2017: 110).

Bütün bu süreçlerin neticesinde siyasi partiler 10 Mayıs 1950 akşamında radyodan son propaganda konuşmalarını yapmışlar ve seçim propagandalarını sonlandırmışlardır. 14 Mayıs 1950 tarihindeki seçimler bütün Türkiye'de sakin bir havada gerçekleşmiştir. Seçimde toplam 8.905.743 seçmenin 7.953.055'i sandıklara gitmiş ve oy kullanmıştır. Seçimlere katılım oranının yüzde seksen dokuzlara çıktığı saptanmıştır. Seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi 3.176.650 oy ve % 39,9 oy oranı ile mecliste 69 milletvekilliği alırken, Demokrat Parti 4.241.393 oy ve %53,3 oy oranıyla 408 milletvekilliği kazanmıştır. Millet Partisi 250.414 oyla 1 ve bağımsızlar 383.282 oyla 9 milletvekilliğine sahip olmuştur. Rakamlardan anlaşılacağı üzere 1950 seçimleri Demokrat Partinin zaferiyle sonuçlanmış ve çok partili hayata geçiş süreci tamamlanmıştır. Bu tarihten itibaren Türk siyasi tarihinin çok farklı bir yöne doğru ilerlediği savunulmaktadır (Öztürk, 1999: 8).

2.2.3. Demokrat Partinin Tüzük ve Programı

Demokrat Parti programının hazırlanmasında dörtlerin çabası etkili olmuştur. Bunun yanı sıra bunlara yardımcı olan kişiler de mevcuttur. Tevfik Rüştü Aras, Refik Şevket İnce ve Ahmet Hamdi Başar, parti tüzük ve programının hazırlanmasına katkı sağlamışlardır. Bunun yanı sıra görüşlerinin farklı olması nedeniyle Sabiha-Zekeriya Sertel ve Tevfik Rüştü ile Ahmet Hamdi, programın yazımında katkı sunsalar da programın son halini göremeden bu oluşumdan ayrılmışlardır. En nihayetinde parti programının esas itibarıyla dörtler tarafından oluşturulduğu kabul edilmektedir. Bu kişiler ileriki tarihlerde ülke yönetiminde söz sahibi olacak ve önemli makamlara gelecek kişiler olarak görülmüştür (Koçak, 1986: 47).

Parti kurucuları tarafından yapılmış olan basın açıklamasında, program ile amaçlara ilişkin halkın bilgilendirilmesi söz konusu olmuştur. Bunun yanı sıra parti ilkelerinin kişilere bağlı olmadığı ve belirli prensiplere bağlı kalınacağı vaat edilmiştir. Celal Bayar, ilgili basın toplantısında partilerinin

demokrat bir parti olduğunu, programlarının ise açık ve sade bir program olduğunu ileri sürmüş ve kolayca anlaşılabilirliğini savunmuştur. Adnan Menderes, o günlerde yapmış olduğu basın açıklamasında partinin pozisyonuna ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre Adnan Menderes, Demokrat Parti'yi Cumhuriyet Halk Partisi'nden iki parmak solda olan bir siyasi parti olarak konumlandırmıştır (Albayrak, 2004: 62-63).

Türkiye Cumhuriyeti'nin temel gereksinimlerini çok iyi bir biçimde analiz ettiğini savunan Demokrat Parti yöneticileri, parti programının içeriğine ülkenin genel problemlerinin giderilmesi için yapılması gereken faaliyetleri eklemiştir. Bu çerçevede Demokrat Parti, kuruluşunun ardından ara vermeden çalışmalara başlamış ve 8 Ocak 1946'da Büyük Kongre yetkileri parti kurucularına tevdi edilmiştir. Gerçekleştirilmiş olan oylamanın neticesinde partinin Genel Başkanlığına Celal Bayar, Genel İdare Kurulu üyeliklerine de Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Cemal Tunca ve Refik Koraltan seçilmiştir (Birand vd., 1991: 25-32).

Demokrat Parti'nin kuruluşu basında büyük yankı uyandırmıştır. Parti programı ve yöneticilerin basın açıklamaları gazete manşetlerini süslemiş, basın açıklaması yapan yöneticiler partinin temel amacının demokrasiyi geliştirmek ve ekonomide özel sektörü güçlendirmek olduğunu belirtmişlerdir. Parti liderlerinin laikliğe ilişkin açıklamaları da dikkat çekmiştir. Buna göre parti liderleri, din özgürlüğünün önemine vurgu yapmışlardır. Yani laiklik geniş biçimde ele alınmış ve vatandaşların inanç özgürlüklerinin laiklik ilkesi kapsamında orantısız biçimde kısıtlanmasına karşı çıkmıştır (Eroğul, 2013: 29).

Devlet başkanı ve iktidarın onayı alınarak dörtler tarafından 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin parti programı seksen beş madde ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Parti genel ilkeleri birinci bölümde belirtilmektedir. Söz konusu genel ilkeler iki başlık altında toplanmıştır. Bunlar; liberalizm ve demokrasidir. Bu ilkelerin uygulanması bakımından iktidarın ilk yıllarında büyük çaba sarf edildiği ileri sürülmektedir. Ancak ilerleyen süreçte bu ilkelerin uygulanmasında birtakım sorunların yaşandığı ve bu uygulamaların sekteye uğradığı ifade edilmektedir (Eroğul, 2013: 17).

Liberalizm, ekonomik hayat ve özgürlükler açısından belirleyici bir yöntem olarak görülmüştür. Diğer yandan 1947’de kabul edilmiş olan ve partinin kapatılmasına kadar yürürlüğünü sürdüren parti programındaki ilk maddeler demokrasiyle ilgilidir. Aile ve özel mülkiyetin toplumun temel yapı taşları olarak nitelendirilmesi söz konusudur. Cumhuriyetçilik, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü, sosyal adalet, çok partili sistem ve özgür seçimler de söz konusu temellerin sağlamlaştırılması ve güvence altına alınması adına önem arz eden tedbirler olarak kabul edilmiştir (Madde 1-12).

Demokrat Parti’nin parti programının özü, Anayasa’daki ve Cumhuriyet Halk Partisi programındaki altı ilkeye dayanmaktadır. Ancak Demokrat Parti, bu ilkelerin liberal bir bakış açısıyla yorumlanmasının gerekli olduğunu savunmuştur. Bu bakış açısı, Demokrat Parti’ni Cumhuriyet Halk Partisi’nden ayıran en temel fark olarak değerlendirilmektedir (Karpat, 1967: 490).

Demokrat Parti’nin parti programı iki kısımda şekillenmektedir. Birinci kısımda partinin siyasi faaliyetleri ele alınmaktadır. İkinci kısımda ise parti disiplini, idare, kurullar, mali ve kongre gibi daha çok işleyişe ilişkin konular ele alınmaktadır. 85 maddeden oluşan parti programı, genel hükümler ve hükümet işlerini detaylı olarak ele almaktadır. Parti programına göre Demokrat Parti, kendisini cumhuriyetçi olarak nitelendirmektedir. Demokrasi, devletin her kademesinde etkili olan bir yönetim biçimi olarak tarif edilmektedir. Milli iradenin tam olarak hâkim kılınması ve vatandaşların bütün kişisel ve toplumsal haklarının onlara verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Demokrat Parti’nin parti programında kendisini cumhuriyetçi olarak nitelendirmesinin siyasi meşruiyet kazanmak amacıyla yapılan bir atak olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre Demokrat Parti iktidar döneminde, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından demokrasi ve cumhuriyetin gereklerini tam olarak karşılamadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Söz konusu eleştiriler günümüze kadar olan süreçte pek çok yönden kritiğe tabi tutulmuştur. Bunun yanı sıra parti programında vatandaşların hak ve özgürlükleri de ayrıca vurgulanmaktadır (Koçak, 1986: 57).

Demokrat Parti programında insan hakları, serbest seçimler, siyasi dernek ve partiler, hükümet yapısı ve devletle toplum ilişkilerine yer verilmektedir.

Devlet memurlarının siyaset ile bağlarının kısıtlanması gerektiği hükmü de parti programı içerisinde kendisine yer bulmuştur. Ancak üniversite hocalarının bu kuralın dışında tutulmaya çalışıldığı görülmektedir. Laiklik ve inkılapçılık ilke ve prensipleri de programda yer verilen hükümler arasındadır. Maddelerin formülasyonuna bakıldığında radikallikten uzak olduğu söylenebilir. Dini bir anlayışa baskın biçimde yer verilmemiş ve çağdaş yaşam desteklenmiştir. Halkçılık ilkesi de liberal olarak ele alınmış ve devletin halka karşı görevlerini tam olarak yerine getirmesi şeklinde değerlendirilmiştir. Milliyetçilik ilkesi de ayrılıkçı olan düşüncelere karşı olunması şeklinde ele alınmış, ancak başka dinden olanlara karşı da eşitliği ön plana çıkaracak şekilde değerlendirilmiştir (Eroğul, 2013: 31).

Demokrat Parti belli başlı hak ve özgürlükleri parti programının 4. maddesinde şu şekilde ele almaktadır;

“Geniş ve ileri manasıyla demokrasi, bütün millet faaliyetlerine millî iradeyi ve halkın yararını hâkim kılma, vatandaşların ferdî ve içtimâî tüm hak ve özgürlüklerine sahip olmasını sağlama, vatandaşlar arasında hukuki eşitliği sağlama ve menfaatlerde ahengi sağlama olarak değerlendirilmelidir.”

Programın 7. maddesine göre ise dernek kurma özgürlüğü üzerinde ısrarlı şekilde durularak;

“İşçilerin, çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin, serbest meslek mensuplarının, memur ve öğretmenlerin, yükseköğretim öğrencilerinin mesleki, içtimai ve ekonomik amaçlarla cemiyet, kooperatif ve sendika kurmaları demokrasinin bir gereği olarak görülmektedir.”

denilmiştir (Albayrak, 2004, s.65-66).

Parti programının 9. 10. ve 11. maddelerine bakıldığında tek dereceli serbest seçimlerin savunulduğu görülmektedir. İlgili maddelerde partinin demokrasi anlayışına ve kuruluşun amacına yer verilmiştir. Programın ilk maddesinin de söz konusu görüşü doğruladığı savunulmaktadır. Buna göre ilk maddede;

“Siyasî yaşantımızın, birbirine karşı saygılı olan partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayış ile gerçekleşmesine ve umumi

siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyet ile sürdürülmesine hizmet etmek amacıyla kurulmuştur.”

denilmektedir. İlgili maddeler bağlamında Demokrat Parti'nin siyasi anlayışının liberal bir zeminde ortaya çıktığı savunulmaktadır (Özçelik, 2010: 171).

Demokrat Parti'nin laiklik konusundaki görüşleri parti programının 14. maddesinde açıkça ortaya konulmuştur. Buna göre;

“Partimiz laikliği devletin siyasette, dinle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların düzenlenmesi ve uygulanmasında etkili olmaması manasında anlamaktadır. Ayrıca laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış şekilde yorumlanmasını da reddeder. Din özgürlüğü de bütün diğer özgürlükler gibi insanlığın kutsal hakları arasındadır.”

denilmektedir. Söz konusu madde metninde laiklik ilkesinin din işlerinin devlet işlerinden ayrılması boyutunun yanı sıra din aleyhtarlığı olarak yorumlanmaması gerektiği de ifade edilmektedir. Bu yönüyle Cumhuriyet Halk Partisi'ne bir eleştiri getirilmiştir. Kemalist laiklik anlayışı savunulmakla birlikte söz konusu anlayışın uygulamadaki aksaklıkları da eleştirilmiştir. İlgili madde kapsamında din ve vicdan özgürlüğüne verilen önemin altının çizilmesi de amaçlanmıştır (Demirel, 2016: 55).

Demokrat Parti'nin devletçilik politikasına ilişkin düşünceleri parti programının 17. maddesinde açıkça ele alınmıştır. Bu kapsamda siyasi iktidar, ekonominin düzenli biçimde yürütülmesi adına gerekli müdahaleleri yapmalı ve halkın yaşam seviyesini artırmalıdır. Burada devlet, amir konumunda olmaktan ziyade özel teşebbüsü destekleyici bir konumda olmalıdır. Zira özel teşebbüs ve sermayenin çıkarlarının korunması, ekonominin gelişmesi adına son derece önemli kabul edilmektedir (Tunçay, 1997: 181).

Demokrat Parti'nin kamuoyuna açıklanmış olan tüzüğüne göre; merkezde 3 organ kurulmuştur. Bu organlar: Parti Başkanlığı, Genel Yönetim Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı olarak bilinmektedir. Bunların tamamının seçiminde Büyük Kongre yetkilidir. Büyük Kongre'ye kadar geçecek olan süreçte bütün yetkiler kuruculara aittir. Her ilden katılacak olan üçer

temsilcinin Küçük Kongre oluşturma hakkı mevcuttur. Büyük Kongre, Parti Başkanı'nı seçmekle önemli bir görev üstlenmektedir (Yılmaz, 2008: 169).

Toplamda 117 temel madde ve 7 geçici maddeden oluşmakta olan Demokrat Parti Tüzüğü incelediğinde, söz konusu tüzüğün Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğüne paralel olduğu görülmektedir. Ancak bu tüzüğün, Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğüne göre daha demokratik ve hümanist yöntemlerle hazırlandığı ifade edilmektedir. Bütün yönetim organlarının seçilmesi aşamasında uygulanan gizli oy yöntemi ve milletvekili adaylarının belirlenmesi konusunda taşra teşkilatlarına tanınan hak ve yetkiler, Demokrat Parti tüzüğünün demokratik yönünü kuvvetlendirmekte ve partinin halkla daha fazla kaynaşmasını sağlamaktadır. Bu noktada Parti yönetiminin Cumhuriyet Halk Partisi'nden daha demokratik ve halkçı bir parti olduklarını iddia ettikleri ve bu durumu kamuoyuna ispat etmeye çabaladıkları ileri sürülmektedir (Albayrak, 2004: 75).

Demokrat Parti Tüzüğüne göre partiye üye olunabilmesi için, bazı hukuki ve sosyal koşullar mevcuttur. Bunlar; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak, yüz kızartıcı suçlardan hüküm giymemiş olmak, ağır hapis cezasına çarptırılmamış olmak, toplumda kötü şöhrete sahip olmamak, Türk kültürüne bağlı kalmak, partiye ait temel prensipleri benimsemek ve daha önce herhangi bir siyasi partiden atılmamış olmaktır. Tüzüğün genel itibarıyla kurumsallaşmanın sağlanması amacıyla hizmet etmek için çıkarıldığı ifade edilmektedir. Bu amaç doğrultusunda ortaya konan ilkelerin denetiminin objektif biçimde gerçekleştirilmediği hususunda Demokrat Parti'nin zaman zaman eleştirilerin hedefine oturtulduğu görülmektedir (Yılmaz, 2008: 171).

2.2.3. 1946 Seçimleri ve Demokrat Partinin Seçim Propagandaları

Demokrat Parti, 1946 Seçimlerine katılıp katılmama hususunda Cumhuriyet Halk Partisi ile şiddetli tartışmalar yaşamıştır. Bunun sonucunda Demokrat Parti, 16 Haziran'da delegeleri ile bir toplantı yapmıştır. Söz konusu toplantının neticesinde Demokratlar, tüm delegelerin katılımıyla gerçekleştirilen gizli oylamayla seçimlere katılma kararı almışlardır. 17 Haziran 1946 tarihli Cumhuriyet gazetesinde bu durum "Demokrasi için memnunluk verici" olarak yorumlanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi bütün

ülke genelinde seçimlere girerken, teşkilatlarını tamamlayamayan Demokrat Parti, yalnızca 49 vilayette seçimlere girebilmiştir (Timur, 1991: 70).

Parti programında demokrasi ve liberalizm olmak üzere 2 temel ilkeye yer veren Demokrat Parti, seçim stratejisini Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelik sosyal, siyasal ve ekonomik eleştiriler üzerinde şekillendirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yapılan yanlışlar en üst perdeden halka anlatılmaya çalışılmış, ülkenin gelişmesinin önündeki en büyük engelin Cumhuriyet Halk Partisi olduğu vurgulanmıştır. Bu yaklaşım siyasi mahfillerde Demokrat Parti'nin demagojik bir oluşum olduğunun iddia edilmesine sebep olmuştur. Seçime katılan diğer partilerle çatışmaya girmekten uzak bir tutum sergileyen Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi odaklı bir propaganda süreci takip etmiştir. Genel itibariyle 1946 seçimleri Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında geçmiştir. Propaganda süreci ise iki partinin birbirlerinin açıklarını kolladığı bir süreç olarak dikkat çekmektedir (Turan, 1999: 284-285).

Bir aydan fazla süren seçim çalışmaları kapsamında Demokrat Parti sözcüleri, seçim meydanlarında partilerine ait görüşleri aktarmışlardır. Genel itibariyle Demokratlar, gittikleri her yerde büyük ilgiyle karşılanmışlar; bilhassa tek parti iktidarının ortaya koymuş olduğu sorunlar için çözüm mercii olarak görülmüşlerdir. Demokrat Parti'nin seçim propagandasının genel hatları; toplumda sorun olarak görülen Toprak Kanunu'nun kaldırılması, anti-demokratik olarak görülen yasaların lağvedilmesi, kişi hak ve özgürlüklerinin devlet tarafından güvence altına alınması, demokrasiye işlerlik kazandırılması konuları üzerinde oluşturulmuştur. Ancak Demokrat Parti mitingleri, yıkıcı ve intikamcı özellikler taşıdığı gerekçesiyle Cumhuriyet Halk Partisi mensupları tarafından çokça eleştirilere maruz kalmıştır (Tekmen, 2019: 54-55).

Seçim propagandaları esnasında Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin vatandaşlara olan yaklaşımında da belirgin farklılıklar olduğu savunulmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi, propaganda çalışmaları kapsamında vatandaşlarla doğrudan doğruya diyaloga girme hususunda mesafeli davranmıştır. Demokrat Parti ise bu konuda yeni kurulması ve vatandaşa kendisini anlatma gereksinimi duyması nedeniyle vatandaşla daha

yakın ve samimi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi tarafından takınılan söz konusu tavır, “yaptıklarını tam ve mükemmel olarak görme ve millete herhangi bir yenilik vaat etmeme” şeklinde algılanmıştır. Bu kapsamda vatandaşın Demokrat Parti’ye olan yaklaşımının olumlu olduğu ifade edilmiştir. Zira Demokrat Parti’nin, Cumhuriyet Halk Partisi’nin söz konusu yaklaşımını seçim propagandaları kapsamında kendisine bolca malzeme yaptığı ve seçim mitinglerinde Cumhuriyet Halk Partisi’ne bu konuda sert eleştirilerde bulunduğu görülmüştür (Yeşil, 1988: 72).

Seçim sürecini geçmişteki seçim süreçlerinden ayıran en temel özellik, bu seçimde halkın etkin bir biçimde sürece dâhil olmasıdır. Ayrıca seçim sürecinde halk, muhalif partiyi heyecanla desteklemiş ve adaylar ile halk arasındaki ilişkilerde belirli değişiklikler meydana gelmiştir. Tek parti iktidarı döneminde çok fazla ilgilenilmeyen seçim bölgeleri de seçime giren siyasi partilerin ilgi odağına girmiştir. Adaylar bu bölgeleri dolaşarak halkın sorunlarını dinlemiş ve seçilmeleri durumunda bu sorunları çözeceklerini vaat etmişlerdir. Bu konuda muhalif adayların işlerinin iktidar partisinin adaylarından daha kolay olduğu ifade edilmektedir. Zira kimse onlardan program sormamıştır. Onlar da yalnızca muhalif olmayı aday olmak için yeterli kabul etmişlerdir.

Seçim sürecinde Demokrat Parti’nin vatandaşlardan yoğun bir şekilde ilgi görmesinin bir sebebi de Atatürk’ün hatırasına olan saygısı olarak gösterilmiştir. Ölümünün ardından 8 yıl geçmesine karşın henüz Atatürk’ün na’sının mezarına konmaması ve ona ait resimlerin kamu kuruluşlarından ve paraların üzerinden kaldırılması, halk üzerinde Cumhuriyet Halk Partisi’ne olan olumsuz tutumu pekiştirmiştir. Bunun yanı sıra ekonomide yaşanan çöküntünün de tek sebebi Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının başarısız ekonomi politikaları olarak görülmüş ve halkın Cumhuriyet Halk Partisi’ne olan güveni iyice zayıflamıştır. Bu anlamda Demokrat Parti, toplumda Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı biriken enerjiyi kendi lehine kullanmış ve Cumhuriyet Halk Partisi karşısında halkın büyük bir kesimi tarafından doğal iktidar adayı olarak görülmüştür (Giritlioğlu, 1965: 160).

Giritlioğlu (1965, s.193)'na göre Demokrat Parti'nin propaganda sürecinde ele aldığı ve üzerinde çalıştığı konular şu 5 maddede toplanmaktadır;

- Köylerdeki ilkokulların vatandaşlara vermiş olduğu zahmet ve külfetler,
- Çiftçinin topraklandırılmasına ilişkin ıkarılan Kanun'da mevcut olan aksaklıklar,
- Orman Kanunu'nun uygulanmasında ortaya çıkan aksaklıklar ve bundan dolayı vatandaşların çektiği sıkıntılar,
- Ekonomik sıkıntılar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan hayat pahalılığı,
- Suistimale ilişkin kamuoyunda çıkan dedikodular, karaborsacılık, vurgunculuk ve varlık vergisinin uygulanması konusundaki sıkıntılardır.

Söz konusu hususlar Demokrat Parti tarafından seçim çalışmaları sürecindeki propagandalarda önemli yer tutmaktadır. Ancak bu maddeler oldukça yetersizdir. Zira Demokrat Parti, bu maddelerin haricinde pek çok konuyu da propaganda malzemesi olarak kullanmış ve seçim sürecinde halk üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Demokrat Parti'nin 1946 seçim propagandaları kapsamında ele aldığı konular genel olarak şu şekilde sıralanabilir (Burgaç, 2013: 166):

- Demokrasinin ve ülkedeki demokrasi kültürünün geliştirilmesi gerektiği hususu,
- İktidar partisinin izlediği yanlış siyasi politikalar ve bu politikaların ülkenin geleceğini olumsuz biçimde etkilediği hususu,
- Tek parti iktidarının ekonomi yönetimindeki başarısızlığı ve ülke ekonomisindeki sorunlar,
- 21 Temmuz 1946'da gerçekleştirilecek olan seçimin ülke açısından nemi,
- Tek parti iktidarının ve kamu görevlilerinin halk üzerinde kurdukları baskının ortadan kaldırılması gerektiği hususu,
- Demokrat Parti'nin kamuoyunda iddia edildiği gibi bir muvazaa partisi olmadığı vurgusu,

- Demokrat Parti'nin Atatürk'ün izinde yürüten bir siyasi parti olduğu vurgusu,
- Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığı makamlarının birbirinden ayrılması gerektiği konusu,
- Cumhuriyet Halk Partisi'nin devletin imkânlarını kullanarak propaganda yaptığı iddiasının kamuoyunun gündeminde tutulması hususudur.

1946 Seçimlerinde Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin propaganda konularının arasında en önemli ögenin demokrasi kavramı olduğu savunulmaktadır. "Demokrasi" kavramı, ülkeyi ilgilendirmekte olan bütün meseleler bağlamında mevcut problemlerin çözümü için tılsımlı bir kavram olarak görülmüştür. Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin kurucusunun kendisi olduğunu savunmakta; Demokrat Parti ise ülkede demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesi gerektiğini ve bunu ancak kendisinin gerçekleştirebileceğini iddia etmektedir (Nadi, 1947: 1-3). Dolayısıyla demokrasi kavramı, 1946 Seçimleri açısından son derece önemli bir propaganda konusu olarak ele alınmıştır.

1946 Seçimleri kapsamında muhalefet partileri, iktidar partisinin hemen hemen bütün icraatlarını eleştirmişler; ancak dış politikada yapılan icraatlar konusunda iktidarı eleştirmekten kaçınmışlardır. Dış politikaya ilişkin muhalefet ve iktidar partileri arasında adeta yazısız bir anlaşmanın olduğu ve bu hususun seçim propagandalarına karıştırılmadığı görülmektedir. Zira Celal Bayar'ın İzmir'de yaptığı seçim konuşmasında;

"Dış politikamızın milletlerin hukuksal eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk ilişkileri esasına dayanması gerekmektedir. Yani dış politika milli varlığa dayanması gereken bir konudur. Herhangi bir dış tehlikenin karşısında Türk milletinin tek vücut olarak söz konusu tehlikeyi engellemeye koşacağı asla unutulmamalıdır. Bu bakımdan dış politika durumumuzu tartışmakta memleket nam ve hesabına bir fayda olmadığını düşünüyoruz."

dediği bilinmektedir (Burgaç, 2013: 169). Söz konusu açıklama, dış politikanın seçim propagandalarının dışında tutulduğunun bir göstergesidir.

Demokrat Parti, teşkilatlanma döneminde olduğu gibi seçim propagandası sürecinde de şehir merkezlerinden ziyade taşrada çeşitli sıkıntılar yaşadığını ileri sürmüştür. Taşrada bulunan mülki idare amirlerinin Cumhuriyet Halk Partisi'nin taşra teşkilatı gibi hareket ettiklerini iddia etmiş ve iktidar değişikliği olması durumunda devlet kademesindeki mevkilerini kaybedecekleri korkusuyla propaganda sürecinde Demokrat Parti'yi engellemeye çalıştıklarını savunmuştur. Bu bağlamda Demokrat Partililer, propaganda sürecinde sıklıkla Cumhuriyet Halk Partisi yanlısı kamu görevlilerinin halka baskı yaptığını, muhalefet partilerinin ve onların adaylarının etkinliklerini engellemeye çalıştıklarını ve Cumhuriyet Halk Partisi propagandası yaparak vatandaştan Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vermesini istediklerini ileri sürmüşlerdir. İktidar partisinin muhalefet üzerinde baskı kurduğu iddiaları, Demokrat Parti propagandası açısından önemli hususlar arasında görülmektedir (Büyüktolu, 2017: 66-67).

Propaganda sürecinde siyasetçiler, zaman zaman popülist yaklaşımlar sergileyebilmişlerdir. Bu bağlamda seçmenlere vaatlerde bulunmuşlar ve partilerine oy istemişlerdir. O dönem gazetelerinde de söz konusu popülist yaklaşımın izlerine rastlamak mümkündür. Demokrat Parti'nin seçim çalışmaları kapsamında gerçekleştirdiği genel propaganda üslubu ise sert olarak algılanmıştır. Demokrat Parti, sosyal ve ekonomik konulara ilişkin düzenli ve programlı bir çalışma yürütememiş, bunun yerine her alanda Cumhuriyet Halk Partisi'ni eleştirerek sonuca ulaşmayı hedeflemişlerdir. Bu bağlamda Demokrat Parti, İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu bütün olumsuzluk ve sıkıntılarının temelinde bile Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının olduğunu ileri sürmüşlerdir (Yılmaz, 2008: 222-223).

Ateşli tartışmaların yaşandığı seçim çalışmaları sürecinin ardından 21 Temmuz 1946 tarihinde seçimler gerçekleştirilmiştir. Seçimlerin hükümete yakın basın tarafından olaysız bir şekilde geçtiği ifade edilmiştir. Ancak muhalefet, seçimlere hile karıştırıldığını iddia etmiş ve mağdur edildiğini öne sürmüştür. Buna göre Demokrat Parti, seçim günü sandık başından sözcülerinin kovulduğunu ileri sürmüş, hazırlanan mazbataların usulsüz

olduğunu iddia etmiş ve kolluk kuvvetlerinin özellikle kırsal kesimde tehdit ve şiddet kullanarak halkın iradesinin sandığa yansımaları engellediğini savunmuştur. Seçim sonuçlarına ilişkin tartışmaların günümüze kadar devam ettiği 1946 Seçimleri, Cumhuriyet Halk Partisi'nin zaferiyle sonuçlanmış, Demokrat Parti ise mecliste altmış iki milletvekili ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilmeye hak kazanmıştır (Yalman, 1970: 79; Yeşil, 1988: 90).

2.2.5. Demokrat Partinin Ana Muhalefet Yıllarındaki Kongreleri (1947-1949) ve Meclis Çalışmaları

Demokrat Parti, 1946 Seçimlerinin ardından mecliste Cumhuriyet Halk Partisi'nden sonra en fazla sayıda milletvekiline sahip olan siyasi parti olarak ana muhalefet partisi görevini üstlenmiştir. Muhalefet yıllarında Demokrat Parti, 1947 ve 1949 yıllarında 2 büyük olağan kongre gerçekleştirmiştir. Söz konusu kongreler, partinin siyasi geleceği açısından önem arz etmektedir. Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi, partinin kuruluş yıl dönümü olan 7 Ocak 1947 tarihinde Ankara'daki Ulus Sinema (Yeni Sinema) salonunda 906 temsilcinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bina bayraklarla donatılmış, cadde ve sokaklar binlerce Demokrat Partili tarafından doldurulmuştur. Bu durum, o dönemde medyada Demokrat Parti'nin iktidar yürüyüşünde bir siyasi parti olduğu şeklinde değerlendirilmiştir (Şahin ve Tunç, 2015: 55-56).

Demokrat Parti idarecileri kongrelerini yapmaya çalışırken bazı zorluklarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. İktidar baskısı dolayısıyla Ankara'da toplantı yapılacak bina bulmakta zorlandıklarını ileri sürmüşler, bina ve otel sahiplerinin dairelerini Demokrat Partililere kiralamaktan kaçındıklarını savunmuşlardır. Bu konuda Cumhuriyet Halk Partisi'ne ve taraftarlarına eleştirilerde bulunan Bayar:

“Hükümet, kongrenin yapılmaması açısından elinden geleni ardına koymadı. Koskoca Ankara vilayetinde kongre yapacak salon bulamadık. Hangi salonun sahibine başvuruda bulunsak, önce kabul ediyor, ertesi gün bin dereden su getiriyor ve salonu kiralamaktan vazgeçiyordu. Oteller de aynı durumdaydı.”

demidir (Bayar, 1986: 67).

Büyük zorluklar içerisinde gerçekleştirilen kongre, 906 delegenin katılımıyla gerçekleştirilmiş ve dört gün boyunca devam etmiştir. (Sönmez, 1998: 44). İsmet İnönü'nün kongreye kendisini davet ettirmeye çalıştığı ve kongreye katılmak istediği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra parti içerisindeki tepkilerden çekinildiği için İsmet İnönü doğrudan davet edilmemiştir. Ancak kongrede İsmet İnönü adına ayrı bir loca ayrıldığı da görülmüştür. Partililerin büyük bir heyecanına ve coşkusuna tanık olunan kongreye Cumhuriyet Halk Partisi cephesinden kimse katılmamıştır (Sönmez, 1998: 44).

Kongrenin ilk gününde söz hakkı alan Genel Başkan Celal Bayar, yaptığı konuşmada, Demokrat Parti'nin tam kuruluş dönemine girdiğini, böyle bir kongre üyeliğinin kendisini onurlandırdığını ifade etmiştir. Halk tarafından Demokrat Parti'ye gösterilen yoğun ilgiden memnun kaldıklarını vurgulamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'deki demokratik gelişmelerin müsebbibi olarak Atatürk'ü göstermiş ve tek parti iktidarının milli iradeyi yansıtmadığını savunmuştur. Demokrat Parti'nin kuruluşu aşamasında da siyasi iktidarın katkısının sınırlı da olsa mevcut olduğunu belirtmiştir. Seçim konusunda yaptığı açıklamalarda Bayar, muhalefetin hızlı bir şekilde ilerlemesinden hükümetin rahatsız olduğunu ve bu nedenle erken seçim kararı alındığını ifade etmiştir. Böylece Demokrat Parti'nin seçimlere tam olarak hazırlanamadığını kabul etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi taraftarlarının genel seçimlerde hile yaptığı ve cumhurbaşkanının tarafsızlığını kaybettiği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda cumhurbaşkanının parti başkanlığından istifa etmesi gerektiği savunulmuştur (Goloğlu, 2013: 151-153).

Bayar, söz konusu konuşmasında, Demokrat Parti'nin kuruluşu, 1946 Genel Seçimlerinde yaşanan haksızlıklar ve idarece Demokrat Parti'ye uygulanan baskıları ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda demokrasinin tam olarak işlerlik kazanması adına şu koşulların yerine getirilmesinin gerekli olduğunu ifade etmiş ve bunların demokrasinin etkin biçimde uygulanması için olmazsa olmaz koşullar olduğunu ileri sürmüştür (Sönmez, 1998: 45):

- Yurttaşların hak ve özgürlüklerine zarar verecek nitelikte olan ve Anayasanın lafzı ile ruhuna aykırı durumdaki yasa hükümleri kaldırılmalıdır.

- Yurttaşların verdiklerin oyların güvenliği ve masuniyeti sağlanmalı, bu bağlamda milli egemenlik ilkesi teminat altına alınmalıdır. Söz konusu amaçlara yönelik olarak seçim kanunlarında gerekli düzenlemelerin yapılması ve yapılan kanuni düzenlemelerin şeffaf biçimde uygulanması gerekmektedir.
- Devlet başkanlığı ile parti başkanlığı makamlarının fiili olarak birbirinden ayrılması gerekmektedir. Söz konusu iki makam tek bir zatın uhdesinde birleşmemelidir. Zira çağdaş demokrasilerde iki makamın bir kişinin uhdesinde birleşmesi, parti devleti algısının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Demokrat Parti'nin ilk büyük kongresi, arzu eden herkesin söz hakkına sahip olabilmesi açısından demokratik bir kongre olarak nitelendirilmektedir. Tek parti dönemindeki fikirlerini açık biçimde ortaya koyamayan delegeler, bu kongrede özgür biçimde fikirlerini açıklama fırsatı yakalamışlardır. Ancak bazı delegelerin bu konuda aşırılığa kaçtığı görülmüştür. Zaman zaman hararetli tartışmaların da yaşandığı bu kongrede delegelerin bir kısmı seçimlerde yapılan usulsüzlükleri öne sürerek Demokrat Parti'nin meclisten çekilmesini ve sine-i millete dönmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu aşırı fikirler, partinin yönetim organlarının ve yöneticilerin devreye girmesi sonucunda fazla yayılmadan durdurulmuştur (Albayrak, 2004: 104).

Komasyon çalışmaları esnasında iktidar partisini sert biçimde eleştiren aşırı demokratlar grubu, devlet içindeki durumun Fransız İhtilali'nin şartlarına benzediğini ileri sürerek bir halk ayaklanmasının gerekliliğini gündeme getirmişlerdir. Bunun üzerine ılımlı demokratların temsilcisi olan Adnan Menderes, bu duruma tepki göstermiş ve partililerin yasalara saygılı olması gerektiğini belirtmiştir. Halk ayaklanmasının doğru olmadığını savunan Adnan Menderes, milletin iradesinin her şeyin üzerinde tutulması gerektiğini ifade etmiş ve demokrasi yanlısı bir tavır sergilenmesi gerektiğini belirtmiştir (Yılmaz, 2008: 257).

Parti içerisinde yaşanan sıkıntılar neticesinde partiden kopmalar yaşanacağı öngörülmeye başlanmıştır. Parti içerisindeki Müstakil Demokratlar Grubu, yayınladıkları bildiri ile partinin gerçek sahiplerinin kendileri olduğunu iddia etmişlerdir. Demokrat Parti'nin dağılma sürecine

gireceği dedikoduları parti içerisinde de huzursuzluğa yol açmıştır. Böyle bir siyasal ortamda Demokrat Parti'nin İkinci Olağan Kongresi, 20-25 Haziran 1949 tarihleri arasında Ankara Sergi Evi Binası'nda 110 delegenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre başkanlığına İzmir İl Başkanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, ikinci başkanlığa ise Balıkesir İl Başkanı Sıtkı Yırcalı seçilmiştir. Başkanlık Divanı'nın kurulmasının ardından partiden ihraç edilen kişilerin partiye dönmelerini öngören önerge başkanlık divanına sunulmuştur. Ancak komisyon tarafından söz konusu önerge kabul edilmemiştir (Toker, 1990: 335).

Demokrat Parti'nin 7 Ocak 1947 tarihli Birinci Büyük Kongresi'nde İktidar partisine karşı sert bir tutum takınan aşırı demokratlar ile ılımlı taraf arasında 'Hürriyet Misakı' adında bildiri kabul edilmiştir. Söz konusu bildiri, Anayasaya aykırı tüm antidemokratik hüküm ve yasaların lağvedilmesi, muhalefete eksiksiz güvence temin eden yeni bir geçim yasası hazırlanması, iktidarın partizanlıktan vazgeçmesi ve cumhurbaşkanlığı görevi ile parti genel başkanlığı görevinin birbirinden ayrılması noktalarına vurgu yapmıştır. DP Hürriyet Misakından dolayı iktidarın ve iktidar yanlısı basının eleştirilerine maruz kalmış hatta DP, CHP'liler tarafından 'komünistlik yapmak' gibi uygunsuz bir suçlamaya maruz bırakılmışlardır. CHP'nin bu denli sert bir tavır takınmasının sebebinin tüm baskılara rağmen DP'nin yükselişi ve taraftar sayısını artırması olduğu söylenebilir (Şahin ve Tunç, 2015: 57)

Kongre sonrasında komisyon tarafından bir rapor hazırlanmıştır. Söz konusu komisyon raporuna göre:

- Anayasa'nın bütün ilgili kişilerce tam olarak uygulanmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir.
- Anayasa'ya aykırı olan yasaların kaldırılması gerektiği belirtilmiştir. Bunun mümkün olmaması durumunda ise söz konusu yasaların Anayasa ile uyumlu hale getirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur.
- Seçim Kanunu'nun çağdaş ve demokratik düzene uygun hale getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

- Cumhurbaşkanının tarafsız olması gerektiği ve bunun için cumhurbaşkanlığı makamıyla parti başkanlığı makamlarının birbirinden ayrılması gerektiği savunulmuştur.
- Daha sağlam ve işlevsel bir hükümet düzeninin oluşturulması bakımından iktidar partisinin baskı altına alınması gerektiği ifade edilmiştir.
- İktidar partisi tarafından söz konusu taleplerin geri çevrilmesi durumunda Demokrat Parti milletvekillerinin meclisten çekilmeleri gündeme getirilmiştir.
- Kongre'ye ait olan bu karar yetkisinin de Genel Yönetim Kurulu'na bırakılması kararlaştırılmıştır.

Bu kongre kapsamında en önemli gündem maddesini 12 Temmuz Beyannamesi oluşturmuştur. Demokrat Parti idarecileri söz konusu meseleye ilişkin olarak akıllıca hareket etmişler ve beyannamenin demokratikleşme açısından önemli bir ihtiyacı karşılayacağını savunmuşlardır. Daha sonra öncelikli kabul edilen konular görüşülmeye başlanmıştır. Bu konuların içeriğine bakıldığında ise hemen hemen tamamının seçimlere ilişkin olduğu görülmektedir. Komisyon tarafından yapılmış olan oylamada oybirliğiyle karar alınmıştır. Kongrenin bu kararı “Milli Teminat” olarak tarihe geçmiştir. Ancak bu ant, iktidar kanadından eleştirilerin gelmesine neden olmuştur. İktidar kanadı bu andın “Milli Husumet Andı” olduğunu ileri sürmüştür. Uzun süren tartışmaların ardından yapılan Genel Başkanlık seçimlerini Celal Bayar kazanmıştır (Yılmaz, 2008: 313).

Muhalefet yıllarında Demokrat Parti, meclis çalışmalarına etkin biçimde katılmayı tercih etmiş ve çıkarılacak olan yasalara müdahil olmaya çalışmıştır. Hükümete yapmış olduğu baskılar neticesinde bazı alanlarda kendi istediği yönde yasaların çıkarılmasını da sağlamıştır. Örneğin Seçim Kanunu'na ilişkin olarak oluşturduğu meclis ve kamuoyu baskısı neticesinde mecliste söz konusu kanunun daha demokratik bir hale getirilmesini sağlamıştır. Yeni Seçim Kanunu Meclisten geçerek seçimlere adli güvence getirilmiştir. Bu kapsamda seçimlerin tek dereceli, genel, eşit, gizli oy ve açık tasnif prensibine uygun ve çoğulcu bir yapıya bürünmesi sağlanmıştır. Bu düzenlemede Demokrat Parti'nin yanı sıra uluslararası konjonktürün de

İktidar partisi üzerinde zorlayıcı bir etkisinin olduğu ifade edilmektedir. Zira savaş sonrası dönemde demokratik yönetim anlayışı uluslararası toplumun genelinde önemli bir anlayış olarak görülmüş ve çağdaş toplum olmanın demokratik idare yapısına kavuşmaktan geçtiği görüşü kabul edilmiştir (Ahmad ve Turgay, 1976: 62-63).

2.3. Demokrat Partinin İktidar Oluşu

1950 Genel Seçimleri öncesinde Cumhurbaşkanlığı görevini yürüten İnönü, Demokrat Parti'nin durumunun Cumhuriyet Halk Partisi'ne nazaran daha iyi olduğunu görmüş ve tarafsız devlet başkanlığını bırakmak zorunda kalmıştır. Bu kapsamda İnönü, 1950 Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi tarafından muhalefete karşı yürütülmekte olan propaganda faaliyetlerine bizzat katılmıştır. İktidar partisinin bu hamlesi karşısında muhalefet de kendince tedbirler almaya çalışmış ve seçmenleri etkileyebilmek için bütün imkânlarını seferber etmiştir. Demokrat Partililer söz konusu yöntemi tercih ederlerken iktidar partisinin baskıcı tutumunu sürdürdüğünü iddia etmişlerdir (Eroğul, 2013: 71).

Demokrat Partililer seçim çalışmaları bağlamında radikal bir karar alarak partilerine daha fazla sayıda asker kökenli kişileri alma yoluna gitmişlerdir. Emekli Amiral Rıfat Özdeş'in Kırşehir'den aday olarak Demokrat Parti'ye katılması, o dönem medyada geniş yer bulmuştur. Esasen Rıfat Özdeş, Demokrat Parti'ye geçeceğine ilişkin sinyalleri daha önceden vermiş ve her fırsatta Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını eleştirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin seçim atmosferine girdiği ortamda İsmet İnönü, 1949 yılının Ağustos ayında Batı Anadolu seyahatine çıkmıştır. Söz konusu seyahatte İsmet İnönü'nün barışçıl bir dil kullandığı ve kucaklayıcı bir tutum sergilediği görülmüştür. Buna karşın Demokrat Partililerin Cumhuriyet Halk Partisi'ne olan eleştirileri devam etmiş ve hemen her konuda tek parti iktidarına yüklenmeyi sürdürmüşlerdir (Demirel, 2016: 98).

1946 Seçimlerinde olduğu gibi 1950 Seçimlerinde de Demokrat Parti mitingleri yoğun bir ilgi altında gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin kalesi olarak görülen İzmir'de çok büyük bir kalabalıkla yapılan miting, o dönem oldukça ses getirmiştir. İzmir, iki siyasi partinin kozlarını

paylaştığı bir şehir olmuş ve seçim sonuçlarına doğrudan etki eden bir yer olarak görülmüştür. İsmet İnönü ve Celal Bayar tarafından İzmir’de düzenlenen mitinglerde muhalefet ve iktidar partileri adeta birbirlerine karşı gövde gösterisi yapmayı hedeflemişlerdir. Bu durum, seçimin daha heyecanlı bir hale gelmesine neden olmuştur (Gevgili, 1987: .69).

Seçim öncesinde iktidar partisinin halkın desteğini alabilmek için bir takım yenilikler yaptığı görülmüştür. 31 Ekim 1949 tarihinde Ankara İlahiyat Fakültesi’nin açılması bu bağlamda seçim yatırımı olarak görülmüş ve Demokrat Partililer tarafından eleştirilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti tarafından yapılan dikkat çekici diğer bir hamle de 30 Kasım 1925 tarihli Tekke ve Türbelerin Kapatılmasına İlişkin Kanununun 1 Mart 1950 tarihinde yürürlükten kaldırılmasıdır. Bu bağlamda siyasi partiler, seçimlerde halk desteğini alabilmek için çeşitli uygulamaları yeniden hayata geçirebilmişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi tarafından verilen tavizlerin bunlarla sınırlı kalmadığı görülmektedir. İnönü, “Altı Ok” olarak nitelendirilen Atatürk İlkelerini Anayasa’dan çıkarmak için girişimlerde bulunmuştur. Bu girişim, Cumhuriyet Halk Partisi’nin kendi tabanında büyük bir yankı uyandırmış ve İsmet İnönü kendi parti tabanından büyük eleştirilere maruz kalmıştır. Daha sonra siyasi iktidar, 16 Şubat 1950 tarihinde iç ve dış baskılar nedeniyle yeni Seçim Kanununu Meclis’ten geçirerek yürürlüğe sokmuştur. Yeni Seçim Kanunu’nun yürürlüğe girmesi, Türk siyasi hayatı bakımından büyük bir değişim ve dönüşümün temellerini atmış ve siyasal yaşamda büyük bir yankı uyandırmıştır (Ayhan, 2006: 29).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 25 Mart 1950 tarihinde Kırıkkale’de yaptığı seçim konuşmasında Anayasa’dan Atatürk İlkelerini çıkaracağını vaat etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim listesi 22 Nisan 1950 tarihinde kamuoyuna sunulmuştur. Bu esnada Millet Partisi’nin aday listesi de Cumhuriyet Halk Partisi’nden bir gün sonra kamuoyuna sunulmuştur. Liste kapsamında Millet Partisi, 22 ilden 205 adayla genel seçimlere gireceğini duyurmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim beyannamesi ise 27 Nisan 1950 tarihinde duyurulmuştur. Beyannamenin içeriğinde ekonomik alandaki devlet etkisinin azaltılacağı, özel sermayenin girişimlerinin teşvik edileceği, ihracat ve ithalat dengesinin sağlanacağı, vergi reformu, Türk lirasının

değerinin muhafaza edilmesi hususları yer almaktadır. Bu bağlamda önceki seçimlerdeki beyanname içerikleri devam ettirilmiş, ancak bir kısım yeniliklerin getirileceği vaat edilmiştir. Bürokrasi alanında ise, devlet başkanının görevlerinin yeniden belirlenmesi, ikinci bir meclis kurulması, Altı Okun Anayasa'dan çıkarılması, kırsalda yaşayan vatandaşların kalkınmasının sağlanması ve şehir merkezlerinin imar edilmesi gibi problemlerin çözülmesi vaat edilmiştir (Ahmad ve Turgay, 1976: 65).

Demokrat Partililer 8 Mayıs 1950 tarihinde seçim beyannamelerini açıklamışlar ve seçim çalışmalarını hızlandırmışlardır. Beyanname kapsamında Demokrat Partililer, iktidara gelmeleri durumunda Cumhuriyet rejimini koruyacaklarını, ancak hâlihazırdaki Anayasada bazı değişikliklere gideceklerini açıklamışlardır. Demokrat Parti'nin milletvekilliğine aday gösterdiği kişiler avukatlar, memurlar, idareciler, adliyeciler, çiftçiler, tüccarlar, doktorlar, subaylar, mühendisler, akademisyenler, öğretmenler, gazeteciler, maliyeciler, eczacılar, sanayiciler, işçiler, müftüler, veterinerler, kimyagerler ve şairden oluşmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi, seçim çalışmaları kapsamında yurdun pek çok yerine gitmişlerdir. Buralarda parti teşkilatlarının yanı sıra valiler ve mülki idare amirlerinin de Cumhuriyet Halk Partisi taraftarlarıyla birlikte hareket ettikleri görülmüştür. Seçim sonuçları açısından herkes, kendi partisinden emin bir biçimde yüksek oranlı tahminlerde bulunmuşlardır. Cumhuriyet Halk Partililere göre muhalefet partileri, Meclis sandalyelerinin dörtte biri kadar anca oy alabileceklerdir. Bunun yanı sıra Demokrat Partililer de tek başlarına iktidara geleceklerinden emin biçimde seçim çalışmalarına devam etmişlerdir (Erim, 2005: 425).

Nihayet 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleştirilmiş olan milletvekilliği seçimlerinde Demokrat Parti, geçerli oyların %53,3'ünü alarak 487 sandalyenin 408'ini kazanmış ve tek başına iktidara gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ise %39,9 oy oranı ile toplam 69 sandalye kazanmıştır. Bağımsızların 9 sandalye, Millet Partisi'nin ise yalnızca bir sandalye ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdiği görülmektedir (Demirel, 2016: 99).

14 Mayıs 1950 Genel seçimleri için o dönemde "Beyaz Devrim" tabirini kullananlar olmuştur. Bu tabirin kullanılmasına gerekçe olarak ise uzun

yıllardan beri devleti yöneten Cumhuriyet Halk Partisi kadrolarının halk tarafından tasfiye edilmesi gösterilmiştir (Arcayürek, 1983: 189). Söz konusu seçimler aynı zamanda Türk halkının güven duyduğu şartlarda seçimlere katılım göstermekten kaçınmayacağını göstermiştir. Zira Türk halkı, uzun yıllar iktidarda olan bir siyasi partiyi barışçıl yollarla yönetimden uzaklaştırarak bütün dünyaya örnek olmuştur (Sakin, 2015: 141).

1950 sonrası Türkiye’de her bakımdan yeni bir döneme girilmiştir. Seçimden sonra Cumhuriyet Halk Partisi büyük bir şok yaşamış ve seçim sonuçlarını tam bir sürpriz olarak nitelendirmiştir. Demokrat Parti’de ise iktidar olmanın verdiği bir telaş söz konusudur. Yeni dönemde iktidar ve muhalefet partilerinin yaşadıkları geçici şok hali bir müddet devam etmiş ve siyasi partiler yeni duruma uyum sağlamak için çaba sarf etmişlerdir (Ulus, 1950).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 22 Mayıs 1950 tarihinde toplanmış, Refik Koraltan Meclis Başkanı, Celal Bayar da Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Adnan Menderes ise yeni kabineyi kurmakla görevlendirilmiştir. Böylelikle uzun yıllar süren Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı kapanarak yerini on yıl sürecek olan Demokrat Parti iktidarına devretmiştir (Demirel, 2016: .62).

3. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SOSYAL POLİTİKA

ANLAYIŞI

3.1. Demokrat Parti Programında Sosyal Politika

1950–1960 yılları arasında yaşanan Demokrat Parti dönemi, Türk siyasi hayatında önemli bir dönemeci ifade etmektedir (Keskin, 2012: 120). 14 Mayıs 1950 seçimleri neticesinde Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk defa demokratik bir yolla halkın özgür iradesi meclise yansımış ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin uzun yıllar devam eden siyasi iktidarı el değiştirmiştir. Bu bağlamda 1946 yılında başta Celal Bayar olmak üzere Cumhuriyet Halk Partisi’nden ayrılan dört milletvekilinin kurduğu Demokrat Parti seçimleri kazanarak iktidara gelmiştir. Söz konusu yeni siyasi oluşum ve çok partili sisteme geçiş, ülke genelinde büyük bir coşku ve umut yaratmıştır. Ülkede demokrasinin bütün kurum ve kurallarının işlerliğinin sağlanacağı umudu doğmuştur (Benhür: 2007: 62).

15 Mayıs 1950 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nden iktidarı devralan Demokrat Parti’nin programı, demokratik düzene övgüler ve ona inancı ortaya koyan ifadelerle doludur. Programın ilk maddesinde şöyle denilmektedir (Talas, 1992: 130):

“Siyasal yaşamımızın birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle yönetimine inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayış ile gerçekleşmesine ve genel siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuş bir partidir”

Parti programında belirtilen hususlar bağlamında üniversitelerin özgür ve özerk bir yapıya kavuşturulması, sendikaların kuruluşunun desteklenmesi, toplu sözleşme etkinliği ile birlikte ele alınan grev hakkının tanınması, meslek kuruluşlarının desteklenmesi, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin serbest bırakılması, protesto özgürlüğü, basın özgürlüğünün ve yargının bağımsızlığının geliştirilmesi konularında kamuoyunda haklı beklentilerin doğduğu görülmektedir. Bu durum, Türk demokrasisinin gelişimi açısından

olumlu bir durum olarak değerlendirilmektedir. Zira sosyal politikaların tam anlamıyla uygulanması, toplumda demokrasinin işlerliği ile paralel görülmektedir. Bunun yanı sıra 1946 yılında yayımlanan Demokrat Parti Programındaki umumi prensipler arasında kabul edilen sosyal politikalara ilişkin başlıca hükümler şunlardır:

- Siyasi hayatın karşılıklı saygı içerisinde yürütülmesi ve demokrasinin işlerliğini toplumun geneline yayılması esas alınmaktadır (md.1).
- Halk idaresinin tam anlamıyla tesis edilmesi bakımından Cumhuriyete bağlılık esastır (md.2).
- İnsanlık onuru ve demokrasi kavramları birlikte değerlendirilmesi gereken kavramlardır (md.3).
- Vatandaşların haklarının ve özgürlüklerinin uyum içerisinde korunması gerekmektedir (md.4).
- Aile ve toplum hayatının korunması son derece önemlidir. Bu bakımdan devlet, çalışmak isteyen işsiz vatandaşlarını iş hayatına katmak zorundadır. Ayrıca hasta, sakat ve yaşlıların korunması da devletin yükümlülükleri arasında kabul edilmektedir (md.5).
- Toplumsal yaşamda toplumun farklı kesimleri arasında uyumlu bir ortamın sağlanması açısından bu farklı kesimlerin hak ve menfaatlerinin dengeli biçimde korunması esastır (md.6).
- Toplumsal yaşamda uyumun sağlanması için yalnızca siyasi parti örgütlenmelerine izin verilmesi yeterli değildir. Vatandaşların mesleki ve toplumsal örgütlenme hakları demokrasinin ayrılmaz bir parçası kabul edilmelidir (md.7).
- Yasal düzenlemelerde insanlık onurunun ve temel insan haklarının gözetilmesi gerekmektedir (md.8).
- Vatandaşlar arasında ortak bir kültür ve ülkü birliğinin oluşturulması ve uygulanacak politikalarda bu amacın dikkate alınması gerekmektedir. Vatandaşların tamamının eşit haklara sahip olması ve bu haklara erişim konusunda devletin pozitif yükümlülüklerini yerine getirmesi esastır (md.13).

- Laiklik esaslarına bağlı kalınması, ancak vatandaşların inanç özgürlüklerinin de korunması gerekmektedir (md.14).
- İnkılapçılığın çağdaşlaşma yolunda önemi açıktır. Bu bağlamda Türk milletinin çağdaşlaşması için her türlü politikanın kararlılıkla takip edilmesi esastır (md.15).
- Halkçılık, halkın menfaatlerinin korunması açısından son derece önemli kabul edilmekte ve bir grubun ve bir zümrenin tekeline bırakılmayacak bir kavram olarak görülmektedir (md.16).
- Devletçilik kapsamında özel teşebbüsün engellenmesinin önüne geçilmesi amaçlanmakta ve özel teşebbüslerin devlet eliyle desteklenmesi gerektiği ifade edilmektedir (md.17).
- Devlet memurlarının vatandaşlara karşı görevlerini tam olarak yerine getirmeleri ve keyfi uygulamalardan kaçınmaları esastır. Zira devlet idaresinde en temel amaç, vatandaşların emniyetli bir biçimde yaşamlarını sürdürmelerinin sağlanmasıdır. Bu amaçla vatandaşların devletle olan ilişkilerinde bürokratik engellerle karşı karşıya kalmaması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiği ifade edilmektedir (md.19).
- Vatandaşların bölgesel ihtiyaçlarının daha hızlı şekilde karşılanması için yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerekmektedir (md.20).
- Devlet memurlarının her şeyden önce vatandaşın ihtiyaçlarını karşılamak için var oldukları gerçeğini bilmeleri ve bu bilinçle hareket etmeleri gerekmektedir (md.23).
- Vatandaşların haklarını arama konusunda ihtiyaç duydukları adli makamlara erişimleri son derece önemlidir. Bu bakımdan etkin bir adalet sisteminin kurulması gerekmektedir (md.25).
- Adaletin tesisi, vatandaşlar açısından kolay, ucuz ve süratli olmak zorundadır (md.28).
- Cezaların tatbikinde de insan onuruna yakışır şekilde hareket edilmesi gerekmektedir (md.30).
- Eğitim ve öğretim alanında devletin her türlü fedakârlığı üstlenmesi ve gelecek nesillerin iyi yetişmiş bireyler olarak yetişmesi için

üzerine düşen görevleri eksiksiz yerine getirmesi gerekmektedir (md.34).

- Ekonomik faaliyetler devlet tarafından denetlenmelidir. Bunun yanı sıra ekonomik yaşamda vatandaşların haklarının korunması esastır (md.45).
- Çeşitli sebeplerden ötürü ortaya çıkan hayat pahalılığından yalnızca toplumun dar gelirli kesimi etkilenmemektedir. Bu durum, toplumun orta ve üst gelir grubunu da olumsuz etkilemektedir. Devlet, bu durumun ortadan kalkması için her türlü tedbiri almak ve vatandaşlarının ekonomik refah düzeyini arttırmakla yükümlüdür (md.52).
- Toplumun yüzde sekseni tarımsal faaliyetlerle hayatını sürdürmektedir. Zirai kalkınma milli kalkınma bakımından son derece önem arz etmektedir. Bu nedenle devlet, çiftçilikle geçimini sürdüren vatandaşlarının menfaatlerini korumakla yükümlüdür (md.54).
- Çiftçilerin makinalı tarıma geçmeleri için devlet desteğine ihtiyaç duydukları açıktır. Devlet, bu konuda da çiftçilere destek olmak ve tarımsal üretimi geliştirici sosyal politikalar izlemek zorundadır (md.56).
- Devlet, ucuz ve her bölgenin doğa koşullarına uygun âlet ve yedek parçaları çiftçilerin ayağına götürmek zorundadır. Bu amaçla yurt genelinde çok geniş sarf yeri olan basit zirai âletler sanayiinin hızlı şekilde kurulması gerekmektedir (md.63).
- Köylülerin odun, kereste ve kömür ihtiyaçları ucuz ve hızlı şekilde devlet tarafından giderilmelidir (md.67).
- Ekonomik istikrarın ve vatandaşların gelirlerinin arttırılması için gerekli görülen tedbirlerin devlet tarafından biran önce alınması gerekmektedir (md.72).
- Vergi sistemi, vatandaşların gelirlerine uygun biçimde adil bir sistem olarak yeniden düzenlenmeli ve vergilerin toplanmasında vatandaşların haklarının da gözetilmesi sağlanmalıdır (md.74).

- Vatandaşların ulaşım için kullandıkları yollar devlet tarafından sürekli geliştirilmeli ve günün artlarına uygun olarak bakımlarının yapılması sağlanmalıdır (md.78).
- Ulaşımın vatandaşlar açısından uygun fiyatlarla sağlanması esas alınmalı ve petrol fiyatlarının ucuz olmasına dikkat edilmelidir (md.80).
- Çiftçilerin karşı karşıya kaldıkları sel felaketleri ile kuraklık sorunlarında devlet, çiftçisini korumalı ve onu desteklemelidir (md.84).
- Ulusal sağlık hizmetlerinin sunumunda devlet, üzerine düşen görevleri tam ve eksiksiz bir biçimde yerine getirmelidir. Bu kapsamda sağlık hizmetleri için devletin belirli bir plan ve program dâhilinde hareket etmesi ve bu konuda belli bir bütçe ayırması önemlidir (md.85).

Demokrat Parti iktidara gelirken parti programında işçilerin çıkarlarını muhafaza etmeye yönelik önemli ve olumlu ilkelere yer vermeye çalışmıştır. Savaş zamanında (1939 - 1945) yaşanan yüksek enflasyon, ülke genelinde bir pahalılık döneminin yaşanmasına neden olmuş ve bu durumdan olumsuz anlamda en fazla etkilenen sınıf işçi sınıfı olmuştur. İşçi sınıfının çalışma ve yaşam koşulları savaş sebebiyle bozulmuştur (Kanca, 2012: 51).

Savaş yıllarında Zonguldak bölgesinde yer alan kömür madenlerinde zorunlu çalışma uygulanmasına geçilmiş olması, ülke genelinde yaygın biçimde huzursuzlukların yaşanmasına neden olmuştur. Bu durumu siyasi olarak fırsat gören DP, parti programında adil bir toplum oluşturmak ve işçilerin menfaatlerini korumak için çeşitli hükümlere yer vermiştir (Taş, 2004: <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/02.htm>). Parti Programının 5. maddesinde dayanışma ve sosyal adaletten söz edilmiş ve insan onurunun korunması için, çalışmak isteyen her işsiz vatandaşa iş bulunması gerektiği hususu üzerinde durulmuştur. İhtiyarlık, hastalık ve sakatlık gibi durumlarda vatandaşlara yardım edilmesi, demokratik bir toplumda olmazsa olmaz bir konu olarak görülmüştür. Programın 6. maddesinde iş bölümünün doğal sonucu olarak toplumdaki farklı kesimlerin karşılıklı çıkarlarının sosyal adalet ve dayanışma içinde korunması gerektiği vurgulanmıştır. 7. maddede

ise toplumsal yaşamda denge ve uyumun geliştirilmesinin yalnızca siyasi partiler aracılığıyla gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bu bakımdan siyasal alandaki örgütlenmenin yeterli olmadığı, mesleki ve toplumsal örgütlenme hakkının vazgeçilmez bir hak olduğu konusu üzerinde durulmuştur. Bu amaçla dernekler, kooperatifler ve sendikaların kurulması için devletin teşvik edici uygulamalarda bulunması gerektiği hususu vurgulanmıştır (Kanca, 2012: 51).

Parti programında yer alan bu hükümler, çoğulcu demokrasi fikrinin toplumda yerleşmesi açısından son derece önemli kabul edilmektedir. Ayrıca söz konusu hükümler, savaş sonrasında demokrasi anlayışının temel felsefesine ve ilkelerine de uygun düştüğü gerekçesiyle olumlu anlamda eleştirileri üzerine çekmiştir. Bu hükümlerle Türk toplumunun çağdaşlaşma yolundaki atılımlara geniş kapılar açtığı değerlendirilmektedir. Toplumun hemen hemen bütün kesimlerine tanınan örgütlenme hakkının açık biçimde parti programında kendisine yer bulması, çağdaş bir toplum yaratmayı amaçlayan önceki devrim, atılım ve çabaların sürdürüleceğine olan umudu pekiştirmiştir (Dağlı ve Aktürk, 1988 Akt. Kanca, 2012:51).

Bunun yanı sıra ilgili maddenin son fıkrasının anlaşılması ve yorumu güç bir nitelik taşıdığı gerekçesiyle eleştirilerin hedefine oturmuştur. Söz konusu fıkrada bütün bu meslek ve dayanışma örgütlerinin tüzel kişi olarak her türlü siyasal etki ve amaçlar dışında kalmaları şartıyla işçi sendikalarının grev hakkının tanınması gerektiği ifade edilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1950: 29). Fıkra'dan anlaşıldığı üzere grev hakkı siyasal etki ve amaçlar dışında kalması şartıyla tanınacaktır ve grev hakkının tanınacağına dair kesin bir hüküm bulunmamaktadır. Grev hakkı bir fikir olarak beyan edilmiş ve yükümlülük içermemektedir. Bununla birlikte DP hükümeti iktidarda kaldığı süre boyunca grev hakkını tanımak hususunda net bir tavır takınmamıştır.

Parti programında, *ilaveten “demokrasi ilkelerine göre doğal bir hak olarak tanıdığımız grev hakkını öteki demokrat ülkelerde olduğu gibi, sosyal düzeni ve ekonomik uyumu bozmayacak şekilde yasallaştıracağız”* denilmektedir. Programın 88. maddesinde *“batı demokrasilerinde kabul edilen esaslar içinde, işçilere ücretli tatiller veya ücretli izinler sağlanması olanakları araştırılacaktır”* denilmektedir (Kanca, 2012: 52).

Söz konusu fıkra kapsamında grev hakkının tanınmasının siyasi etki ve amaçlardan varesten tutulması gerektiği ve ancak bu koşulların sağlanması durumunda grev hakkının tanınacağı hükme bağlanmaktadır. Ancak siyasi amaç ve etkiden uzak olmak deyimi çok açık ve anlamlı görülmemiştir. Esasen grev hakkının tanınacağına yönelik kesin bir açıklamanın da olmadığı görülmektedir. Zira madde metninde ifade edildiği gibi grev hakkı, saptanması güç bir şarta bağlanmıştır. Bu bağlamda ortaya konan tanımın da tam anlamıyla bir yükümlülük içermediği, yalnızca fikri bir durumu arz ettiği savunulmaktadır. Dolayısıyla ilgili fıkranın anlaşılır ve saydam olduğu söylenemez. Örgütlenme hakkına ilişkin parti programında yer alan net hükümlerin yanı sıra DP iktidarının, iktidarda kaldığı 10 yıl boyunca grev hakkını tanıma hususunda net bir tavır takınmadığı ileri sürülmüştür. Ayrıca söz konusu maddedeki işçi, memur ve öğretmenlere sendika hakkının tanınacağına ilişkin yükümlülük üzerinde de on yıl boyunca aktif bir yasal düzenlemenin yapılmadığı ifade edilmektedir (Kanca, 2012: 51).

3.2. Demokrat Parti Hükümet Programlarında Sosyal Politika

Demokrat Parti, siyasi yaşantısına liberalizmi savunarak başlamıştır. Savaş döneminde yükseliş gösteren sosyal sınıfların yanı sıra savaşın sıkıntılarını çekmiş kitlelerin de sözcülüğünü üstlenmeyi amaçlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin uygulamış olduğu sosyal politikalar, toplum tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu bakımdan Demokrat Parti, sosyal politikalarını oluştururken toplumun Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının sosyal politikalarına olan tepkisini de dikkate alarak hareket etmiştir. Parti programının 17. maddesinde, devletçiliğe ilişkin Cumhuriyet Halk Partisi uygulamalarına eleştiriler getirilmiştir. Bu bağlamda katı devletçilik politikalarının ekonomiye büyük zarar verdiği dile getirilmiş ve özel teşebbüslerin desteklenmesi gerektiği fikri ortaya atılmıştır (Talas, 1992: 132). Esasen parti programında devletçilik ilkesinin tamamen reddedilmediği görülmektedir. Ancak bu ilkenin katı biçimde uygulanmasına karşı çıktığı ve bu bakımdan Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının söz konusu ilkeyi uygulayış biçiminin yanlış olduğu ifade edilmiştir. Ülkenin sosyal ve ekonomik durumu çerçevesinde devletçi ekonomi politikalarının izlenmeye

devam edeceği, bunun yanı sıra özel teşebbüslerin de destekleneceği açıklanmıştır.

1949 yılında Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi yapılmış ve bu Kongrede kabul edilen programda devletçilik ilkesi, 1950 yılındaki ilk hükümet programından itibaren liberalizme yönelmiştir. Esasen Birinci Adnan Menderes Hükümetinin programına bakıldığında söz konusu fikirlere yer verildiği, bu durumun da yukarıda ifade edilen devletçilik ilkesi ile çelişkili bir durum ortaya çıkardığı görülmektedir (Doğan, 1957: 15).

Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerinden sonra hazırlanmış olduğu hükümet programı bir çeşit ıslahat niteliği taşımaktadır. Meclis Grup toplantısında da epey tartışılan hükümet programı CHP programlarına nazaran farklı nitelikler taşımaktadır. Bunların arasında en çok dikkat çekenler; Devlet bütçesinin temel alınması, kişisel girişimlerin korunması, köylü kesiminin kalkındırılması, orman kanunu değiştirilmesi, af layihasının Meclis'e verilerek ve birçok kanunun gözden geçirilmesi olmuştur (Milliyet, 1950).

14 Mayıs 1950 seçiminin ardından yaşanan şok halinin yavaş yavaş azalması ile Cumhurbaşkanı'nın kim olacağı konusu kamuoyunu meşgul etmeye başlamıştır. O dönemde Celal Bayar'ın en güçlü aday olduğu bilinmektedir. 21 Mayıs 1950 tarihinde toplanan DP meclis grubunda Celal Bayar, cumhurbaşkanlığına adaylığını açıklamış ve partisi adına cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilmiştir. 22 Mayıs 1950 tarihinde Dokuzuncu Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmış ve Mecliste yapılan seçimlerin ardından Celal Bayar üçüncü Cumhurbaşkanı, Refik Koraltan ise Meclis Başkanı olarak seçilmiştir. Bunun üzerine Adnan Menderes ise başbakan sıfatıyla DP'nin ilk kabinesini kurmakla görevlendirilmiştir (Ulus, 1950).

3.2.1. I. Menderes Hükümeti (22 Mayıs 1950 – 8 Mart 1951)

Menderes hükümetinin kurulmasının ardından, Menderes dört günlük bir çalışma neticesinde programını hazırlamış ve parti meclis grubuna sunmuştur. Grup, oturumların gizli yapılması hususundaki öneriyi kabul etmiş ve Menderes hükümet programını DP Meclis Grubunda okumuştur.

Menderes meclis oturumundaki açılış konuşmasına şu sözlerle başlamaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 1950: 24);

“Başbakan Menderes: Büyük Millet Meclisinin Muhterem Azaları; Dokuzuncu Büyük Millet Meclisinin millî tarihimize alacağı yer her bakımdan çok mühim olacaktır. Tarihimize ilk defadır ki yüksek heyetiniz millî iradenin tam ve serbest tecellisi neticesinde millet mukadderatına hâkim olmak mevkiine gelmiş bulunuyor. Dokuzuncu Büyük Millet Meclisinin azaları olan sizleri, Türk Milletinin hakiki mümessillerini selâmlamakla derin bir gurur ve iftihar duymaktayız”.

“Demokrat Partinin gayritabiî siyasi şartlar içinde devam eden beş yıllık çetin mücadeleleri on dört Mayıs seçimleriyle en muvaffakiyetli surette sona ermiş ve artık memleketimizde normal siyasi hayat başlamıştır. Şüphe yok ki; on dört Mayıs, bir devre son veren, ve yeni bir devir açan müstesna ehemmiyette tarihî bir gün olarak daima anılacaktır. Bu tarih gününün hâtırasını yalnız Partimizin değil, Türk Demokrasi sinin bir zafer günü olarak yâd ediyoruz”.

Başbakan Menderes programın giriş bölümünde, 14 Mayıs seçimlerinin önemine vurgu yapmış ardından hükümetlerinin ulusal irade ile iktidara gelen bir hükümet olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Hükümet Programı, o zamana kadarki geleneğe bir yenilik getirme özelliği taşımaktadır (Aslan, 2014: 41-42).

İlk hükümet programı kapsamında kamu niteliği taşımayan alanlarda işletmeciliğe geçilmeyeceği, farklı sebeplerden ötürü kurulmuş olan işletmelerin uygun olanlarının belirli bir plan dâhilinde elverişli şartlarda özel sektöre devredilmeye çalışılacağı ifade edilmiştir. Devletin ekonomik kuruluş ve girişimlerinin iktisadi yapı üzerinde oluşturdukları ağırlığın hafifletilmesi ile yönetim ve denetimlerin de daha sağlam esaslara bağlanması amacıyla özel teşebbüslere devir konusunda kararlı olduğu görülmüştür. Bu kapsamda devlet ekonomisine yük getiren zararlı iktisadi teşebbüslerin kaldırılması ya da özel teşebbüslere devri, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Parti programı ile hükümet programının iki ayrı anlayışı ortaya koyması, muhalefet tarafından çelişki olarak değerlendirilmiştir. Demokrat Parti, ilk hükümet programında izlenecek

sosyal politikalara ilişkin olarak yapılan eleştirilere şu açıklamalarla karşılık vermeye çalışmıştır:

“Ülkemizde çalışma yaşamını ve işverenlerle işçi ilişkilerini sosyal adalet ilkelerine uygun olarak kanun yolları ile düzenlemek, çalışanların hayat standartlarını genel hayat düzenimizle ve ülkenin ekonomik imkânlarıyla uygun biçimde yükseltmek ve toplumsal yaşamda sosyal güveni sağlamak en temel amaçlarımızın başında gelecektir”.

Demokrat Partinin sosyal devlet anlayışı kapsamında işçilere yönelik pozitif bir yaklaşım içerisinde olduğu görülmektedir. Parti programının ve hükümet programlarının bu konuya ilişkin tutumunun genel anlamda birbirine paralel olduğu bilinmektedir. Uygulamada ise sosyal politikalara ilişkin düzenlemelerin yeterliliği tartışmalıdır. Bu kapsamda 22 Mayıs 1950 tarihinde Birinci Menderes Hükümetinin hükümet programında ortaya konan sosyal politika ile ilgili konuları şunlardır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 753):

- Kamu hizmeti dışında kalan alanlarda özelleştirmelere gidilecek ve özel teşebbüsler desteklenecektir.
- Tarım konusunda nüfusun yüzde seksenine yakınının bu alanda çalışması nedeniyle gerekli adımların atılması esastır. Eski iktidarın tarımdaki yanlış politikaları terk edilecek ve vatandaşlar devlet tarafından desteklenecektir. Ziraat alanına devlet bütçesinden harcanan payın arttırılması sağlanacaktır.
- Ziraat Bankası'nın vatandaşı destekleyecek politikalar takip etmesi için sermaye yapısı güçlendirilecektir.
- Orman alanlarından vatandaşların faydalanması sağlanacak ve eski uygulamalar terk edilecektir.
- Ulaştırmaya ilişkin vatandaşların sıkıntılarına çözüm bulunacak ve bu konuda gerekli adımlar süratle atılacaktır.
- İmar ve yapı işlerinde eski iktidarın müsrif politikaları terk edilecek ve daha planlı bir düzen kurulacaktır.
- Sağlık alanında gerekli iyileştirmeler yapılacak ve özellikle köylere sağlık hizmetlerinin ulaştırılması öncelikli hedef olarak öne çıkacaktır.

- Çalışma hayatına ilişkin yasal düzenlemeler yapılacak ve işçi ile işveren arasında dengeli bir siyaset izlenerek iki tarafın menfaatleri adil biçimde gözetilecektir. Çalışma Bakanlığının denetiminin dışında bırakılmış bir kısım devlet sanayii, denetim içine alınacak batı demokrasilerinde kabul edilen esaslar çerçevesinde, işçilere ücretli tatiller ve ücretli izin imkânları araştırılacaktır.
- Sosyal yapıya ve iş hayatına engel olunmaması kaydıyla işçilerin temel hakları arasında kabul edilen grev hakkı, yasal düzenlemelerle güvence altına alınacaktır.
- Vatandaşların Anayasal hak ve özgürlükleri en üst düzeyde korunacak ve adil bir yargı düzeni tesis edilecektir.

1950 seçimlerinden sonra Demokrat parti, aynı sene içinde yapılan üç yerel seçimden de başarıyla çıkmışlardır. Meclis 22 Mayıs 1950 günü Hükümet Programını Görüşmeye başlamıştır. Görüşmeler 2 Haziran günü sert bir hal almaya başlamıştır (Arıkan, 2008:37). DP hükümeti içinde yaşanan anlaşmazlıklar artarak devam etmiş ve zaman zaman istifalara sebep olmuştur. Bakanlarla başbakanın anlaşamaması sebebiyle I. Menderes Hükümeti istifa etmiştir (Aslan, 2014: 48-49).

Hükümetin istifa etme sebepleri şunlardır (Arıkan, 2008: 37; Aslan, 2014: 49-50);

1. Kabine kurulduğu zaman 408 üyeli DP meclis grubundan 282 milletvekili evet oyu kullanmış 126 milletvekilinin oylamaya katılmadığı görülmüştür. Bu durum kabine için güvenilir bir temel üzerine oturtulmadığının belirtisi olarak gösterilmektedir.
2. Menderes kabinesindeki bakanlara karşı tam bir üstünlük sağlayamamıştır. Bakanlar, Başbakan'ın işlerine müdahale etmesine tepki göstermişler, sonuçta Başbakan ile araları açılmıştır.
3. DP hükümeti, muhalefete karşı gereğince sert bir tavır takınmadığı için parti teşkilatı tarafından eleştirilmiştir.
4. Parti teşkilatı içindeki bazı milletvekilleri ve hükümetteki bakanların gereğince memnun edilememesinden dolayı oluşan tepkiler ve Başbakan Menderes bu duruma çözüm getirememiştir.

5. Başbakanın DP Genel Başkanlığı görevini de üstlenmesi bu durumun kurucular saltanatının devamı gibi yorumlanmasına sebep olmuştur.
6. Başbakanın zaman zaman duygusal davranması ve Cumhurbaşkanı ile aralarındaki fikir uyuşmazlıklarını gereğinden fazla büyütmesi gerekçe olarak gösterilmiştir.

DP iktidarı döneminde kurulan, toplamda sayıları 5'i bulan Menderes Hükümetlerinin en kısa fakat program itibariyle parti programıyla en fazla uyum içinde olanı I. Menderes Hükümeti olmuştur (Aslan, 2014: 50).

3.2.2. II. Menderes Hükümeti (2 Nisan 1951 – 26 Mayıs 1954)

1951 yılının mart ayında, kabinede değişikliğe gitmek maksadıyla istifa eden Menderes'in II. Menderes Hükümetini kurduğu görülmektedir. II. Menderes Hükümetinin hükümet programı 30 Mart 1951 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki oturumda görüşülmüş ve oylamaya katılan 396 milletvekilinden 346 olumlu oy alarak kabul edilmiştir.

Menderes, oturumun açılış konuşmasını şu sözlerle ifade etmiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 920);

“Muhterem Arkadaşlarım; Anayasa mucibince kurulan yeni Hükümet yine Anayasa mucibince programını okumak üzere huzurunuzda gelmiş bulunuyor. Demokrat Partinin ilk hükümeti ile yeni Hükümetin programı arasında esaslı bir değişiklik aramaya mahal olmadığını takdir buyurursunuz”.

Bu oturumda hükümetin programında yer alan sosyal politikalar genel itibariyle şu şekilde sıralanabilir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 920).

- Din ve dünya işlerinin birbirinden ayrı tutulması, bunun yanı sıra vatandaşların vicdan hürriyetinin korunması esastır.
- Basın özgürlüğü konusunda mevcut olan kısıtlamaların ortadan kaldırılması gerekmektedir.
- Vicdan hürriyeti yanı sıra fikir hürriyeti, siyasi hürriyet, şahsi ve içtimai hürriyetin de koruyucusu ve kollayıcısı devlettir. Bu bakımdan yönetimde istikrarın sağlanması ve vatandaşların söz konusu özgürlüklerinin devlet eliyle korunması hükümetin öncelikli amaçları arasındadır.

- Yerel yönetimlerin vatandaşa daha iyi hizmet vermesi için üzerinde denetim mekanizmalarının kurulması gerekmektedir.
- Vergi sisteminde daha önceki dönemde takip edilen halkçı politikalar sürdürülecek ve geliştirilmesi için ne gerekiyorsa yapılacaktır.
- Sanayi, ticaret, madencilik ve su ürünleri alanlarında gerekli düzenlemeler yapılmaya devam edilecek ve devlet, vatandaşını bu alanlarda destekleyici bir role bürünecektir.
- Ziraat ve hayvancılık alanında vatandaşların desteklenmesine devam edilecek, zirai kredi, alet ve edevat temini konusunda vatandaşlara gerekli yardımlar yapılacaktır.
- Ülke genelinde iş kollarının genişletilmesi ve işsizliğin önüne geçilmesi için gerekli tedbirler alınmaya devam edilecektir.
- Bayındırlık ve ulaştırma faaliyetleri kapsamında devlet vatandaşının lehine her türlü tedbiri alacaktır.
- İş hayatında sosyal adaletin tesisi için gerekli tedbirlerin uygulanmasına devam edilecektir. Bu bağlamda işçilerin haftalık izin, ücretli izin ve diğer hakları yasal düzenlemelerle güvence altına alınacaktır.
- Eğitim ve sağlık alanında yapılan yatırımlar hızla devam edecek ve vatandaşların bu hizmetlere daha kolay ulaşabilmeleri için gerekli önlemler alınacaktır.

3.2.3. III. Menderes Hükümeti (26 Mayıs 1954 – 29 Kasım 1955)

2 Mayıs 1954 seçimlerinden daha büyük başarı ile çıkan DP, seçimlerin ardından mecliste ilk toplantısı 14 Mayıs 1954 tarihinde yapmıştır (Aslan, 2014: 64). 17 Mayıs 1954'te de III. Menderes Hükümeti açıklanmıştır.

III. Menderes Hükümetinin hükümet programı 24 Mayıs 1954 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki oturumda görüşülmüş ve kabul edilmiştir. 26 Mayıs 1954'te gerçekleşen güven oylamasında hükümet 491 olumlu oy almıştır. III. Menderes Hükümet Programında genel itibarıyla yeni hükümler bulunmamaktadır. Adnan Menderes, hükümet programı ile ilgili

konuşmasında konuya ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 1010):

“Derhal ifade edelim ki, huzurunuzda yeni bir programla gelmiş değiliz. Çünkü bir iktidar değişikliği karşısında bulunmadığımız gibi, Hükümette vaki değişiklik de sadece nazari olmaktan ileri gitmez. Binâenaleyh partimizin vazife başına geldiği günden itibaren tatbikine başlanan programın, Hükümetimizin hattı hareketi ve siyâsi nokta-i nazari olarak bundan böyle de tatbikine devam olunacağını tabii telâkki etmek icabeder. Esasen programımızın bütün muhterem milletvekilleri tarafından bilinmekte olduğu ve ayrıca yine bu programın Meclisin kahir ekseriyetini teşkil eden milletvekillerimiz tarafından seçim mücadeleleri esnasında yurdun her yerinde izah ve müdafâa edilmiş bulunduğu da bir hakikattir. Bu sebeptendir ki, maruzatım, daha ziyâde dört yıllık hadiseleri gözden geçirmekten ve müstakbel inkişaf hakkında görüşlerimizin izahından ibaret olacaktır”.

Bundan başka son seçim mücadelelerinin mihver ve mevzuunu iktidarlarımızın icrââtı teşkil ettiğine ve seçimler de büyük farkla lehimize neticelendiğine göre, bu programın milletçe benimsenmiş olduğunu ifâde etmek yerinde olur.”

Görüleceği üzere III. Menderes Hükümeti'nin hükümet programı bir önceki hükümet programıyla paraleldir. Bu programda önceki hükümet programında ele alınan konular tekrar edilmiş ve hangi alanlarda ne gibi düzenlemeler yapıldığı anlatılmıştır. Devamında bu alanlarda yapılan yeniliklere devam edileceği belirtilmiş ve halkın hükümet programına verdiği desteğin sandıktan çıkan sonuçlara tam olarak yansıdığı ileri sürülmüştür.

Demokrat Parti ve politikaları 1954 yılına kadar dış yardımlar, mevsimlerin tarıma elverişli halde ilerlemesi gibi birçok nedenden dolayı güç kazanmıştır. Demokrat Parti'nin kuruluşundan itibaren görülen yükselişinin 2 Mayıs 1954 seçimlerinde en üst dereceye ulaştığı görülmektedir (Arıkan, 2008: 82). Ancak 1954-1955 yılları, DP iktidarı bakımından iç ve dış politikada önemli sorunların yaşandığı yıllar olduğu için III. Menderes Hükümeti epey kısa sürmüştür. 30 Kasım 1955'te III. Menderes Hükümeti istifa etmiştir (Aslan, 2014: 76)

3.2.4. IV. Menderes Hükümeti (9 Aralık 1955-25 Kasım 1957)

IV. Menderes Hükümeti'nin hükümet programında da geçmiş dönemlerin muhasebesi yapılmış ve aynı kararlılıkla demokratik biçimde politikalar takip edileceği belirtilmiştir. Bu kapsamda 14 Aralık 1955 tarihindeki oturumda hükümet programı okunmuş ve kabul edilmiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 1088).

Menderes, hükümet programının eski programlardan farklı olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 1088);

“Çok Muhterem Arkadaşlarım; Demokrat Parti İktidarının dördüncü Hükümeti olarak programımızı Yüksek Huzurunuzda takdim etmekteyiz. Büyük Meclisiniz 1950 den bu yana iktidarımızın ve hükümet programını müzakere ve tasvibetmiş bulunuyor.

Yüksek malumlarıdır ki, bu üç program, ilhamını, büyük ekseriyetinizi sinesinde toplayan siyâsi partinin programındaki prensiplerden almıştır. Yine aşikârdır ki, bu üç programda bütün Devlet ve Hükümet programlarına şamil olmak üzere, görüş ve icrâatımız tafsilen izah edilmiş ve bu suretle tebellür etmiş olan muayyen bir politika altı yıla yaklaşan bir zaman içinde birbirinin devamı olan hükümetlerce tatbik edilmiştir. Ayrıca yıllık birer tatbikat programından başka bir şey olmayan geçmiş beş yılın bütçeleri de bittabi tetkik ve tasvibinizden geçmiş bulunuyor; görülmüyor ki, 1950 den buyana hükümetlerin görülen icrâatı, adım adım safha safha yüksek tetkik ve tavsiplerinize iktiran etmiştir. Buna ilâve olarak da 1954 seçimlerinde, program ve icraatımızın aziz milletimizce de takdirde şayan görüldüğünde hiç kimse şüphe ve tereddüt gösteremez.

Bu kısa izahattan maksadımız, ana görüş ve prensipleri öteden beri malum olan Demokrat Parti icrâat ve fâaliyetleri hakkında programımızda yeni baştan tafsil ve izahata lüzum görmemekte olduğumuzu tebarüz ettirmekten ibarettir”.

3.2.5. V. Menderes Hükümeti (4 Aralık 1957 – 27 Mayıs 1960)

V. Menderes Hükümeti'nin hükümet programı ise 4 Aralık 1957 tarihindeki meclis oturumunda görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Bu programda

1950 tarihindeki hükümet programının uygulanan ve uygulanmaya devam eden hükümlerine yer verilmiştir. Sosyal politikalar bakımından çağın gereklerine uygun biçimde gerekli yeniliklerin yapılması gerektiği ve yasal düzenlemelerin devamlılığının sağlanması konularının üzerinde durulmuştur.

3.3. 1950-1960 Döneminin Belli Başlı Sosyal Politika Yasaları

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra (14 Mayıs 1950) liberalizm etkisinde kalmasına rağmen işçi sınıfına yönelik politikalar takip etmeyi tercih etmiştir. Bu çerçevede işçilerin 1957 seçimlerine kadar Demokrat Parti'yi sürekli surette destekledikleri görülmüştür. İşçilerin toplu olarak kullandıkları sendikal haklar hususunda zaman zaman iyileştirme yoluna gidildiği görülmüştür. Bunun yanı sıra hükümetin sendikal faaliyetlere ilişkin olarak özellikle 1953 sonrasındaki dönemde işçilerin sendikal hakkı ve özgürlükleri konusunda onları destekleyici tavır içerisine girdiği bilinmektedir. Sermayenin güçlendirilmesi ve bu kesime daha çok birikim imkânı tanınması, sanayi kesimi üzerinde yatırımların özendirici bir hale gelmesine yol açmıştır. Buna paralel olarak ekonomik büyümenin hızlandırılması politikaları hükümet ile işçi sınıfının ilişkilerinin zorunlu olarak sağlıklı biçimde sürdürülmesini gerekli kılmıştır. Hükümet, bu kapsamda kendisini ekonomi ile sosyal hayatın dengede tutulması, işçilerin refahının arttırılması ve sosyal adalet ilkelerinin egemen kılınması için gerekli adımları atmak zorunda hissetmiştir. Savaş sonrasında ortaya çıkan yaygın ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında da bu düşüncenin etkili olduğu savunulmaktadır (Sanal, 2002: 13).

Demokrat Parti 1950 ile 1960 yılları arasında kalkınma hızının yükselmesi dolayısıyla ortaya çıkan imkânların hakkaniyet çerçevesinde bölüştürülmesi ve sağlıklı bir gelir dağılımının yakalanması için bu durumu fırsat olarak değerlendirmiştir. Bu dönemin sosyal politikaları kalkınma hızının artmasının etkisiyle çeşitli yasaların çıkarılmasını gerekli hale getirmiştir.

Bu dönem içerisinde sosyal politikalara ilişkin olarak çıkarılmış olan yasalar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Hastalık ve Analık Sigortası Yasası: İş Kanunu'nun uygulandığı iş yerlerinde çalışanlardan o kanuna göre sigortalı sayılan çalışanların hastalıkları ile analık durumlarında yapılacak sosyal yardımlar hakkında söz konusu yasanın hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir.
- İş Mahkemeleri Yasası: Bu yasa ile birlikte İş Kanununa göre işçi sayılan kişilerle (ilgili kanunun değiştirilen ikinci maddesinin Ç, D ve E fıkralarında istisna edilen işlerde çalışan kişiler hariç) işveren ya da işveren vekilleri arasında iş sözleşmesinden kaynaklanan veya İş Kanununa dayanan her türlü hak iddialarından doğan hukuki uyuşmazlıkların çözülebilmesi için iş mahkemelerinin kurulması gerektiği ifade edilmiştir.
- Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun: Söz konusu Kanun, Türkiye'de yayınlanmakta olan gazete ve dergiler ile haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan ve İş Kanunundaki "işçi" tanımının dışında kalan kimselerle bunların işverenleri arasındaki hukuki uyuşmazlıklarda uygulanması için yasalaştırılmıştır.
- Deniz İş Yasası: Söz konusu Kanun denizlerde, göllerde ve akarsularda Türk Bayrağı taşımakta olan ve yüz ve daha fazla grostonilatoluk gemilerde bir hizmet sözleşmesiyle çalışmakta olan gemi adamlarının işverenleri ile aralarındaki hukuki uyuşmazlık hallerinde uygulanmak üzere yasalaştırılmıştır.
- Öğle Dinlenmesi Yasası: Bu Kanun kapsamında nüfusu on bin ve daha fazla olan şehir ve kasabalardaki fabrika, imalathane, mağaza, dükkân, yazıhane, büro ve bunların benzerleriyle bilimum ticari ve sınai müesseselerde çalıştırılan işçilere ve diğer çalışanlara bir saatten az olmamak üzere öğle tatili verilmesi mecburiyeti mevcuttur.

Ayrıca, “Hafta tatili mecburiyeti, 394 sayılı hafta tatili kanunu ile kabul edilmiş ve ayrıca İş Kanununun 35. Maddesinin çalışma günlerinin haftanın altı gününden ibaret olacağını esas tutan hükmü ile teyid olunmuştur. Çalıştığı günlerin kazancı karşılığı olan kazancının ancak o günlere ait olan masraflarını karşılayacak derecede az olması itibariyle tatil gününü yokluk içinde geçirmeye mecbur kalan ve bu itibarla tatil gününde bir iş bulup çalışma yolunu arayan işçinin hafta tatilini iş rahatlığı ile geçirerek herkes gibi dinlenmesini sağlamak üzere iş günlerindeki kazancının tatil günleri içinde işçiye ödenmesi uygun görülmüş (Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi devre 9, cilt9, 2/7/1951-10/8/1951 deki Meclis zabıtları ve bunun eklerinden olan S. sayısı 278 deki teklif ve raporlar) ve bu gayeye erişmek üzere 5837 sayılı kanun kabul edilmiş ve kanunun ilk şeklindeki hafta tatili ücretinin miktarı 6734 sayılı kanunla artırılarak gayeye uygun hükümler konulmuştur”. (Saymen, 1960: 240-241).

Ülkemizde Cumhuriyet Dönemine kadar asgari ücrete yönelik yasal düzenleme hususunda ciddi bir girişimin olmadığı söylenebilir. Asgari ücreti kavramı 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu ile Türk mevzuatında katılmıştır.

“Kanunun 32. maddesinde, “iktisadi ve içtimai zaruretlere dolayısıyla İktisad Vekâletince teklif edilecek işlerde gerek saat başına veya gündelik yahut haftalık veya aylık hesabıyla ve gerek parça başına yahut yapılan iş miktarına göre ödenecek işçi ücretlerinin en aşağı hadleri bir nizamname ile tespit edileceği” hükme bağlanmıştır” (Korkmaz ve Avsallı, 2012: 153).

3008 sayılı İş Kanununda yeni ihtiyaçlara yönelik düzenlenirken 25 Ocak 1950 tarihli 5519 sayılı kanunla asgari ücretle alakalı 32. Madde de değiştirilmiştir. Söz konusu değişikliğe göre,

“iktisadi ve içtimai zaruretlere dolayısıyla Çalışma Bakanlığınca lüzum görülecek yerlerde ve işlerde işin mahiyet ve hususiyeti göz önünde tutularak gerek saat başına veya gündelik yahut haftalık veya aylık hesabıyla ve gerek parça başına, yahut yapılan iş miktarına göre veya sair şekillerde ödenecek işçi ücretlerinin aşağı hadleri mahalli komisyonlarca tespit olunur. Bu komisyonlar, o mahaldeki yetkili çalışma teşkilatına mensup memurun başkanlığı altında bir işçi ve

işveren temsilcisi ile mahalli ticaret ve sanayii, varsa ziraat odalarının kendi aralarında seçecekleri bir temsilci ve belediye encümeninden gönderilecek bir üye ve mahalli hükümet doktoru ile sendikadan gönderilecek bir üyeden teşekkül edecektir”.

Söz konusu düzenlemelerle asgari ücret konusunda tespit yetkisi hayli geniş bir katılım grubunun bulunduğu yerel komisyonlara tevdi edilmiştir (Korkmaz ve Avsallı, 2012:153). 1951 yılında “Asgari Ücretlerin Tespitine Müteallik Yönetmelik” yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 1951). Yönetmelik Madde 1’e göre asgari ücret “*aynı mahiyetteki işlerde, işçilere normal bir çalışma günü karşılığı olarak ödenen ve işçinin normal gıda, mesken, giyim, yakacak ve aydınlatma gibi zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilecek kifayette olan bir ücret*” olarak tanımlanmıştır.

1936 yılında işçi ve işverenler arasındaki ilişkileri tanzim etmek amacıyla yürürlüğe giren 3008 Sayılı İş Kanununun pek çok maddesi DP İktidarı döneminde Türkiye’de yaşanmakta olan iktisadi ve siyasi ilerlemelere dayanarak değişikliğe uğramıştır (Çetin, 2017: 82).

“3008 sayılı İş Yasası ilk çıktığında, “mahiyeti itibariyle yolunda işleyebilmesi için günde en az on işçi çalıştırmağı icap ettiren” işyerlerinde uygulanıyordu. 25.1.1950 gün ve 5518 sayılı Yasa ile yapılan değişiklikle, daha küçük işyerlerinin de İş Yasası kapsamına alınması konusunda Bakanlar Kurulu’na yetki verildi. Bu yetki DP döneminde etkili bir biçimde kullanıldı. 1950 yılında İş Kanunu kapsamında 9 bin işyeri ve 373 bin işçi vardı. 1956 yılında ise 21.400 işyerinde çalışan 600 bin işçi İş Yasası kapsamındaydı.” (Koç, 2010: 218).

“1954 yılında yapılan değişikliklerle işçi temsilcilerinin ve sendikaların işlevlerini arttırma, işçi sınıfını temsil edenleri koruma ve kollama amacı güdülmüş, iş ihtilafı konusunda şeffaflık ön planda tutulmaya çalışılmıştır. 25 Mayıs 1959 tarihinde 3008 sayılı İş Kanunu’nun 47. Maddesinin tadili ile işçi-işveren arasındaki ücret konusunda bir düzenleme getirilmiştir. Ücret konusunu işverenin keyfiyetine bırakılması engellenmiştir. Aynı tarihte İş Kanunu’nun 13. Maddesinin beşinci fıkrasının tadiliyle işçi temsilcilerinin haksız yere işten çıkarılması sonucunda işçi temsilcilerine tazminat verilmesi hükmü

getirilmiştir. Böylece işçi haklarını savunurken yeni elde ettiği haklar sayesinde temsilci görevini ifa ederken tereddütler yaşamasına son verilmiştir.” (Çetin, 2017: 82).

1950-1960 yılları arasında sanayileşmenin yaygınlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte işçi sayısında yaşanan önemli artışlar sebebiyle işçi hareketinin tek çatı altında toplanması fikri hayata geçirilmiştir (Şahin, 2010: 25).

“Toleyis Sendikası, İzmir İşçi Sendikaları Birliği, Çukurova İşçi Sendikaları Birliği, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, Eskişehir-Sakarya Bölge İşçi Sendikaları Federasyonu, Tarsus Akdeniz Bölgesi İşçi Sendikaları Birliği ve Zonguldak Maden İşçileri Sendikası'nın birleşmeleri sonucu 31 Ekim 1952'de Türk işçi hareketi için tarihi bir gelişme olarak kabul edebileceğimiz Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRKİŞ) kurulmuştur” (Yazıcı, 1996: 132, Akt; Gürbüz, 2014: 16).

3.4. Demokrat Parti Döneminin Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi

2. Dünya Savaşı'nın ardından devletçi sanayileşme anlayışından liberal politikalara yönelen bir geçiş aşaması yaşanmış, kamu sektörüyle birlikte özel sektörün de hızlı bir gelişme gösterdiği süreçte “Karma Ekonomi” olarak adlandırılacak ekonomik yapı oluşmuştur (Koray, 2008: 143) Türk siyasi hayatının 1945 yılında çok partili demokratik düzene geçmesi ve işçi kesiminin oy gücünün siyasi yaşamda etki göstermesi siyasal anlamda dönüşüme sebep olmuştur (Talas, 1992: 125). 1950 yılında yapılan seçimler 27 yıl boyunca süren CHP'nin Tek Parti İktidarını sona erdirerek iktidarın DP lehine el değiştirmesine sebep olmuştur. DP'nin iktidar olmasıyla birlikte Türkiye'de 1950 yılından 1960 darbesine kadar ekonomiden siyasete her alanda değişim yaşanmıştır (Taşdöven, 2013: 37). Bu dönemde sosyal politikalarda da önemli adımlar atılarak çalışma yaşamı, eğitim, sağlık alanlarında önemli gelişmeler sağlandığı görülmektedir (Şişman, 2017: 11).

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında seçim propagandalarında da çokça yer verildiği üzere tarımsal politikalara öncelik tanındığı

görülmektedir. Ülkenin o dönemde tarım toplumu olması ve Demokrat Parti'nin iktidara gelişinde kırsal kesimin büyük payının olması, bu dönemde kırsaldaki tarımla uğraşan nüfusa yatırımların yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde Demokrat Parti'nin özellikle tarım alanında başarılı sosyal politikalar uyguladığı ileri sürülmüştür. Eroğul'a (2013: 142) göre Demokrat Parti'nin söz konusu alandaki başarısının nedenleri şunlardır:

- Devlete ait toprakların bir kısmı köylülere dağıtılmış, boş kalan topraklar ise işletmeye açılmıştır. Bunun yanı sıra meraların bir kısmının ekim alanı haline getirilmesi neticesinde tarımsal alanlar genişletilmiştir.
- Gizli işsiz konumundaki nüfusun bir kısmının yeni açılmış olan tarımsal alanlarda istihdamı sağlanmıştır. Bu kapsamda Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarındaki işsizlik oranı azaltılmaya çalışılmıştır.
- Tarımsal kesimde emeğin verimliliğinin artırılması amacıyla yaygın bir makineleşmeye gidilmiştir. Bu kapsamda kısa sürede traktör ve tarımsal makinelerin sayısı yaklaşık on misli artırılmıştır. Bunun yanı sıra, tarımsal aletler ve makinelerin ithalatı hızlandırılmış, kolay işleyen bir kredi mekanizması kurulmuş ve çiftçilerin bu araç ve gereçlere ulaşımı kolaylaştırılmıştır.
- Tarımsal ürünlerin taşınması ve depolanması amacıyla yeni tedbirler alınmış, ürünlerin düşük fiyatlarla hemen elden çıkarılmasının önüne geçilerek gerçek fiyattan satılmaları sağlanmıştır.
- Ziraat Bankası vasıtasıyla, tarım kesiminin kredi ihtiyacına geniş ölçüde cevap verilmiştir. Bu bağlamda tarımsal ürünlerin fiyatları yükseltilecek üreticilere daha fazla nakit girişi sağlanmıştır.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda tüm alanlarda olduğu gibi tarım alanında da ilkel bir üretim yöntemi devralınmıştır. 1923-1949 yılları arasında tarımı geliştirmek adına vergi, toprak mülkiyeti ve kredi hususlarında ciddi düzenlemeler yapılmıştır.

“Bu bağlamda aşar vergisi kaldırıldı, tarımda özel mülkiyet hakkı tanındı, topraksız köylüye toprak dağıtıldı. Büyük krizle birlikte tarımsal ürünlerin ihracatı azaldı, devlet çiftçiyi korumak amacıyla destekleme

alımlarına başladı ve bu amaçla Tarım Satış Kooperatifleri kuruldu.”
(Takım,2012:166).

Ancak 2. Dünya Savaşı'nın ardından tarımsal üretimde meydana gelen dalgalanmalar tarım alanındaki büyüme hızının nüfus artış hızının altında kalmasına neden olarak mal kıtlıklarının meydana getirdiği karaborsayı engelleyememiştir (Takım,2012:166).

“İkinci Dünya Savaşı yılları, savaşın uzaması, seferberlik ilanı sonucu tarlaların boş kalması ve olumsuz iklim koşulları nedeniyle, gıda ürünlerinin tedarikinde ciddi darlıkların ve kıtlıkların yaşandığı bir dönem oldu (Emiroğlu vd. 2012: 85). Türkiye hububat üretiminde kendine yeten, hatta ihracat yapan bir ülke konumundaydı. Buğday ihracatı 1939 yılında 23.318 tondan 1940 yılında 63.378 tona çıktı. Bu düzeyde ihracat ancak 1946 yılında, o da 33.777 ton gibi düşük bir değere yaklaşabildi. Savaş nedeniyle tarımsal üretim ciddi bir biçimde düştü ve bunun sonucu olarak da bütün kentlerde ipe sıkıntısı baş gösterdi. Birçok gıda ürünü karaborsaya düşerken, özellikle un darlığı nedeniyle ekmek karneye bağlandı. Un ve şeker sıkıntısı nedeniyle pasta ve benzeri unlu yiyeceklerin yapılması da yasaklandı (Oktar & Varlı, 2010: 2)”.

Tablo 1: 1950-1960 Döneminde Türkiye’de Tarımsal Üretim Göstergeleri

Yıllar	İşlenen Tarım Alanı (Bin Hektar)	Traktör Sayısı (Adet)	Buğday Üretimi (Bin Ton)	Arpa Üretimi (Bin Ton)	Tarım Kredileri (Milyon TL)
1950	14.542	16.585	3.870	2.040	412
1951	15.272	24.000	5.600	2.700	648
1952	17.361	31.3415	6.440	3.180	1.067
1953	18.812	35.600	8.000	3.640	1.213
1954	19.616	37.743	4.900	2.400	1.497
1955	20.998	40.282	6.900	2.980	1.558
1956	22.453	43.727	6.400	2.900	1.888
1957	22.161	44.144	8.300	3.650	2.108
1958	22.765	42.525	8.550	3.600	2.161
1959	22.940	41.896	7.850	3.300	2.313
1960	23.264	42.135	8.450	3.700	2.392

Kaynak: Tokgöz, 1914-2004: 143; Oktar ve Varlı, 2010: 13; Kepenek ve Yentürk, 2008:109.

Türkiye’de 1950-1960 yılları arasında yeni toprakların tarıma açılması sağlanmıştır. Tablo 1’de görüleceği gibi 1950 yılında 14,542 hektar olan tarım alanı, kamuya ait olan tarımsal arazilerin 18,000’e yakın aileye pay edilmesiyle üretime açılmış 1960’ta 23,264 hektara ulaşmıştır (Kanca, 2012:56).

Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) eliyle üreticiyle ciddi kar marjı bırakılmıştır. Çiftçiler tarafından üretilen buğday dünyadaki mevcut fiyatlarının üzerinde satın alınmış fakat tüketicilere fiyat artışı yansıtılmamıştır (Tokgöz, 1997: 116). Bu dönemde gübre kullanımı 4 kat artış göstermiş, buğday üretimi 3.870.000 tondan 8.450.000 tona yükselmiştir. Bu artış tarımsal mahsullerin depolama ve ihraç pazarlarına ulaşımı teshil edecek kuruluşların yapımını da hızlandırmıştır (Takım, 2012: 168).

Marshall yardım planıyla birlikte Türkiye’ye getirilen traktör sayısı 1950 yılında 16.585 iken 1960’ta 42.135’e yükselerek tarımda makineleşmenin hızlanmasına bununla birlikte tarımsal üretimin artış göstermesinde etkili olmuştur (Sungur, 2016:7). Bu dönemde tarımsal gelişmenin asıl nedeni, traktör sayısındaki ciddi yükselme sebebiyle işlenen toprak miktarının artmasıdır (Kepenek, 2016: 103-107). Tarımda yaşanan bu gelişmelere paralel olarak 1950-1954 yılları arasında Türkiye’de yıllık ortalama %13’lük bir büyüme görülmüştür (Baytal, 2007: 554).

Bu dönemde tarımı desteklemeye yönelik politikalar çerçevesinde tarımsal kredilerde büyük artışlar görülmüştür. 1950 yılında tarımsal kredi miktarı 810 milyon iken, 1960 yılında 4.7 milyar TL’ye yükselmiştir (Sungur, 2016: 10). Bu dönemde tarım sektörüne yönelik kredi imkânlarının artırılması, karayolu ulaşımının genişletilmesi, tarımsal mahsullerin fiyatlarının eskiye göre daha çok desteklenmesiyle tarımda hızlı bir gelişme sağlanmıştır (Erdoğan, 2008: 91).

Tablo 2:1950-1960 Canlı Hayvan Sayısı ve Süt Üretimi

Yıllar	Canlı Hayvan Sayısı				Miktar (Ton)	Değişim (%)
	Koyun	Keçi	Sığır	Manda		
1950	23.082.521	18.464.604	10.123.185	947.731	3.172.735	
1951	24.832.649	20.901.214	10.395.858	967.062	3.345.106	5.43
1952	26.534.233	21.044.368	10.694.807	1.013.388	3.484.949	4.18
1953	27.286.602	20.963.248	10.759.553	1.044.134	3.376.716	-3.11
1954	26.807.557	21.079.432	10.867.500	1.070.716	2.562.881	-24.10
1955	26.443.838	21.032.902	11.058.935	1.056.000	1.480.102	35.79
1956	27.974.232	21.513.807	11.546.208	1.075.438	3.656.256	5.06
1957	29.209.029	22.821.525	12.064.130	1.121.727	3.334.618	-8.80
1958	30.822.994	24.231.972	12.484.211	1.161.803	4.178.859	25.32
1959	33.613.500	25.077.700	13.075.800	1.229.200	4.405.007	5.41
1960	34.463.200	24.632.200	12.435.000	1.140.000	4.192.320	-4.83

Kaynak: (TÜİK, 2012: 207-209).

1950-1960 yılları arasında canlı hayvan sayısında da önemli artış yaşanmıştır. Bu dönemde koyun sayısı 23 milyondan 34 milyona, keçi sayısı 18 milyondan 24 milyona, sığır sayısı 10 milyondan 12 milyona, manda sayısı da 947 binden 1.1 milyona çıkmıştır. Hayvancılıkta ortaya çıkan artış neticesinde süt üretiminde de büyük miktarlarda artış görülmüştür. 1950'de 3.172.735 ton olan süt üretimi, 1960 yılında 4.192.320 tona yükselmiştir. Üretim oranlarında yıllar itibariyle dalgalanmalar söz konusu olmuştur. 1951-1952 yıllarında artan süt üretimi 1954 yılında düşüş göstermiştir. 1955 yılında ciddi bir artış gösteren süt üretimi takip eden yıllarda tekrar düşüşe geçmiştir. 1950-1960 yılları arasında süt üretimi genel olarak %4 artış göstermiştir (Sungur, 2016: 16).

Tablo 3: Milli gelir içinde tarım, sanayi ve hizmetler

	1950	1958	1960
Tarım	52	44	42
Sanayi	16	22	23
Hizmet	32	34	35
Milli Gelir	100	100	100

Kaynak: (Minkari, :1992: 28).

Tabloda 1950-1960 yılları arasında milli gelir içerisinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde meydana değişim ve ilerleme gösterilmektedir. Demokrat Parti'nin ilk 4 yılında tarımsal üretimde önemli ilerlemeler kaydedilmiş. Ancak yapılan tüm teşviklere rağmen beklenen düzeye ulaşamaması, devletin sanayileşmeye ağırlık vermesine neden olan uygulamalara gitmesine sebep olmuştur. Ayrıca dönemin başbakanı tarımın gelişmesine yönelik şu açıklamada bulunmuştur (Emiroğlu vd, 2012: 89; Cumhuriyet, 1 – 5.);

“...Türk topraklarının baştanbaşa ekileceğine ve iş hayatının o nispette artacağına inancımız berkemaldır. Bu memlekette öteden beri hâkim bir hakikat şudur: Mahsulün istihsal zamanında, yani çiftçinin elinde iken piyasalar daima düşüktür. Mahsul çiftçinin elinden çıktıktan sonra fiyatlar yükselmeye başlar. Biz memleketin bu kaderini değiştirdik, Türk çiftçisinin malını değerlendirme politikasının iktisadî kalkınmamızın temelini teşkil ettiği kanaatini taşımaktayız. Fakat çiftçimizin malını değerlendirme meselesi kolay bir iş değildir. Buğday, tütün, fındık, zeytin, pamuk vesaire bütün mahsullerimizin dünya piyasalarına müsait şartlar altında arzını temin etmek meselesi her gün türlü tedbirlere ihtiyaç gösteren mevzular teşkil etmektedir. Bütün bunlar Türkiye'nin ve kütleyi teşkil eden Türk çiftçisinin kaderini değiştiren, istihsalın artmasını temin eden tedbirlerdendir. Biz bu suretle yıllarca takip olunan yanlış bir politikayı tamamıyla tarihe mal ederek yeni bir memleket görüş ve iktisat anlayışıyla hareket ettik.”

Demokrat Parti iktidarı sanayinin geliştiği ve hızlandığı bir dönem olarak da değerlendirilmektedir. Bunun neticesinde yeni istihdam alanları ortaya çıkmış ve sanayi kesimindeki işçilerin sayısı önceki dönemlere nazaran önemli ölçüde artış göstermiştir. Aynı yıllarda, hızla artan nüfusa karşı kırsalda yeni iş olanaklarının yaratılamaması, kamu hizmetlerinde ortaya çıkan yetersizlikler, toprak düzeninde mevcut olan sıkıntılar ve buna benzer sebeplerle kırsaldan büyük kentlere doğru kitlesel göç hareketleri yaşanmıştır. Söz konusu ekonomik ve sosyal gelişmeler, aile üyelerinin tamamının çalışmak zorunda kalmasına neden olmuş ve işçi statüsü altında

çalışan kişilerin sayısal büyüklüklerinin yanı sıra demografik nitelikleri de değişim göstermiştir (Altan, 2007: 74-75).

Tablo 4: Ekonomik ve sosyal gelişmelerle ilgili bazı göstergeler

Yıllar	Nüfusun Okur-yazar oranı(%)	Öğrenci sayısı	Hastane yatak sayısı (Bin)	Elektrik üretimi (Mil/Kw)	Demiryolu uzunluğu (Km)	Devlet il ve yolları (Km) (Bin)
1950	33.6	1.616,626	18.80	789.6	7.671	47.100
1960	40.1	2.866,501	45.0	2.886.0	7.800	61.500

Kaynak: (Minkari, 1992: 27).

Türkiye’de 1950 yılında okuryazar oranı %33, 6 iken, bu oran 1960 yılında %40,1’e yükselmiştir. Öğrenci sayısı ise 1950 yılında 1.616,626 iken 1960 yılında 2.866.501’e yükselmiştir. Bununla beraber 1950 yılında eğitime ayrılan bütçe 193,426.741 iken dönemin sonlarına doğru 1.810.098,055’e ulaşmıştır.

“1951 yılında 5822 sayılı yasa ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı olan Sağır ve Dilsiz Körler Okulu, Millî Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. 1956 yılında çıkartılan 5660 sayılı kanunla güzel sanatların herhangi bir dalında özel yeteneği olan çocukların eğitilmesi sağlanmıştır. 1958 yılında Rehberlik ve Araştırma Merkezi kurulmuştur” (Tangülü, 2012:400).

DP iktidarı döneminde sağlık alanındaki faaliyetlerde önemli girişimler yapılmakla birlikte modern anlamda yaygın olarak kapsamlı çözümler getirilememiştir. Bu dönemde başta verem olmak üzere, frengi, sıtma, trahom, çiçek hastalığı gibi salgın hastalıklarla mücadelede başarılı adımlar atılmıştır (Demirtaş ty: 13).

“Bu doğrultuda, 1950’de 1.487.208.563 liralık devlet bütçesinin 60.615.522 lirası Sağlık Bakanlığı’na ayrıldı. 1955’te 2.940.727.278 olan devlet bütçesinden 152.463.881 lira, 1960’ta da 7.266.965.000 lira olan devlet bütçesinden 382.762.029 lira Sağlık Bakanlığı’na ayrıldı. Sağlık Bakanlığı bütçesinin devlet bütçesine oranı 1950’de % 4.07, 1955’te %5.18 ve 1960’ta %5.27 olarak gerçekleşti” (Ak, 2002:426; Akt, Topçu, 2017:132).

Demokrat Parti Döneminde sağlık alanında yaşanan gelişmeler şu şekildedir (Fişek, 1990: 2-4).

'a- Yerel İdarelere bağlı olan hastaneler Sağlık Bakanlığına devredilmiş ve genel bütçeden finanse edilmesi ilkesi kabul edilmiştir.

b- Genel Sağlık Sigortası kurulması için çalışmalar başlatılmıştır. Uzun çalışmalar sonunda bunun ülke düzeyinde uygulanmasının mümkün olmayacağına, ücret karşılığı çalışan işçiler için bir sağlık sigortası geliştirilebileceğine karar verilmiştir. Bu amaçla İşçi Sigorta Kurumuna işçilere sağlık sigortası hizmeti sunması görevi verilmiştir. Bu sigorta sisteminin kurulmasında Avrupa'daki sigorta örgütlerinin uygulamasından farklı olarak, sigorta kurumunun kendi sağlık örgütünü kurması esası kabul edilmiştir.

c- Bu dönemde uluslararası kuruluşlar ile ve özellikle Dünya Sağlık Teşkilatı ve UNİCEF ile işbirliğine ve bu kurumlardan yardım sağlanmasına önem verilmiştir. Ana ve çocuk sağlığı, tüberküloz savaşı gibi koruyucu hekimlik hizmetlerinin geliştirilmesi için büyük ölçüde destek sağlanmıştır. Öncelikle ele alınan bir diğer hizmet de, hemşire ve ebe noksanını kapatacak önlemler alınmasıdır. Ancak bu anlamda önemli bir ilerleme yapılamamıştır. 1960 yılında hekim sayısı 9826'ya, hemşire ve yardımcı hemşire sayısı 2420'ye, ebe ve köy ebesi sayısı 3126'ya yükselebilmektedir.

d- Bu dönemde Türkiye'de sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi için Sağlık Bakanlığına önemli önerilerde bulunmak üzere çağrılan yabancı uzmanlar tarafından çeşitli öneriler yapılmıştır. Bunlar arasında en önemlisi Dr. Olle'nin raporudur. Bu raporda söz edilen birinci basamak sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine gereken önem verilmemiştir”

1950-1960 yılları arasında karayolları yapımına büyük önem verilmiştir. Truman Yardım Programı adı altında güvenlik ihtiyacı nedeniyle Türkiye'yi askeri yönden güçlendirme doğrultusunda Programda bulunan paranın 5.000.000 lirası karayolları yapımına ayrılmıştır (Kocabaş, 2011:183, Akt, Topçu, 2017:143). Karayollarına verilen özel önemle ciddi miktarda yol yapılarak 1950'de %46 olan karayolu yolcu taşımacılığı, 1960'ta %67'ye çıkarılmıştır. Ancak bu süreçte demiryolu yapımı ihmal edilmiş yalnızca daha önce başlanan demiryolları tamamlanmıştır (Memioğlu, 2017: 907).

Türkiye'de “1950 yılında devlet karayollarının uzunluğu 24.306 km iken, bu uzunluk 1960 yılında 26.711 km'ye ulaştı. Türkiye genelinde

ise karayollarının toplam uzunluğu, 1950 yılında 48.180 km iken; 1960 yılında % 160.8'lik bir artışla 77.495 km'ye yükseldi. Bu dönem içinde özellikle köy yollarının yapımına ağırlık verildi, 1950 yılında bu yolların toplam uzunluğu 1.100 km'ye ulaştı. İl yollarının uzunluğu aynı dönemde 22.774 km'den, 34.831 km'ye çıkarıldı. Kara taşıtlarının sayısı ise, 45.606'dan, yaklaşık altı katlık bir artışla 269.636'ya ulaştı. 1950 yılında köprülerin toplam uzunluğu 13.000 km ve sayıları da 289 iken; 1960 yılına geldiği zaman köprü sayısı 1.542'ye ulaştı. 1946-1950 yılları arasında Bayındırlık Bakanlığı eliyle yapılan kamu harcamaları ülke genelinde 175.071.434.30 lira olarak gerçekleşti.”(Topçu, 2017: 143).

Ayrıca bu dönemde elektrik üretimi hususunda da ciddi artışlar yaşanmıştır (Memioğlu, 2017: 907). 1951-1955 yılları arasında ülke genelinde emniyet ve asayiş alanında yapılan harcamalar 376.809.194.55 lira olarak gerçekleşmiştir. 1956-1960 yılları arasında emniyet ve asayişe yönelik harcamalar ise 912.516.356.67 lirayı bulmuştur (Topçu, 2017: 135). 1950-1960 yılları arasında diyanet alanında yapılan kamu harcamaları nominal artışın en fazla yaşandığı alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülke genelinde kişi başına gerçekleşen kamu harcamaları 1946-1950 yılları arasında ortalama 0.61 iken 1951-1956 yılları arasında 2.39 TL ye çıkmıştır. 1957-1960 yılları arasında ise iki katından fazla artış göstererek 5.41 TL'ye çıkmıştır (Topçu: 2017: 138).

Tablo 5: 1950-1960 Yılları Arası Bütçe Göstergeleri

Yıllar	Harcamalar	Gelirler	Açık	Vergi Gelirleri
1950	1495.6	1448.8	-46.8	1242.1
1951	1626.3	1683.8	-57.6	1271.5
1952	2302.3	2293.7	-9.1	1588.3
1953	2354.3	2337.0	-17.3	1853.3
1954	2637.7	2468.8	-168.9	2094.8
1955	3394.3	3288.7	-105.6	2481.7
1956	3577.4	3395.0	-182.2	2815.5
1957	4256.2	4060.0	-196.2	3271.4
1958	5087.2	4932.3	-154.9	3868.7
1959	6914.2	6572.3	-341.9	5376.2
1960	7128.6	6701.9	-426.7	5876.9

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1995)

1950-1960 döneminde harcamalar daima gelirlerden yüksek bir seyir izlemiştir. 1950 yılından itibaren bütçe düzenli olarak açık vermiştir. Bunun temel nedeni faal bir vergi sisteminin henüz oluşturulamamış olmasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2000: 88). Menderes hükümetleri, artan vergi hacmine karşın siyasi sebeplerden dolayı vergi gelirlerini artırma usulüne gitmemiştir. Hükümeti ilk yıllarında bütçenin finansmanı için emisyonu karşı olmuşlar ve vergi sistemini finansman aracı olarak yöneteceklerini ifade etmişlerdir. Fakat dış kaynakları dayanak olarak kullanmayı yeğlemişlerdir (Kanca, 2012: 57).

1950 yılı Türkiye Ekonomisinin siyasi ve sosyal yaşamında bir dönüm noktasıdır. DP döneminde uygulanan iktisat politikaları 1954 yılına kadar liberalizasyon, 1954 yılının ardından devletçi ve müdahaleci biçimde devam etmiştir (Erdoğan, 2008: 90). Özel sektöre verilen önem, KİT'lerin özelleştirilmesi, yabancı sermayenin Türkiye'ye girişinin kolaylaştırılması vb. politikalar DP iktidarı döneminde uygulanmıştır. (Balcı, 2007, Akt. Demirtaş, ty: 7;). Özel sermayenin ağırlığı 1954 yılına kadar devam etmiş ancak bu tarihten sonra düşüş göstermiştir. DP iktidarı döneminde 1954 yılına kadar tarımda ciddi gelişmeler yaşanmış ancak bu tarihten sonra tarımda etkinlik sağlanamamıştır (Demirtaş, ty:7). 1954 yılının sonlarında başlayan kuraklığın artmasıyla birlikte genel bir kriz meydana gelmiştir. (Emiroğlu vd, 2012: 87). Ulaşım alanında yapılan yatırımlar artmış fakat demiryolları yapımına önem verilmemiştir (Demirtaş, ty: 7).

Sosyal yönden ele aldığımızda tarımda makineleşmenin etkisiyle iş gücü fazlalığının ortaya çıkması sebebiyle köyden kente göç olgusunun oluştuğu görülmektedir (Erdoğan, 2008: 46) Bu sebeple kentli nüfusu hızla artış göstermiş bu durum beraberinde çarpık kentleşme, işsizlik, yoksulluk gibi sorunları beraberinde getirmiştir (Demirtaş, ty: 7). 1950'li yıllarda artan sanayileşme yeni istihdam alanları ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde sanayi kesiminde çalışan işçiler önceki dönemlere kıyasla büyük ölçüde çoğalmıştır. Yaşanan gelişmeler, aile bireylerinin tümünü çalışmak durumunda bırakmış, işçi sayılarının yalnız sayılarında değil, demografik niteliklerinde de büyük değişiklikler meydana gelmiştir (Altan, 2008: 74-75).

Özellikle 1957-1960 döneminde DP, ekonomik krizin içine girmiş kredi vadelerinin kısaltılması sebebiyle yatırımların seviyesi düşmüştür. Fiyatlar hızlı bir artış göstererek mallarda kıtlık yaşanmasına sebep olmuş ve karaborsa meydana gelmiştir. Enflasyonun önüne geçmek amacıyla kredilerin ve yatırımların azaltılması yoluna başvurulmuştur. Alınan bu önlemler sebebiyle iş hacmi daralmış, dolayısıyla işsizlik artış göstermiştir. 1954 yılının sonlarında başlayan kuraklığın artmasıyla birlikte genel bir kriz meydana gelmişti (Emiroğlu vd. 2012: 87).

Tüm bu değerlendirmeleri yaparken Türkiye ekonomisinde oluşan değişim ve gelişimin söz konusu yıllarda meydana gelen olumsuz faktörlere karşın uygulandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Olumsuz faktörler şu şekilde sıralanabilir (Emiroğlu vd. 2012: 86-87);

“1 – Soğuk harp içinde bulunulması, her yıl bütçesinin %30 kadarının Milli Savunma giderlerine ayrılmasını gerektirmiştir.

2 – 1952’de Kore Harbi’nin sona ermesi harp konjonktürünün kalkması sebebi ile ihraç mallarımızın fiyatı yarı yarıya düşmüştür.

3 – 1954 – 1958 yıllarında, Anadolu’nun her 30 – 35 senede bir tekerrür eden kuraklığı görülmüştür.

4 – Muhalefetin, bir kısım basın ve aydının parlamento dışında yap- tıkları yıkıcı muhalefet.

5 – Diğer taraftan bu kalkınma politikasına karşı, enflasyonist hububat fiyatları politikası, imkânların aşıldığı gerekçesiyle Dünya Bankası, İMF, İktisadi İş Birliğinin uzun seneler anlayış göstermemeleri, yardımlarını esirgemeleri.”

Demokrat Parti döneminde sağlanan olumlu gelişmeler ise ekonomik, sosyal ve siyasal alanda ortaya çıkan gelişmelerle yakından ilişkilidir. Siyasi olarak çok partili demokrasinin kendine has dinamikleri, vatandaşlara sağlanan haklar ve gelişmeler üzerinde pekiştirici bir etki ortaya çıkarmıştır. Ekonomik olarak bakıldığında ise ortaya çıkan ekonomik büyüme, kişisel hakların daha geniş tutulabilmesine olanak sağlamıştır. Söz konusu dönemde ulusal gelirin artması, ücretli çalışanların toplam istihdam içindeki payının yükselmesi ile de yakından ilişkilidir. Buna göre İş Kanunu kapsamında çalışanların sayısının giderek arttığı ifade edilmektedir. Ücretli iş gücünün niteliği bakımından da aşamalı bir dönüşümün yaşandığı görülmektedir.

Köylü ve işçi tipi çalışanlar, yerlerini sürekliliğe dayanan yeni ve çağdaş işçi tiplerine bırakmışlardır (Makal, 2006: 384-385).

Demokrat parti iktidarı süresince ekonomik kalkınmaya yönelik yapılan harcamalar giderek artış gösterdiği görülmektedir. Bunun yanı sıra yıllar içerisinde genel idare giderleri azalmış, kamusal harcamalar ise artmıştır. Sosyal politika bağlamında Demokrat Parti iktidarı süresince sağlık harcamalarında fazla bir gelişme gösterilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Ancak eğitim harcamalarında görülen sürekli artış, sosyal politikalar açısından olumlu olarak görülmüştür. Bu kapsamda Demokrat Parti'nin eğitime büyük önem verdiği ileri sürülmektedir. Aynı durumun bayındırlık ve altyapı alanında da görülmesi, sosyal politikalar bağlamında da olumlu görülmektedir. Dönem boyunca altyapı harcamaları, kamu harcamaları içerisindeki payını arttırmıştır. Alt yapı harcamalarının sosyal politikalar arasında değerlendirildiği açıktır. Bu kapsamda vatandaşların daha yaşanılabilir bir ülkede hayat sürmeleri için yapılan yatırımlar, sosyal devlet anlayışının da bir gereği olarak görülmektedir (Parasız, 1998: 95).

SONUÇ

Sosyal politika kavramına ilişkin olarak birden fazla tanımın yapıldığı ve dolayısıyla bu kavrama yönelik kesin bir tanımın bulunmadığı ifade edilmektedir. Söz konusu kavrama ilişkin tanımlamalara bakıldığında genel itibariyle mağduriyet yaşayan gruplar, sosyolojik problemler ve mağdur grupların korunmasına ilişkin politikalardan bahsedildiği görülmektedir. Bazı durumlarda da sınıfsal çatışmalar ve kapitalist sistemlerin özelliklerinden söz edilmekte; sosyal bütünleşmenin ve sosyal adaletin gerçekleşmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

Öğretide genel itibariyle sosyal politikalar; dar anlamda sosyal politikalar ve geniş anlamda sosyal politikalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dar anlamda sosyal politikalar, genel itibariyle ekonomik açıdan güçsüz ve dışa bağımlı olan bireyleri sermaye karşısında muhafaza etmek ve onların sömürülmesini engellemek amacıyla devletin müdahalesi doğrultusunda sınıflar arasındaki denge ve uyumun sağlanması için alınan tedbirleri kapsamaktadır. Dar anlamda sosyal politikalar bağlamında sömürü düzeninin doğrudan doğruya devlet müdahalesiyle engellenmesi ve toplumda mevcut olan sınıflar arasındaki dengenin sürdürülmesi için verilmiş olan hak ve özgürlükler, devlet tarafından ihlal edilmemeli ve başkalarına karşı korunmalıdır. Geniş anlamda sosyal politika kuramına göre ise sosyal politikalar başlangıçta emek ve sermaye sahiplerinin arasındaki sorunları çözüme kavuşturmak amacıyla gün yüzüne çıkmıştır

Ülkemizde Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sosyal politikalara ilişkin olarak halkçılık temelinde belli başlı uygulamalara ağırlık verildiği görülmektedir. Bu bakımdan öncelikle Atatürk dönemindeki sosyal politika uygulamaları genel olarak değerlendirilecek olursa, iş hayatına yönelik mevzuatın büyük bölümünün dolaylı bir nitelik taşıdığı görülecektir. Söz konusu düzenlemelerin genel itibariyle belli alanlara yönelik sınırlı birer içeriğe sahip olduğu ileri sürülmektedir. Türkiye’de iş hayatını genel hatlarıyla düzenleyecek bir kanunun çıkarılması gerektiği fikrinin kademeli olarak ortaya çıktığı savunulmaktadır. Çeşitli sebeplerden ötürü geciken İş Yasası, işyerlerinde artan işçi sayıları, daha fazla gecikmenin imkânsızlığı

nedeniyle 1937 yılında yürürlüğe girmiştir. Bunun yanı sıra Atatürk döneminde sonraki dönemlere kaynaklık edecek pek çok sosyal politika uygulamasına yer verildiği görülmektedir.

Atatürk sonrası tek parti iktidarı sürecinde uygulanan sosyal politikalar ise Atatürk'ün ortaya koyduğu idealizm üzerine inşa edilmiştir. Bu dönemde siyasal yönden halkçılık ideolojisinin takip edildiği bilinmektedir. Halkçılık ideolojisinde toplum, farklı meslek gruplarından oluşan organik bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda, çeşitli sosyal sınıfların menfaatlerini temsil edecek farklı partilerin kurulmasının gerekmediği ve Cumhuriyet Halk Partisi bütün toplumu temsil etme konusunda yeterli görüldüğü savunulmaktadır. Bu dönemde uygulanan sosyal politikalarda etkili olan diğer bir durum ise İkinci Dünya Savaşı ve bunun iç politikalara yansımalarıdır. Bu dönemde iktidarın savaş nedeniyle uyguladığı sosyal politikalar, devletçi bir temele yöneldiği için sert eleştirilere maruz kalmıştır. Sonuçta da parti içerisinde ortaya çıkan muhalefet, toplumsal muhalefeti de arkasına alarak Demokrat Parti'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Demokrat Parti'nin kuruluşu ve iktidara yürüyüşü, Türk siyasi hayatı açısından çok önemli bir örnek olarak gösterilmektedir. Zira 27 yıllık tek parti iktidarı, halk iradesinin ortaya konulmasıyla şiddetten uzak ve demokratik bir biçimde değiştirilmiştir. Bu durum, demokrasi tarihi açısından da önemli bir örnek olarak gösterilmektedir.

Halkın iradesiyle iktidara gelen Demokrat Parti, liberalizmi merkeze almış ve devletçi politikaları terk etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda sosyal politika uygulamalarında da liberalizm çerçevesinde hareket etmiştir. Tarım toplumu olarak görülen toplumda tarımsal kesime yönelik pek çok sosyal politika uygulamasını gerçekleştirmenin yanı sıra DP iktidarı, sanayi kesiminde de işçilerin haklarını iyileştirmek için çeşitli adımlar atmıştır. Bunun yanı sıra liberalizmin sonucu olarak özel teşebbüsleri desteklemek ve devletçi ekonomi modelini sonlandırmak için çeşitli yasal düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. Ancak DP iktidarının ilerleyen dönemlerinde ortaya çıkan sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar, gerçekleştirilmesi amaçlanan hedeflere ulaşılmasının önüne geçilmiştir. Bu konuda DP, halkçı uygulamaları terk

etmek ve devletçi politikalara yönelmekle suçlanmış ve baskıcı bir iktidar olarak eleştirilmeye başlanmıştır.

Demokrat Parti Döneminde bütçenin genel dağılımı incelendiğinde genel bir dengenin hâkim olduğu görülmektedir. DP iktidarının en başarılı olduğu yıllar ele alındığında dışa bağımlılık 1954'ten sonra artarak 1957'den sonra da kendini göstermeye devam etmiştir. 1954 yılında bütçenin genel dağılımında en fazla oranla % 29'luk kısım savunmaya ayrılmıştır. Savunmaya ayrılmış olan bu kısım 1955 yılında % 27,3; 1956 yılında % 26,2; DP iktidarının son yıllarında % 26,3 olarak saptanmıştır. Devlet bütçesinde 1957'den sonra en büyük pay, ekonomik kalkınmaya ayrılmıştır. Söz konusu pay 1954 yılında % 24,3; 1955 yılında % 27,7; 1956 yılında % 27,8; iktidarın son yıllarında % 30,8 olarak gerçekleşmiştir. Toplam oranda ekonomik kalkınma, savunmaya ayrılan oranı geçmiştir. Bütçede genel idare üçüncü sırada yer almaktadır. Genel idare giderlerinin dağılımına bakıldığında; 1954' yılında % 14,7; 1955 yılında 14,3; 1956 yılında 15,3; DP iktidarının son yıllarında % 13,7 olarak belirlenmiştir. Bütçede eğitime ayrılan oran ise dördüncü sırada yer almaktadır. 1954 yılında 13,6; 1955 yılında % 14,5; 1956' yılında % 14,8; iktidarın son yıllarında % 13,7 olarak gerçekleşmiştir. Sağlığa ayrılan pay bütçede beşinci sırada yer almaktadır. Sağlığa ayrılan pay, 1954' yılında % 5,5; 1955 yılında % 5,6; 1956 yıllarında % 4,8; DP iktidarının son yıllarında % 4,8 olarak gerçekleşmiştir. Bütçede son sırada borç ödeme yer almaktadır. Borç ödemenin yıllara göre oranı ise 1954' yılında % 5,5; 1955 yılında % 4,8; 1956 yılında % 4,1; İktidarın son yıllarında % 3,9 olarak belirtilmiştir.

Sonuç olarak bu dönemde ortaya konan sosyal politikalar, pek çok açıdan olumlu görülse de amacına ulaşmadığı ve eksik kaldığı gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmıştır. Demokrat Parti, halkın demokratik haklarının elinden alınması şeklinde değerlendirilen askeri darbe sonucunda da iktidarını kaybetmiş ve tarihteki yerini almıştır. Bu durum, demokrasinin gelişimi açısından olumsuz bir durum olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. ve Turgay, B. (1976). *Türkiye’de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945 – 1971*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Akıncı, A. ve Usta, S. (2016). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1, ss. 275-288.
- Akşin, S. (1997). *Türkiye'nin Yakın Tarihi-1*. 1. Basım, İstanbul: Yeni gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Aldemir, A. (2000). *Açıklamalı İşsizlik Sigortası Kanunu*, Ankara: Tes-İş Yayınları.
- Altan, Ö. Z. (2011). *Uluslararası Çalışma Normları*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Altan, Ö. Z. (2007). *Sosyal Politika*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1744.
- Altan, Ö. Z. (2008). *Sosyal politika*, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Arcayürek, C. (1983). *Yeni İktidar Yeni Dönem*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Arıkan, H. V. (2008). *Demokrat Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının ve Sorunlarının 1961 Anayasasının Oluşumuna Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi. T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosya Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/43936.pdf>
- Aslan, E. (2014). *Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

- Atılgan, G. (2012). *Türkiye’de toplumsal sınıflar:1923-2010. 1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim* (Ed. Alpkaya, F. ve Duru, B.), Ankara: Phonix Yayınevi.
- Aydemir, Ş. S. (1998). *Menderes’in Dramı (1899-1960)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ayhan, E. (2006). *Osman Bölükbaşı’nın Siyasi Faaliyetleri (1913-2002)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Baytal, Y. (2007), “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S: 40, ss. 545-567.
- Babahm, A. (2009). *Bir Sosyal Politika Projesi Olarak Köy Enstitüleri*. Alternatif Politika, C. 1, S. 2.
- Bayar, C. (1986). *Başvekilim Adnan Menderes*, Der. İsmet Bozdağ, İstanbul.
- Bedir, E. (2012). *Sosyal politika*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Benhür, Ç. (2007). “14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP’nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları” *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 17, ss. 61-75.
- Bilmez, B. (2013). *Cumhuriyet Tarihinin Tartışmalı Konuları*. 1. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Birand, M. A. & Dündar, C. ve Çaplı, B. (1991). *Demirkırat*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Bitmez, M. N. (2018). *1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Politikalar Ve Uygulamaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Boratav, K. (1982). *Türkiye’de Devletçilik*. Ankara.
- Buğra A. (2013). *Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2013). *Sosyal Politika Yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burçak, R. S. (1979). *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*. Ankara.
- Burğaç, M. (2013) “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 26, ss. 163-184.
- Büyüktolu, R. (2017). *Milletvekilliği Genel Seçimlerinde Demokrat Parti'nin Seçim Propagandaları (1946-1957)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Çankırı.
- Cumhuriyet Gazetesi, 9 Aralık 1951, s. 1 – 5.
- Çakar, B. Y. ve Yılmaz, V. (2009). “Sınıf ve Vatandaşlık Ekseninde Türkiye’de Sosyal Yardımı Yeniden Düşünmek”. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, C. 3, S. 5, ss. 27-38.
- Çetin, V (2017). *Demokrat Parti ve İşçi Hakları 1946-1960*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Çiçek, Ö. ve Öçal, M. (2016). “Dünyada ve Türkiye’de İş Sağlığı ve İş Güvenliğinin Tarihsel Gelişimi”, *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C. 5, S. 11, ss. 106-129.
- Çolak, F. (2012). “İzmir’de 21 Temmuz 1946 Genel Seçimlerinin(Hileli Seçim) Provası: 1946 Belediye Seçimleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, C. 2012, S.8, ss. 1-14.
- Demirel, T. (2016). *Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, (Hazırlayan: Belgin Çınar), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demirtaş, Ö. (TY). “Demokrat Parti Dönemi Türkiye’de Sosyal Politikalar”, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Dereköylü, A. (2017). *Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Ordu’da Seçimler Ve Siyaset (1946-1950)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans

Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun.

Dilik, S. (1985). “Atatürk Döneminde Sosyal Politika”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 40, S. 1, ss. 93-102.

Doğan, M. (1957). *Adnan Menderes Konuşmaları*, Cilt.1-2, Ekicigil Matbaası, İstanbul.

Doğu, S. (2020). *Sosyoloji 2 Ders Kitabı*, Ankara: MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Yayınları.

Duman, Ö. (2015). *Meşrutiyet'ten “Beyaz Devrim”e, Canik Samsun’da Seçimler ve Siyaset (1877-1950)*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

Ekin, N. (1987). “Türkiye’de endüstri ilişkilerinin gelişimi ve 1936 İş Kanunu”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, ss. 35-36.

Emiroğlu, N. Koçyiğit, N. Kesici, S. (2012). “Tarihin Peşinde” , *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S: 8, ss. 73-92.

Erdoğan, T. (1976). *100 soruda Siyasî Partiler*. 1.Baskı, İstanbul.

Erdoğan, Z. (2008), *1950-1960 Döneminde Türkiye’de İzlenen İktisat Politikalarının Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erim, N. (2015). *Günlükler (1925-1979)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Eroğul, C. (2013). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İstanbul: Yordam Kitap.

Ersöz, H. Y. (2004). *Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler(İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği)*, İstanbul: Filiz Kitapevi.

Ertem, B. (20019). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21).

- Ertunç , A. C. (2008). *Cumhuriyetin Tarihi*. 4. Basım, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Fişek, N (1991). “Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinde Sağlık Politikaları”, *Toplum ve Hekim Dergisi*, C. 7, S. 48, ss. 2-4.
- Genç, Y. ve Seyyar, A. (2010). *Sosyal Hizmet Terimleri Sözlüğü*. Sakarya: Sakarya Yayınevi.
- Gevgili, A. (1987). *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Giritoglu, F. (1965). *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*. C.1, İstanbul: Ayyıldız Matbaası.
- Goloğlu, M. (2013). *Demokrasiye Geçiş*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Görmüş, A. (2007). “Türkiye’de sosyal diyalogun gelişimi”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 14.
- Güngör, S. (2010). “14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP’de Bunalım” *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, s. 193-208.
- Gürbüz, T. (2014). *6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu’nun Avrupa Birliği ve Uluslararası Çalışma Örgütü Normları Bakımından Değerlendirilmesi*, Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Daire Başkanlığı, Ankara.
- Güven, E. (1975). *Sosyal politika (ders notları)*. Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
- Güven, S. (1997). *Sosyal Politikanın Temelleri*, 2. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
- Kalkışım, H. M. (2015). *Türkiye’de Sosyal Belediyecilik Algısı: İstanbul, İzmir, Adana, Diyarbakır Büyükşehir Belediyeleri Örneği*,

- Yayımlanmamış Doktora Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kanca, O. C. (2012). “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 9, S. 19, ss. 47-63.
- Karadaş, E. (2019). *Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Politikadaki Dönüşüm*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Karatepe, Ş. (2015). “Mecelle’nin Yöntemi ve Türk Diline Katkısı”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 109, S. 767-768, ss. 271-278.
- Karatepe, Ş. (1993). *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karpat, K. (1967). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2000). Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, 10. Baskı. Ankara.
- Kepenek, Y. (2016), Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Keskin, Y. Z. (2012) “Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları” *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C. 5, S. 1, ss. 107-130.
- Kocabaş, F. (2010). *Sosyal Politika Aracı Olarak Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar*. İstanbul: Nisan Kitabevi.
- Kocaoğlu, M. (1997). *Sosyal Politika*. Dördüncü Baskı, Ankara: TÜHİS Yayını.
- Koçak, C. (1986). *Türkiye’de Millî Şef Dönemi 1938- 1945*. Ankara.
- Koray, M. (2005). *Sosyal Politika*. 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Koray, M. (2008). *Sosyal politika*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Koray, M. (2007). “Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S. 36, ss. 15-40.

- Korkmaz, A. Avsallı, H. (2012). “Türkiye’de Asgari Ücretin Hukuksal Yönü”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2, ss. 151-162.
- Kotan, C. (2016). “Modern Dünya Sistemi Teorisi Bağlamında Modern Devletin Özellikleri”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 1, ss. 11-25.
- Koç, Y. (2010). “İşçi Sınıfsız Demokratik Devrim’in İşçi Sınıfına Katkıları: 27 Mayıs Örneği”, *Mülkiye Dergisi*, C. 34, S. 267, ss. 211-233.
- Köseoğlu, T. (1962). *Demokraside Davalarımız*. İstanbul.
- Külcü, R. (2016). “Sanayi Devriminden 1700 Yıl Önce Yapılmış Erken Bir Keşif: Heron’un Buhar Türbini”, *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S.1, ss. 32-39.
- Lozan Barış Antlaşması, (1923). “Kanunlar Kararlar”, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf (Erişim Tarihi: 08.05.2021).
- Makal, A. (2006). *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, İçinde Mehmet Zencirkıran (ed.), Cumhuriyetten 21. yüzyıla Türkiye’de çalışma ilişkileri (ss.375-398). Ankara: Nova Yayınları.
- Maliye Bakanlığı , (1995). Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1995), Ankara: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, gözden geçirilmiş 2. baskı.
- Memioğlu, Y. (2017). “Türk Kooperatifçiliğinin Dönemsel Analizi (1950-1960) Dönemi”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, S. 52, ss. 897-919.
- Milliyet, (1950). Çarşamba Günü Müzakere Başlıyor, 29 Mayıs 1950.
- Minkari , A. E. (1992). 1950-1950 Yıllarında İktisadi Kalkınma ve Gelişme, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Nadi, N. (1947) “Anahtar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Ocak 1947 Basımı.

- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013). *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri C. 2 – (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961)*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Oktar, S. ve Varlı, A. (2010). “Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Partinin Tarım Politikası”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 28, S. 1, ss. 1-22.
- Ören, K. (2013). *10 Sosyal Politika*. 3. Basım, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özçelik, Kaya, P. (2010). “Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 65, S.3, ss. 163-187.
- Özmen, Z. (2017). “Avrupa’da Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı: Farklı Refah Devletleri Üzerine Bir İnceleme”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, C. 7, S. 2, ss. 600-620.
- Öztürk, K. (1999). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX. Dönem 1950-1954*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, c. I.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi: 1923'ten günümüze İktisat ve istikrar Politikaları*, 1. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Resmi Gazete (1951). 7707 Sayı.
- Sakin, S. (2015). *Türkiye'nin Demokrasi Serüveni (1920 – 1980)*. Kayseri: Ekpres Baskı.
- Sanal, T. (2002). *Türkiye'nin Hükümetleri*, Sanal Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Saymen, F. H. (1960). “Türk İş Hukukunda Çalışma Müddetleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 25, S. 1-4, ss. 225-250.
- Serdar A. Bozkır. (2014). *Sosyal Politika Kavramı*. Sosyal Politika, Editörler: Aysen Tokol-Yusuf Alper, 5. Baskı, Bursa: Dora Yayınları.
- Sayyar, A. (2002). *Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Sönmez, S. (1998). *1946-1950 Yılları Arasında İktidar-Muhalefet İlişkileri Açısından Demokrat Parti'nin İşlevi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans

- Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Konya.
- Şahin, H. (2010). “Türkiye’de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, ss.21-30.
- Şahin, E. ve Tunç, B. (2015). “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, C. 1, S. 2, ss. 31-69.
- Şenkal, A. (2017). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*. 4. Baskı, Kocaeli:Umuttepe Yayınları.
- Şişman, Y. (2017). “Türkiye’de Sosyal Politikanın Dünü, Bugünü: Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişim mi?”, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 4, S. 2, ss. 1-22.
- Sungur, Z. (2016). “Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 7, ss. 1-24.
- Takım, A. (2012). “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 67, S. 2, ss. 157-187.
- Talas, C. (1992). *Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Talas, C. (1990). *Toplumsal Politika*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Tangülü, Z. (2012). “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 10, S. 2, ss. 389-410.
- Taş, M. (2004). Menderes Dönemi Ekonomi Poliği ve 1958 İstikrar Programı, “*Mevzuat Dergisi*”, S. 76, <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/02.htm>.
- Taşdöven, Z. (2013). *Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950-1960)*, Yüksek Lisans Tezi. T.C. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

[Rapor No. 375038.](#)

TBMM TUTANAK DERGİSİ, (1950). Dönem 9, Toplantı 17, C. 1, s.24.

Tekmen, F. (2019). *Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Demokrat Parti Ve Kudret Gazetesi (1946-52)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kırıkkale.

Tezel, Y. S. (2000). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul.

Timur, T. (1991). *Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: Şefik Matbaası.

Toker, M. (1990). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944 – 1973), Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tokgöz, E. (1997). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)*, Ankara: İmaj Yayınevi.

Tokol, A. (2005). *Türk endüstri ilişkileri sistemi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Tokol, A. ve Alper, Y. (2014). *Sosyal Politika*. 5. Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık.

Topçu, İ. (2017). “Demokrat Parti Dönemi Kars'a Yapılan Kamu Harcamaalrı”, *KAÜ İİBF Dergisi*, C. 8, S. 15, ss.129-149.

Tunaya, T. Z. (1962). *İslamcılık Cereyanı*. İstanbul.

Tuncay, M. (1997). *Siyasal Tarih (1950-1960), Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Editör: Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi.

Turan, Ş. (1999). *Türk Devrim Tarihi-Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)*. Cilt: 4, Ankara: Bilgi Yayınevi.

TBMM Tutanak Dergisi, (1950). C. 1, 9. Dönem.

TÜİK, (2012). *İktisadi Göstergeler Statistical Indicators 1923-2011*, Ankara: Yayınevi

yok.

Erişim

Adresi:

<https://teyit.fra1.cdn.digitaloceanspaces.com/wp->

<content/uploads/2019/11/istatistikgostergeler.pdf> , Erişim Tarihi:
15.12.2020.

Ulus, (1950). Yeni Bir Devir Açılıyor, 21 Mayıs 1950.

Uyanık, N. (2020) “Hegel’in Devlet Teorisi Üzerine”, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, C. 5, S. 2, ss. 1-14.

Yalman, A. E. (1970). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*. İstanbul: Yenilik Basımevi.

Yetkin Ç. (1983). *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*.

Yeşil, A. (1988). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. 1.Baskı, Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yılmaz, E. (2008). *Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950)*. İstanbul: Birey Yayıncılık.

Yüksel, H. (2014). *Güncel Gelişmeler Işığında Sosyal Politika*, Bursa: Ekin Basım.

Zengingönül, O. (2007). *Küreselleşme*. İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi.

www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP19.html, (Erişim Tarihi:28.09.2020).